

Održivi turizam u Republici Hrvatskoj

Brkljača - Pucar, Marinela

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:891173>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA »DR. MIJO MIRKOVIĆ«

MARINELA BRKLJAČA-PUCAR

ODRŽIVI TURIZAM U REPUBLICI HRVATSKOJ

DIPLOMSKI RAD

PULA, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma »Dr. Mijo Mirković«

MARINELA BRKLJAČA-PUCAR

ODRŽIVI TURIZAM U REPUBLICI HRVATSKOJ

Diplomski rad

JMBAG: 0103973368013, izvanredna studentica

Studijski smjer: Turizam i razvoj

Predmet: Održivi turizam

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Turizam i trgovina

Mentor: doc. dr. sc. Kristina Afrić Rakitovac

Pula, prosinac 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Marinela Brkljača-Pucar, kandidatkinja za magistru poslovne ekonomije ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 9. prosinca 2016.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Marinela Brkljača-Pucar, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom »Održivi turizam u Republici Hrvatskoj« koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 9. prosinca 2016.

Potpis

Zahvala

Veliku zahvalnost za pisanje diplomskog rada dugujem svojoj mentorici doc. dr. sc. Kristini Afrić-Rakitovac koja mi je konstruktivnim savjetima, znanjem i strpljenjem pomogla pri izradi diplomskog rada.

Zahvaljujem suprugu i kćerkama na ljubavi i podršci da jedan dio životnog puta privedem kraju te, konačno, roditeljima i bratu na potpori i razumijevanju.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ODRŽIVI RAZVOJ	2
2.1. Pojmovno određenje	2
2.2. Odrednice održivog razvoja	5
2.3. Agenda 21 i lokalna Agenda	8
3. ODRŽIVI TURIZAM	12
3.1. Povijesni razvoj turizma	12
3.2. Pojmovno određenje	15
3.3. Načela održivog razvoja.....	17
3.4. Održivi turizam nasuprot odgovornom turizmu.....	19
3.5. Dionici u održivom turizmu	23
3.6. Indikatori održivog razvoja turizma.....	25
4. ODRŽIVI TURIZAM U HRVATSKOJ	35
4.1. Odabrani pokazatelji	35
4.2. Strateški dokumenti održivog turizma	45
4.2.1. Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine	46
4.2.2. Akcijski plan razvoja zelenog turizma.....	47
4.3. Upravljanje održivim turizmom	49
4.4. Primjeri dobre prakse održivog turizma u Hrvatskoj.....	52
4.4.1. Plavi svijet dobrog dupina na Lošinj	52
4.4.2. Glumci u Zagvozdu	54
4.4.3. Varaždinske barokne večeri	56
4.4.4. Hrvatski otočni proizvodi u Zagrebu	57
4.4.5. Cikloturistička karta otoka Brača	58
4.4.6. Centar za promatranje ptica u općini Nijemci	59
4.5. Održivi hoteli	61
4.6. Razvoj održivog nautičkog turizma Hrvatske	66
4.6.1. Obilježja nautičkog turizma.....	66
4.6.2. Odabrani elementi održivosti nautičkog turizma.....	76
4.6.3. Kritički osvrt	81
5. ZAKLJUČAK	84
SAŽETAK	86

SUMMARY	87
LITERATURA	88
POPIS SLIKA	94
POPIS TABLICA	95

1. UVOD

Održivi turizam definira se kao onaj čiji razvoj zadovoljava potrebe turista i njihovih domaćina štiteći i unapređujući razvojne mogućnosti lokalne zajednice. Navedena definicija Svjetske turističke organizacije usmjerava upravljanje resursima na način da ekonomske, socijalne i estetske potrebe budu ostvarene tako da se održe kulturološki integritet, osnovni ekološki procesi, biološka raznolikost te sustavi na kojima počiva život.

Održivi turizam nastao je na temelju teorijskih razvoja koncepcije održivosti i održivog razvoja koji sve više naglašavaju utjecaj čovjekove djelatnosti na prostor u kojemu živi. U tom smislu važno je osvijestiti se da postoji granica iznad koje se nadmašuje nosivi kapacitet nekog prostora pri čemu dolazi do narušavanja ravnoteže između triju bitnih »stupova« održiva razvoja: gospodarstava, društva i okoliša. Uništenjem okoliša smanjuju se životni uvjeti društva koje nastanjuje određeni okoliš, a time je izgubljena i gospodarska osnovica. Stoga je aktivno promišljanje važnosti svih triju osnova ključno ne samo u održivom turizmu, već i ostalih sektora i djelatnosti u gospodarstvu.

Rad se, pored Uvoda i Zaključka, sastoji od četiriju poglavlja.

U drugom poglavlju dano je pojmovno određenje održiva turizma, odrednice i ključni dokumenti.

U trećem poglavlju objašnjava se općenito pojam održivog turizma, povijesni razvoj turizma, vrela održivog turizma s razradom održivog turizma nasuprot odgovornom turizmu. Naglasila se uloga dionika održivog turizma te pregled odabranih indikatora održiva turizma.

Četvrto poglavlje posvećeno je održivom turizmu u Hrvatskoj. Razmatrana su odabrana obilježja turizma te je dan pregled ključnih strateških dokumenata. Analizirani su odabrani primjeri dobre prakse s posebnim osvrtom na razvoj održivog nautičkog turizma uz prikaz odabranih pokazatelja konkurentnosti hrvatskog turizma.

U obradi tematike razmatrane u ovom radu, korištene su sljedeće znanstveno-istraživačke metode: metoda analize i sinteze, induktivna i deduktivna metoda, metoda komparacije, metoda definicije i klasifikacije.

2. ODRŽIVI RAZVOJ

Održivi razvoj predstavlja trajni globalni proces jer veličina i složenost održivog razvoja nadilazi mogućnosti pojedinaca, poduzeća, sektora i država. Postoje mnogi problemi koji ukazuju na potrebu provođenja globalne koncepcije održivog razvoja, primjerice sve intenzivniji pritisci na društvo i prirodne resurse radi što brže proizvodnje i potrošnje, iznimno brz rast stanovništva koji sve više pritišće postojeći prostor i izaziva složene ekološke probleme i sl. Time dolazi do sve bržeg iscrpljivanja obnovljivih prirodnih resursa i iscrpljivanje neobnovljivih prirodnih resursa odnosno uništavanje dijelova okoliša u kojima se obavlja proizvodnja, primjerice šumska bogatstva pretvaraju se u oskudne pašnjake. Navedeno uzrokuje uništavanje biološke raznolikosti, ekosustava i genetskog bogatstva, što dovodi do onečišćavanja atmosfere, vode i tla. Trenutno u svijetu vlada golema neravnoteža između četvrtine Zemlje koja živi u bogatim industrijaliziranim državama i tri četvrtine Zemlje koja živi u državama u razvoju.

2.1. Pojmovno određenje

Pojam održivog razvoja potječe iz šumarstva, a odnosio se na mjeru pošumljavanja površina i na sječu šume koje su bile međuzavisne i nisu smjele narušiti biološku obnovu šume.¹ To bi značilo da se u određenom vremenskom razdoblju može posjeći samo onoliko šume koliko će je ukupno narasti i to kvantitativno i kvalitativno. No, mjera nije poštivana tijekom suvremene povijesti jer je danas na Zemlji nestalo 30 % ukupne površine šuma. Pojam održivi razvoj uveden je 70-ih godina prošlog stoljeća, a uvođenjem neoklasične ekonomske teorije potkraj 19. stoljeća, naglasak se daje na obnovljive resurse, npr. fosilno gorivo, rudače, čisti zrak i vodu, koji su istaknuti kao slobodna dobra. Neoklasična ekonomska teorija istakla je potrebu interveniranja države kako bi se ispravljalo funkcioniranje tržišta ekoloških dobara. Na koncepciju održivog razvoja te povezanosti razvoja i zaštite okoliša je 80-tih godina prošlog stoljeća ukazalo Izvješće Svjetske komisije za okoliš UN-a (nazvano prema norveškoj premijerki Gro Harlem Brundtland) publicirano 1987. godine pod nazivom »Naša zajednička budućnost«. Navedeno Izvješće norveške premijerke Gro Harlem

¹ Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009). *Menadžment održivoga razvoja*. Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji Sveučilišta u Rijeci, Rijeka: Glosa, str. 79.

Brundtland utjecalo je na usmjeravanje političkih i društvenih procesa ka važnim promjenama: smanjenje siromaštva i iskorištavanja, jednaka raspodjela svjetskih resursa, smanjenje vojnih izdataka, nove metode osiguranja nadzora naseljavanja, promjene životnih navika, odgovarajuće tehnologije i institucionalne promjene, uključujući demokratizaciju uz djelotvorno sudjelovanje građana u donošenju odluka.²

Najčešće citirana definicija održivog razvoja jest ona ranije spomenute Komisije »održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolji vlastite potrebe«.

Koncepcija održivog razvoja u sebi sadrži nekoliko temeljnih zahtjeva:

- zahtjev za ponovnim oživljavanjem rasta
- zahtjev za promjenom kvalitete rasta
- zahtjev za osiguranjem osnovnih potreba za radnim mjestima, hranom, energijom, vodom i zdravstvenim uslugama
- zahtjev za osiguranjem održive razine (broja) stanovništva
- zahtjev za zaštitom i unapređenjem resursa
- zahtjev za preorijentacijom tehnologije
- zahtjev za povezivanjem interesa ekonomije i okoliša u procesu donošenja odluka.³

Pojam održivosti se danas najviše koristi u vezi s biološkim i ljudskim sustavima i može se primijeniti na gotovo sve oblike života na Zemlji od lokalne do globalne razine i kroz različite vremenske periode. Održivost u ekološkom smislu može se definirati kao način prema kojem biološki sustavi ostaju raznovrsni i produktivni, primjerice šume i dugoživuće i zdrave močvare. Čovječanstvo danas živi na neodrživ način, a povratak čovjeka na uporabu prirodnih resursa zahtijeva velike kolektivne napore. Postoje načini održivijeg življenja, primjerice reorganizacija životnih uvjeta na primjeru ekosela. Ekoselo je ekonomski i ekološki održivo selo usklađeno po ekološkim kriterijima u smislu prometa i kuća građanih prema energetske normativima (niskoenergetske kuće, pasivne kuće). Stanovnici ekosela imaju određene ekološke, socijalne i duhovne vrijednosti jer pokušavaju svojim stilom života spriječiti daljnje uništavanja okoliša i prekomjernu potrošnju fosilnih goriva. Održivost se postiže u ponovnoj procjeni ekonomskih sektora kao što je primjerice održiva poljoprivreda, odnosno ekološka

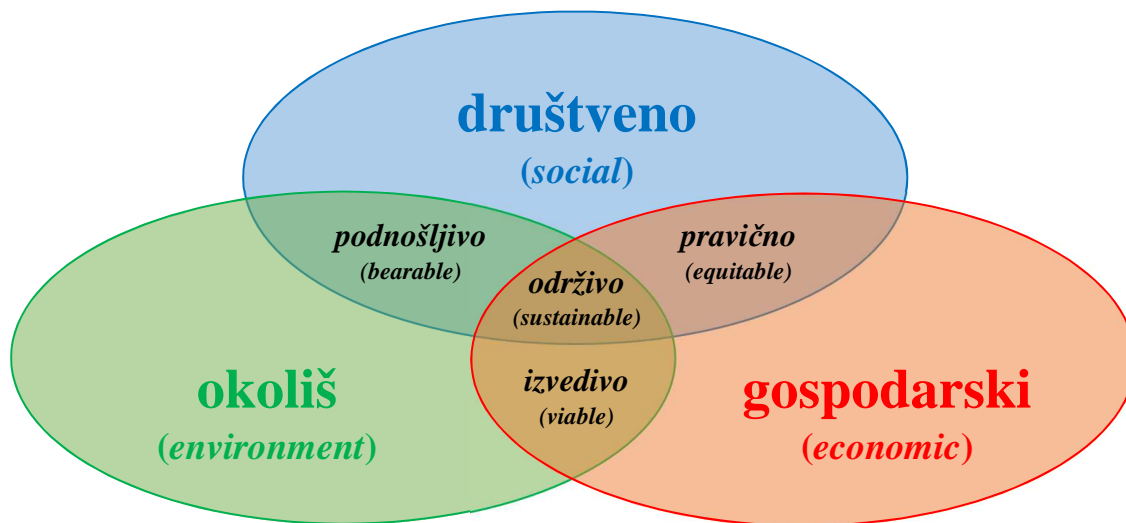
² Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009), op. cit., str. 79–80.

³ Dulčić, A., Petrić L. (2001). *Upravljanje razvojem turizma*, Zagreb: Mate, str. 325.

poljoprivreda. Radi se o posebnom sustavu gospodarenja u poljoprivredi i šumarstvu koja uključuje ekološki, gospodarski i društveno opravdane proizvodno-tehnološke metode uz najpovoljnije korištenje plodnosti tla i raspoložive vode. U ekološkoj poljoprivredi koristi se propisana upotreba goriva i sredstva za zaštitu bilja i životinja. Nadalje, održivost se postiže prilagodbom u individualnim životnim stilovima kojima se čuvaju prirodni resursi, jer je stil života važan gospodarski faktor koji utječe na potrošnju, a promjene u načinu života često prate modu i zato pogoduju gospodarstvu.

Murcoot (1996) navodi 57 definicija održivosti koje variraju od ranih definicija predloženih od Coomera (1979), koji sugerira da održivo društvo nije ono koje ne raste, već živi u samoodrživim granicama vlastitog okoliša, preko definicije WSC-a (Svjetske strategije za očuvanje) koja je pažnju usmjerila na osnovne ekološke procese, do novije sugestije Choucrista (1997) koji tvrdi da se radi o procesu upravljanja društvenim zahtjevima bez narušavanja svojstava održanja života ili mehanizama društvene kohezije ili otpornosti.⁴

Slika 1. Tri stupa socijalne, okolišne i ekonomske održivosti.

Izvor: Língua Estrangeira Moderna - Estado do Paraná,

http://www.lem.seed.pr.gov.br/modules/galeria/uploads/37/normal_environment.jpg, [11. studenoga 2016.]

Tri stupa održivosti (slika 1.) mogu se prikazati trima elipsama koje se međusobno preklapaju, pa oni nisu uzajamno isključivi, a mogu biti uzajamno

⁴ Cooper, C. et al. (2008). *Ekonomija turizma; načela i praksa*. Split: Ekokon, str. 197.

učvršćujući, odnosno predstavljati pomirenje okolišnih, socijalnih i ekonomskih potreba. Gospodarski stup se odnosi na efikasnost gospodarstva, povećanje potrošnje dobara, konkurentniji i isplativiji način poslovanja, efikasniju proizvodnju i slično. Društveni stup obuhvaća očuvanje kulturne baštine odnosno turizam koji unapređuje kvalitetu života lokalne zajednice i potporu društvenim institucijama. Ekološki stup odnosi se na brigu za čist okoliš, smanjenje negativnog utjecaja na okoliš, očuvanje prirodnih resursa te poticanje biološke proizvodnje.

2.2. Odrednice održivog razvoja

Za kreiranje smjernica održivog razvoja na globalnoj razini zaslužni su Ujedinjeni narodi (UN), a međunarodni dokumenti koji su zaključeni pod okriljem Ujedinjenih naroda predstavljaju regulatorni okvir u kojem se rješavaju pitanja održivog razvoja. Svjetska agencija za prehranu i poljoprivredu (FAO) 1989. definira održivi razvoj kao »upravljanje i očuvanje (konzerviranje) prirodnih resursa i orijentacije tehnoloških i institucionalnih promjena na način da se osigura postizavanje i održi zadovoljavanje čovjekovih potreba za sadašnje i buduće naraštaje; takav razvoj čuva vodu, biljni i životinjski svijet, okolini je prihvatljiv, tehnološki odgovarajući, ekonomski ostvarljiv i društveno prihvatljiv«. ⁵

Prema prethodno navedenoj definiciji Svjetske komisije za okolinu i razvoj (WCED) za održivi razvoj su ključna dva koncepta i to: koncept potreba, posebno bitnih potreba svjetskog stanovništva da bi zadovoljili dati prioritet i spoznaja o limitiranoj sposobnosti okoline da zadovolji sadašnje i buduće potrebe u suglasnosti s tehnologijom i društvenom organizacijom.

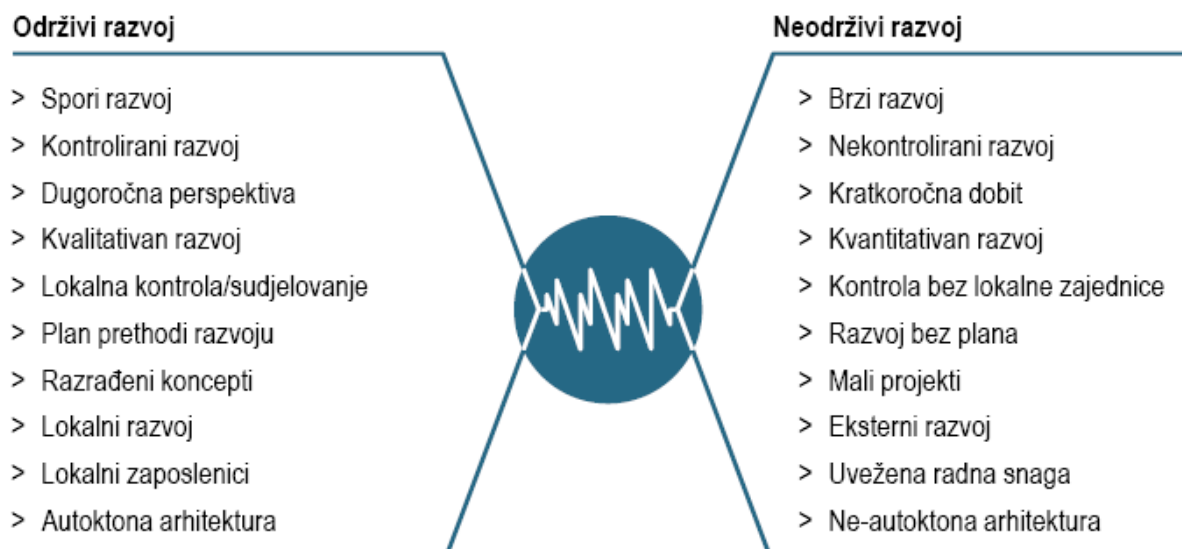
Od izuzetnog značaja je Svjetska konferencija okoliša i razvoja održana 1992. godine u Rio de Janeiru pod pokroviteljstvom Ujedinjenih naroda koja je definitivno prihvatila koncepciju održivog razvoja kao jedino rješenje problema razvoja i okoliša. Na konferenciji koja je okupila čelnike i visoke dužnosnike iz 179 zemalja svijeta, predstavnike lokalnih vlasti, poslovnog sektora, znanstvenih, nevladinih i drugih organizacija su usvojeni sljedeći dokumenti: Agenda 21, Deklaracija o okolišu i razvoju, Okvirna konvencija o klimatskim promjenama, Konvencija o biološkoj raznolikosti i Globalni dogovor o šumama. Republika Hrvatska je podržala Agendu 21 i Plan

⁵ Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009), op. cit., str. 80.

djelovanja koji su usvojeni 1992. godine na Konferenciji UN-a o okolišu i razvoju, te preuzela obveze koje proizlaze iz Milenijske deklaracije i Milenijske razvojne ciljeve usvojene na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 2000. godine. Republika Hrvatska je, nadalje, sudjelovala i na Konferenciji UN-a o održivom razvoju 2012. godine i podržala zaključni dokument Konferencije »Budućnost kakvu želimo«. Povećanje profita iz razdoblja u razdoblje jedan je od temeljnih postulata koncepta neoliberalnog kapitalizma i to na globalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Neovisno o navedenoj činjenici, koncepcija održivog razvoja nastoji se ugraditi u dokumentacijsku infrastrukturu i institucionalne okvire. Nakon konferencije od 1992. godine slijedile su konferencije u Johannesburgu 2002. i ponovo u Rio De Janeiru 2012. U samoj koncepciji održivog razvoja razlikujemo pojmove slabe, umjerene i jake održivosti: (1) slaba održivost – takvo narušavanje postojećeg stanja okoliša koji će vjerojatno značiti manje blagostanje budućih pokoljenja, a taj će eventualni nedostatak trebati nadoknaditi, (2) umjerena održivost – zagovara stajalište da je zaštita okoliša preduvjet gospodarskom razvoju i (3) jaka održivost – zagovara korjenite promjene u društvu i odnosu čovjeka prema prirodi. Još se naziva i ekološki razvoj. U ekološki sustav ulaže se onoliko koliko se iz njega uzima.⁶

⁶ Drljača, M. (2012). *Koncept održivog razvoja i sustav upravljanja*. Međunarodni skup Nedelja kvaliteta, Kvalitet i izvrsnost, vol. 1, br. 1-2, FQCE-Fondacija za kulturu, kvaliteta i izvrsnost, Beograd, 2012, str. 20–26 i 110, https://bib.irb.hr/datoteka/580157.Koncept_odrivog_razvoja_i_sustav_upravljanja.pdf, [18. listopada 2016.]

Slika 2. Održivi i neodrživi razvoj.

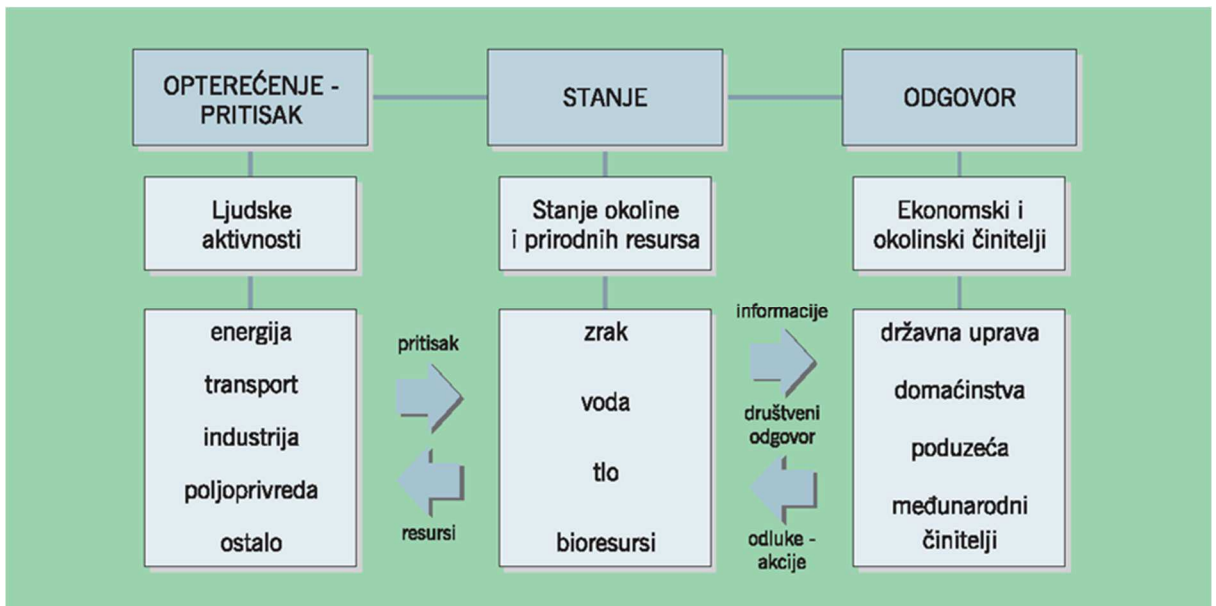

Izvor: Smolčić Jurdana, D. i Milohnić, I. *Održivi razvoj i turizam, 2. dio*. Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru, 2012,

http://www.fpmoz.ba/new/pdf/Odrzivi_razvoj_i_turizam_2012_-_2.dio.pdf, [18. listopada 2016.]

Na slici 2. prikazane su osnovne karakteristike održivog razvoja nasuprot neodrživom razvoju. Iako je bit neodrživog razvoja brzi razvoj sa kratkoročnom dobiti on u perspektivi ne uzima u obzir dugoročne posljedice za gospodarstvo, društvo i okoliš odnosno zanemaruje dobrobit lokalne zajednice za razliku od održivog razvoja koji naglasak stavlja upravo na lokalnom razvoju i zapošljavanju domaćeg stanovništva poštujući specifičnosti lokalne sredine.

Slika 3. Potražnja pokazatelja održivog razvoja

Izvor: Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009). *Menadžment održivoga razvoja*. Rijeka: Glosa, str. 107.

Na slici 3. shematski su prikazane ljudske aktivnosti kao što su energija, transport, industrija, poljoprivreda i ostalo što vrši pritisak odnosno opterećuju okoliš i na taj način utječu na stanje okoliša (zrak, voda, tlo, bioresursi), odnosno radi se o općenitom utjecaju ljudskih aktivnosti na okoliš. Društvo dobiva informacije o navedenom i nastoji postići odgovor određenih ekonomskih i ekoloških činitelja, a provedba ovisi o zajedničkoj akciji države, domaćinstava, poduzeća i međunarodnih institucija. Na taj se način odgovara na negativno stanje u okolišu, primjerice smanjuje se proizvodnja otpada jer se reciklira otpadni papir što u konačnici dovodi do smanjenja potrebe za sječom stabala koja su prirodni resurs za proizvodnju papira.

2.3. Agenda 21 i lokalna Agenda

U preambuli Agende 21 kaže se: »Čovječanstvo se nalazi na odlučujućoj točki svoje povijesti. Svjedoci smo nejednakosti među narodima, siromaštva, gladi, nepismenosti, bolesti i oštećenja ekosustava od kojih ovisi naš dalji život.«⁷

U Agendi 21 obuhvaćena su uglavnom sva pitanja održivog razvoja i u njoj je obrađeno 40 različitih područja, primjerice klimatske promjene, ljudski resursi, održiva poljoprivreda, zbrinjavanje otpada, zaštita tla, šuma, vode, zraka, te je naglašena

⁷ Dadalos (2016): Održivi razvoj – osnovna obilježja, http://www.dadalos.org/nachhaltigkeit_hr/images/agenda_21-prozessphasen.gif, [9. svibnja 2016.]

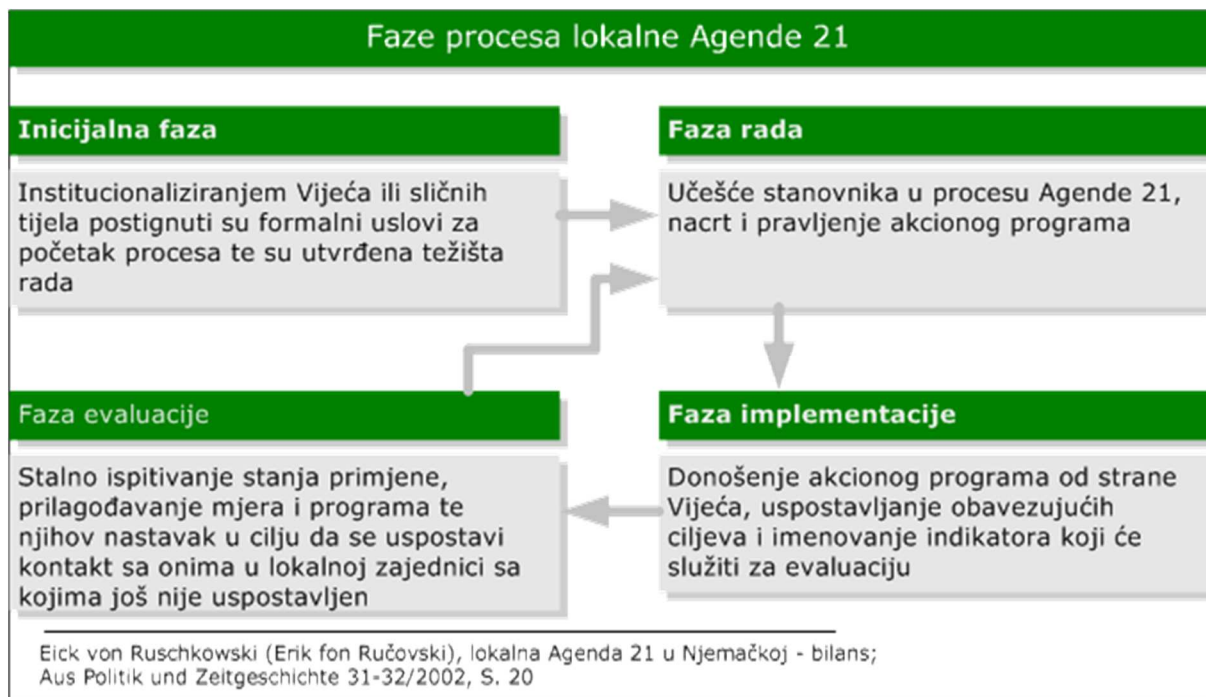
potreba integracije razvoja i zaštite okoline. Agenda 21 je program za 21. stoljeće i predlaže mjere koje će razvoj učiniti gospodarski, društveno i ekološki održivim. U Agendi 21 navodi se 9 osnovnih društvenih grupa (žene, djeca, mladež, autohtono stanovništvo, nevladine organizacije, lokalne vlasti, radništvo i sindikati, poslovni svijet i industrija, znanstvenici i poljoprivrednici) čije je djelovanje od ključnog značaja za održivi razvitak planeta Zemlje.

Dvadeset osmo poglavlje Agende 21 bavi se ulogom lokalnih zajednica jer se mnogi problemi i rješenja koja se spominju u Agendi 21 tiču lokalne razine s obzirom na to da su lokalne zajednice te koje upravljaju ekonomskom, socijalnom i ekološkom infrastrukturom, te odlučuju o lokalnoj politici zaštite životne sredine. Lokalne zajednice igraju glavnu ulogu u procesu informiranja i pokretanju građana na putu prema održivom razvoju, a stalnim konzultacijama i postizanju konsenzusa s organizacijama građana, obrtnika, poduzetnika, lokalne zajednice će biti u mogućnosti formulirati najbolju strategiju održivog razvoja. Kao tipične karakteristike (idealnog) procesa lokalne Agende 21 mogli bi se pobrojiti sljedeći principi:

- udio lokalnih vlasti
- udio stanovništva, posebno žena, mladih, nevladinih organizacija i poduzetnika
- dugoročan proces planiranja i razgovora, koji se bazira na integraciji ekonomskih, ekoloških i socijalnih aspekata
- cilj je program djelovanja s kojim se svi slažu (konsenzus) i koji je orijentiran na osnove održivog razvoja
- radi se o procesu tijekom kojeg svi sudionici uče jedni od drugih
- novi način razumijevanja politike (kooperacija i konsenzus) dolazi do izražaja
- postizanje cilja, odnosno kretanje prema cilju mora se uvijek nanovo ispitivati tijekom ovog procesa, i to na temelju jasnih indikatora⁸

⁸ Eick von Ruschkowski, Lokale Agenda 21 in Deutschland- eine Bilanz, u: Aus Politik und Zeitgeschichte 31-32/2002, str. 19, http://www.dadalos.org/nachhaltigkeit_hr/grundkurs_3.htm, [9. svibnja 2016.]

Slika 4. Faze procesa lokalne Agende 21.

Izvor: Dadalos (2016): Održivi razvoj – osnovna obilježja

http://www.dadalos.org/nachhaltigkeit_hr/images/agenda_21-prozessphasen.gif, [9. svibnja 2016.]

Na slici 4. su prikazane četiri faze (idealnog) tijeka procesa lokalne Agende 21 (slika 4.). Ono što je bitno uočiti je da se proces ne završava nakon evaluacije. Radi se o stalnom procesu učenja, traženja, diskutiranja, prilikom kojeg se spoznaje i iskustva prenose u sljedeće cikluse.

U Republici Hrvatskoj najveću zaslugu za implementaciju lokalne Agende 21 imaju udruge. Udruga ZOE se bavi ruralnim razvojem u brdsko-planinskim krajevima, a potencijal pronalazi u ekološkoj poljoprivredi, očuvanju tradicije i prirodnih izvora i održivom turizmu, volji za sudjelovanjem stanovništva u donošenju odluka, vraćanju volje za životom na selu te je postigla značajne rezultate u Lici. Na otoku Cresu djeluje udruga Eko Centar Caput Insulae koja je pokrenula otočno stanovništvo na razmišljanje o razvoju po mjeri njihovih potreba i provela konzultacije u svrhu iniciranja izrade plana održivog razvoja, odnosno savjetovanja različitih dionika s profesionalnim konzultantima, primjerice za maslinarstvo, voćarstvo i dr. Udruge Biopa-Osijek, Eko-Zadar, Eko-Istra bave se edukacijom proizvođača i njihovim uvođenjem u sustav ekološke proizvodnje, a Ekologika u suradnji sa stranim stručnjacima prenosi znanje o postupcima i tehnikama ekološke poljoprivrede.

Značajno je djelovanje udruge Odraz – Održivi razvoj zajednice koja je tiskala priručnik *Putokaz za djelotvoran rad lokalne zajednice* sa vježbama za rad na radionicama kako bi se olakšao rad svima koji započinju aktivnosti u zajednici. Udruga Ekologika je izdala publikaciju *Osnovni vodič – Lokalna Agenda 21*, a Udruga Eureka iz Omišlja na Krku intenzivno radi na promicanju koncepta lokalne Agende 21. Značajno je djelovanje udruge Deše iz Dubrovnika i Udruge Rute sa Cresa koje okupljaju uglavnom žene, a bave se očuvanjem tradicijskog nasljeđa. Ruta je počela na tradicionalan način obrađivati vunu creskih ovaca koja se do tada u tonama bacala.⁹

Zahvaljujući djelovanju i angažmanu lokalnih udruha primjenjuju se smjernice za održivi turizam u kojem lokalna vlast u suradnji s domaćim stanovništvom, nevladinim organizacijama, poduzetnicima provode proces planiranja i razvoja lokalne sredine integrirajući ekonomske, ekooške i socijalne aspekte ključne za održivi razvoj.

⁹ Jelić-Mück, V. i Pavić-Rogošić, L. (2002). *Pregled i ocjena napretka provedbe Agende 21 u Hrvatskoj*. ODRAZ – Održivi razvoj zajednice, <http://www.odraz.hr/media/21885/agenda21.pdf>, [9. svibnja 2016.]

3. ODRŽIVI TURIZAM

U svijetu koji se sve više i više pretvara u globalno selo, čovjekov je ekološki otisak sve izraženiji. Čovjek postaje svjesniji da planet Zemlja, njegov jedini dom, ima konačan biološki kapacitet ili biokapacitet, tj. regenerativnu sposobnost biosfere, koji može lako nadmašiti i uneravnotežiti svojim djelovanjem i nerazumnom upotrebom suvremenih tehnologija. Stoga su razvijeni teorijski i praktični koncepti koji razmatraju navedene probleme i nude rješenja za održivim upravljanjem planetom. Koncept održivosti sve se više širi i prodire u mnoga područja ljudskog djelovanja. Turizam nije tu ni po čemu iznimka. Prije same razrade teme najprije je potrebno razložiti osnovne pojmove i definicije vezane s njome te ukratko prikazati povijesni razvoj i nastanak koncepta održivog turizma.

3.1. Povijesni razvoj turizma

Povijest održivog turizma blisko je vezana s općim razvojem turizma. Turizam se ubrzano razvijao poslije Drugog svjetskog rata, a već se 1960-ih može govoriti o masovnom turizmu. No, ne samo zamisao već prvo veliko ostvarenje masovnog turizma učinjeno je prije Drugog svjetskog rata u Njemačkoj. Začetak masovnog turizma može se vidjeti u organizaciji za dokolicu *Kraft durch Freude* (njem.: snaga kroz radost) osnovanoj u studenome 1933. godine. Ova je organizacija na političkoj razini vodila brigu o socijalnom turizmu pri čemu je u razdoblju od 1934. do 1939. godine 43 milijuna Nijemaca sudjelovalo u programima koje je pružala ova organizacija. Praznike se nastojalo učiniti dostupnima svima i nekonkurentno jeftinima »slamanjem privilegija srednje klase«. Pritom su se sve više rabili prijevoznički i smještajni kapaciteti, a turizam se uglavnom odvijao u ruralnim područjima. Primjer takvog promišljanja turizma jest Prora ili rigensko morsko kupalište na najvećem njemačkom otoku Rügen. U šesterokatnici dugoj 4,5 km planiran je smještaj za 20.000 ljudi, no odmaralište nije dovršeno do početka Drugog svjetskog rata.¹⁰

¹⁰ Universität Greifswald. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät. Institut für Geographie und Geologie. „History“ of Sustainable Tourism. http://www.gis.uni-greifswald.de/vietnam/tiki-download_file.php?fileId=17, [3. svibnja 2016.]

Iako je postojao plan da ovih osam jednakih turističkih zgrada postane prazničko odmaralište, one nisu nikad bile korištene u tu svrhu, tako je prorski kolos (p)ostao primjer arhitekture Trećeg Reicha.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata korijeni eksplozivna razvoja turizma mogu se naći u rastućem ekonomskom bogatstvu, poboljšanim prometnim mogućnostima i povećanju motorizacije. Razvoj cestovnog prometa koji se odvijao povećanjem broja autobusnih linija i sve većom dostupnošću osobnih automobila te razvoj zrakoplovnog prometa, navlastito civilnog zrakoplovstva, olakšao je odlazak na godišnji odmor u mjesta izvan uobičajena prebivališta ili mjesta rada. Mogućnost brza dolaska u destinaciju i odlaska iz nje imao je za posljedicu produženje vremena dostupna za dokolicu. Društvo se ubrzano mijenja što se najbolje vidi u promjeni vrijednosti kojima pojedinci pridaju veće značenje. Oblikovanju turističke industrije još su više pomogla poboljšanja u komunikacijskim tehnologijama. Konačna posljedica svega navedenoga bila je pojava masovnog turizma.

Rastući entuzijazam o masovnom turizmu kojim su isticani samo pozitivnim učinci turizma uskoro dobiva svoj odgovor u vidu rastuće kritike pri čemu se stvara teorija ovisnosti koja govori »samo« o lošim učincima takva turizma. Najpoznatiji kritičari takva turizma jesu Jost Krippendorf koji 1975. godine uvodi pojam *Landschaftsfressera* (dosl. njem.: krajobrazožder) i Michael Korol koji 1988. godine poziva na *ostanak kod kuće*. Godine 1980. Robert Jungk raspravlja o *mekanom turizmu* nasuprot masovnom, tj. *čvrstom turizmu*. Sve učestalija kritika dotadašnjeg načina turizma dovela je do razvoja novih turističkih koncepcija, a rastuća (postmoderna) složenost dovela je do konceptualne diversifikacije na mekani turizam, inteligentni turizam, ekoturizam, alternativni turizam, odgovorni turizam itd. Opća rasprava o održivosti postojeće politike i društva dovela je 1990-ih do nastanka održivog turizma. Zadane su smjernice koje turizam mora slijediti ako se želi smatrati održivim. Za prvi uvjet održivog turizma određeno je da on mora optimalno rabiti okolišne resurse koji čine ključan element u razvoju turizma, održavajući esencijalne ekološke procese i pomažući u očuvanju prirodne baštine i bioraznolikosti. Drugi je uvjet poštovanje sociokulturne autentičnosti domaćinskih zajednica, očuvanje njihove izgrađene i živuće kulturne baštine i tradicionalnih vrijednosti te doprinos razumijevanju i toleranciji među kulturama. Treći i posljednji uvjet održivog turizma jest osiguranje održivih, dugoročnih ekonomskih operacija pružanjem socioekonomskih dobrobiti svim članovima interesno-utjecajnih skupina tako da su one pravedno razdijeljene,

uključujući ovdje stabilno zaposlenje i mogućnosti stjecanja dohotka te društvene usluge domaćinskim zajednicama i doprinoseći smanjenju siromaštva.¹¹

Početak 2000-ih Sieber razrađuje realističniji opis održivog turizma koji izjednačuje s oblicima uporabe prostora i resursa (1) koji izbjegavaju ili minimiziraju ekološki ireverzibilne utjecaje, (2) pomažu stvoriti trajne ekonomske strukture za lokalna stanovništva, (3) poštuju lokalne kulturne identitete, (4) podupiru društveno ravnopravne i demokratske strukture te (5) stoga općenito doprinose održanju prostora i resursa za buduće čovječje naseljavanje, kulturni život, prihvatljivu ekonomsku aktivnost i prirodni svijet.

Tablica 1. Atributi masovnog i mekanog turizma.

	Masovni turizam (čvrsti turizam)	Mekani turizam
Glavna obilježja	<ul style="list-style-type: none"> • brz razvoj • maksimizacija (profita) 	<ul style="list-style-type: none"> • spor razvoj • optimizacija (profita)
Ponašanje turista	<ul style="list-style-type: none"> • velike grupe • fiksni program • udobno i pasivno • nikakva/malena (mentalna) priprema • znatiželja • bučnost • neznanje stranog jezika • uvezani/domaći životni stil • kupnja, suveniri • oslikane razglednice, idiot fotografiranje 	<ul style="list-style-type: none"> • pojedinci, obitelji • spontane odluke • zahtjevno i aktivno • pripreme za destinaciju • zanimanje • umjerenost • učenje jezika • lokalni/regionalni životni stil • poklanjanje, sjećanja • fotografiranje, slikanje
Osnovni zahtjevi	<ul style="list-style-type: none"> • neuvježbana radna snaga • praznički vrhunci 	<ul style="list-style-type: none"> • uvježbana radna snaga • stupnjevani odmori
Razvojne strategije	<ul style="list-style-type: none"> • nekontroliran, neplaniran • nove zgrade ili infrastruktura • vanjski razvijajući 	<ul style="list-style-type: none"> • kontroliran, planiran • uporaba postojećih zgrada iznova • lokalni razvijajući

Izvor: Universität Greifswald. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät. Institut für Geographie und Geologie. „History“ of Sustainable Tourism. http://www.gis.uni-greifswald.de/vietnam/tiki-download_file.php?fileId=17, [3. svibnja 2016.]

¹¹ Universität Greifswald. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät. Institut für Geographie und Geologie. „History“ of Sustainable Tourism. http://www.gis.uni-greifswald.de/vietnam/tiki-download_file.php?fileId=17, [3. svibnja 2016.]

Müller je proširio Sieberova razmatranja mrežom međusobno povezanih šest čimbenika, odnosno peterostranom piramidom u čijim su vrhovima: pravo budućih generacija, osobno blagostanje, ekonomsko bogatstvo, optimalno zadovoljenje turističke potražnje, netaknuta priroda i zaštita resursa te intaktna kultura.¹²

U tablici 1. prikazani su atributi masovnog turizma koji se mogu podijeliti u nekoliko skupina. Njegova su opća obilježja brz razvoj i maksimizacija profita. Ponašanje masovnih turista opisuju velike grupe, fiksni program, udobnost i pasivnost, nikakva i mala (mentalna) priprema, znatiželja, bučnost, neznanje stranog jezika, uvezeni/domaći životni stil, kupnja, suveniri, oslikane razglednice i idiot-fotografiranje. Osnovni su zahtjevi masovnog turizma neuvježbana radna snaga i praznički vrhunci, a razvojne strategije masovnog turizma nekontrolirane su i neplanirane, obilježene novim zgradama i infrastrukturom te vanjskim razvijateljima. Mekani turizam obilježava spor razvoj koji nema za glavni cilj maksimizaciju profita nego je naglasak dan na optimizaciji profita s fokusom na odmorima u kojima se kod turista pobuđuje želja i zanimanje za upoznavanje lokalnih običaja i tradicije te regionalnog životnog stila uz korištenje postojeće infrastrukture i resursa.

3.2. Pojmovno određenje

Održivi turizam (engl. *sustainable tourism*, franc. *tourisme durable*, njem. *sanfter Tourismus*, tal. *turismo responsabile*) često se izjednačuje s odgovornim turizmom (engl. *responsible tourism*), donekle sličnim turističkim konceptom koji usvajaju i slijede mnoge destinacije i turističke operacije. Odgovorni turizam doživljava se pritom kao put k održivom turizmu pri čemu oboje imaju isti cilj – održivi razvoj. On se definira kao organizacijski princip čovječjeg života na konačno ograničenom planetu. Održivi razvoj pretpostavlja željeno buduće stanje za ljudska društva u kojem životni uvjeti i uporaba resursa zadovoljavaju čovječje potrebe bez potkopavanja održivosti prirodnih sustava i okoliša kako bi buduće generacije također mogle zadovoljiti svoje potrebe. Zsigurno najpoznatija definicija održivog turizma je ona Svjetske turističke organizacije (United Nations World Tourism Organization, UNWTO) koja ga, u skladu s općim konceptom

¹² Universität Greifswald. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät. Institut für Geographie und Geologie. „History“ of Sustainable Tourism. http://www.gis.uni-greifswald.de/vietnam/tiki-download_file.php?fileid=17, [3. svibnja 2016.]

održivosti, definira kao turizam koji zadovoljava potrebe turista i receptivnih regija u sadašnjosti, pri čemu se čuvaju i unapređuju mogućnosti za budućnost.¹³

No, valja istaknuti da ne postoji općeprihvaćena definicija održivog turizma jer ona ovisi o različitim definicijama održivosti. Vrlo opća i blisko vezana sa Svjetskom komisijom za okoliš i razvoj (WCED, engl. *World Commission on Environment and Development*) iz 1987. godine jest definicija o održivosti po kojoj je razvoj održivog turizma proces koji zadovoljava potrebe sadašnjih turista i domaćinskih zajednica dok istodobno štiti i unapređuje te potrebe u budućnosti. Održivi turizam vodi k upravljanju svim resursima tako da se mogu ispuniti ekonomske, socijalne i estetske potrebe dok se istodobno održavaju kulturni integritet, esencijalna i biološka raznolikost te sustavi potpore života. U održivom turizmu mora se uspostaviti prikladna ravnoteža triju dimenzija – okoliša, gospodarstva i društva – da bi se jamčila njegova dugoročna održivost.¹⁴

Cilj održivog turizma jest da razvoj donese pozitivno iskustvo za lokalno stanovništvo, turističke kompanije i naravno za same turiste, odnosno održivi turizam predstavlja nastojanje da se učinak na okoliš i lokalnu kulturu svede na najmanju moguću mjeru, a da istovremeno omogući stvaranje radnih mjesta za lokalno stanovništvo u budućnosti. Ekoturizam kao selektivni oblik turizma najbliži je koncepciji održiva turizma budući da se temelji na izgradnji svijesti i poštovanja prema okolišu i kulturi i gdje se razvijaju pozitivna iskustva obje strane, odnosno za posjetitelja i domaćina.

¹³ UNWTO. »Guide for local authorities on developing sustainable tourism«, World Tourism Organization, Madrid, 1998, str. 21.

¹⁴ Universität Greifswald. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät. Institut für Geographie und Geologie. „History“ of Sustainable Tourism. http://www.gis.uni-greifswald.de/vietnam/tiki-download_file.php?fileId=17, [3. svibnja 2016.]

3.3. Načela održivog razvoja

Temelj strategije za održivi razvoj predstavljaju načela održivog razvoja:

- 1) Poštovanje i briga za životnu zajednicu – radi se o načelu koje predstavlja etičku osnovu za ostala načela jer se razvoj ne smije odvijati nauštrb drugih ljudi i naraštaja koji dolaze.
- 2) Poboljšanje kakvoće života jer razvoj treba omogućiti ljudima da ostvare vlastite sposobnosti i da imaju dostojanstven život. Postoje univerzalni ciljevi razvoja kao što su dug i zdrav život, bolje obrazovanje, politička sloboda, zajamčena ljudska prava i sloboda od nasilja.
- 3) Zaštita vitalnosti i raznolikosti Zemlje jer se razvoj mora temeljiti na zaštiti okoliša odnosno prirodnih sustava na svijetu o kojima ovisi naša vrsta te je zbog toga potrebno zaštititi sustave za održavanje života. Ekološki procesi oblikuju klimu, pročišćuju zrak i vode, stvaraju i regeneriraju tla i omogućuju ekosustavima da se sami obnavljaju. Potrebno je zaštititi bioraznolikost što uključuje sve vrste biljaka, životinja i drugih organizama. Nadalje, potrebno je osigurati održivost korištenja obnovljivih resursa kao što su tla, divlji i udomaćeni organizmi, šume, pašnjaci, obradiva zemljišta.
- 4) Minimaliziranje iscrpljivanja neobnovljivih resursa kao što su minerali, nafta, plin i ugljen jer iako se ovi resursi ne mogu koristiti na održiv način može im se produljiti životni vijek primjerice recikliranjem, manjom uporabom resursa za stvaranje nekog proizvoda ili prelaskom na obnovljive zamjene ukoliko je moguće.
- 5) Poštovanje granica prihvatnog kapaciteta Zemlje – ovo načelo ukazuje na ograničenje ekosustava kao i biosfere na nepovoljne utjecaje koje donose ljudi s korištenjem i rasipanjem hrane, vode, energije i sirovina. Kako bi se ljudska populacija i životni stilovi doveli u ravnotežu s prihvatnim kapacitetom Zemlje potrebno je nadopunjavanje istih s tehnologijama kojima će se taj kapacitet povećati i to pravilnim gospodarenjem.
- 6) Promjene u osobnim stavovima i postupcima – radi se potrebi mijenjanja vlastitog ponašanja jer ljudi moraju preispitati svoje vrijednosti radi usvajanja etike za održivo življenje. Kako bi došlo do realizacije ovog

načela u praksi potrebno je širiti informacije putem formalnog i neformalnog obrazovanja.

- 7) Omogućavanje zajednicama da skrbe o vlastitom okolišu – ukoliko zajednice i lokalne skupine imaju potrebna ovlaštenja, moć i znanje predstavljaju najjednostavniji put za poduzimanje mjera kako bi se stvorilo stabilno odnosno održivo društvo neovisno o činjenici da li im je zajednica bogata, siromašnija, gradska ili ruralna.
- 8) Stvaranje nacionalnog okvira za integraciju razvoja i zaštite. Da bi društvo moglo napredovati na racionalan način, mora imati bazu informacija i znanja, pravni i institucijski okvir te dosljednu gospodarsku i društvenu politiku.
- 9) Stvaranje globalnog saveza – globalna će održivost ovisiti o čvrstom savezu među državama jer nijedna država nije samodovoljna. Potrebno je državama u razvoju pomoći kako bi razvijale održivost i zaštitile okoliš jer svi mogu imati koristi od globalne održivosti, ali isto tako će svijet biti ugrožen ako se ne postigne takva održivost.¹⁵

U planiranju i implementaciji održivog turizma obično se polazi od četiriju osnovnih načela: participativnog procesa odlučivanja, održivog razvoja, načela turizma i baštine te primjerena razvoja turizma.

Participativni proces odlučivanja ističe četiri ključna gledišta u planiranju turizma osnovanog na baštini. Turoperatori, ustanove odgovorne za zaštitu baštine, posjetitelji i lokalne zajednice različito gledaju na turizam jer su njihovi interesi, uloga, ideje i problemi u planiranju i implementaciji turizma drugačiji. Sva četiri gledišta moraju biti nužno ravnopravna ako se želi postići da sve skupine imaju koristi i prosperiraju. Ako se u procesima planiranja i odlučivanja izostavi ili zanemari gledište bilo koje od navedenih strana, dolazi do narušavanja ravnoteže i postizanja pozitivnih rezultata za sve: zajednice, menadžere baštine i prirode, poslovni sektor i posjetitelje.¹⁶

Održivi razvoj turizma obuhvaća ekonomska, socijalna i okolišna pitanja premda mnogi poslovni subjekti kao poslovne indikatore uzimaju u obzir samo ekonomske i socijalne učinke. Održivi razvoj pretpostavlja pristup koji razmatra sva tri ova pitanja, a

¹⁵ Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009), op. cit., str. 86.

¹⁶ Carić, H. (2006). *Održivi turizam u deset koraka: Planiranje održivog turizma zasnovanog na baštini i prirodnom nasljeđu*. Institut za turizam i ODRAZ – održivi razvoj zajednice, <http://www.odraz.hr/media/152864/odrzivi-turizam-u-deset-koraka-small-file-size.pdf>, [10. svibnja 2016.]

takav se pristup naziva mjerenje trostrukog konačnog rezultata ili trostrukog ishoda osnovice (eng. *triple bottom line*). Njime se usredotočuje na odgovornost, transparentnost, usmjerenost prema interesno-utjecajnim skupinama te na sustavno mjerenje i izvješćivanje.

Načela turizma i baštine ističu pojedine pristupe u planiranju i odlučivanju o turizmu kao osnovu za dijalog i suradnju među interesno-utjecajnim skupinama. U tih osam načela jesu: prepoznavanje važnosti baštine, briga o lokalitetima baštine, razvoj partnerstva za višestruku korist, ugradnja pitanja baštine u poslovno planiranje, investiranje u ljude i lokalitete, oglašavanje i promoviranje odgovornosti u oblikovanju turističkih proizvoda, pružanje visokokvalitetnih doživljaja posjetiteljima te uvažavanje prava i obveza lokalnoga, autohtonoga stanovništva. Ova načela nastoje ilustrirati koji su faktori uspješnosti u turizmu za odredišta prirodne i kulturne baštine.¹⁷

Primjeren turistički razvoj kao posljednje načelo održivog turizma označava pristup kojim se pomaže razvoj dugoročnih rješenja za turističke destinacije s prirodnim i kulturnim vrijednostima. Njime se također uspostavlja potpora razvoju turističkog gospodarstva osiguranjem potrebne zaštite baštine. Veoma je važno da primjeren turistički razvoj kao načelo održivog turizma predviđa također odustajanje od planiranja i implementacije turizma na nekim prirodnim ili povijesnim lokalitetima ako je nekompatibilan s njihovim posebnim vrijednostima ili se kosi s ciljevima zaštite tih lokaliteta.¹⁸

Sva navedena načela održivog turizma rabe se dalje u ostvarenju održivog turizma na nekom području. Pritom prvo valja postaviti pitanje što se želi postići, a zatim se pokušava odrediti tko bi sve morao i mogao biti uključen u ostvarenju održivog turizma. Sljedeće je pitanje što je poznato kao i to što čini određenu regiju, destinaciju ili proizvod posebnim. Prije same analize valja odgovoriti i na to koja su glavna problemska pitanja. Sve se zatim analizira radi određivanja načela i ciljeva aktivnosti, a potom se nastoje odrediti ideje i opcije. Pretposljednji je korak provedba plana, a posljednji korak čini postavljanje smjernica.¹⁹

3.4. Održivi turizam nasuprot odgovornom turizmu

¹⁷ Carić, H. (2006), op. cit.

¹⁸ Carić, H. (2006), op. cit.

¹⁹ Carić, H. (2006), op. cit.

Posljednjih nekoliko desetljeća teorijskog razvoja održivosti i održivog razvoja i njihove primjene na turizam razvili su se različiti pristupi primjene navedenih koncepcija u turizmu. Održivi i odgovorni turizam postali su nov smjer razvoja globalne turističke industrije koji promovira Svjetska turistička organizacija, agencija Ujedinjenih naroda sa sjedištem u Madridu koja se bavi pitanjima vezanim za međunarodni turizam. Objavljivanjem podataka omogućuje se usporedba tijeka i rasta turizma na globalnoj razini. Premda se može očekivati nastavak rasta međunarodnog turizma, njegov će rast ovisiti o kolektivnoj sposobnosti promicanja sigurnog putovanja u pojedine destinacije. Budući da je turizam jedan od najvećih i najbrže rastućih industrija u svijetu, nastavak rasta vršit će snažan pritisak na preostala biološki raznolika staništa i domorodačke kulture koje se često rabe kao potpora masovnom turizmu. Turisti koji promiču održivi turizam osjetljivi su na ove opasnosti i biraju održive destinacije. Održivi turisti mogu smanjiti utjecaj turizma na mnogo načina: informirajući se o kulturi, politici i gospodarstvu posjećenih zajednica, anticipirajući i poštujući lokalne kulture, očekivanja i pretpostavke, doprinoseći međukulturnom razumijevanju i toleranciji, podupirući integritet lokalnih kultura dajući prednost poslovima koji čuvaju kulturnu baštinu i tradicionalne vrijednosti, podupirući lokalna gospodarstva kupnjom lokalnih dobara i sudjelovanjem u malim, lokalnim poslovima, čuvajući resurse tražeći poslove koji su ekološki osviješteni i rabeći najmanju količinu neobnovljivih resursa.

Destinacije i turističke organizacije sve više usvajaju i slijede odgovorni turizam kao put k održivom turizmu. Odgovorni i održivi turizam imaju identičan cilj – održivi razvoj. Stupovi odgovornog turizma stoga su jednaki onima održivog turizma – integritet okoliša, društvena pravda i gospodarski razvoj. Glavna razlika među njima jest u tome što se u odgovornom turizmu od pojedinaca, organizacija i poslova traži odgovornost za njihova djela i utjecaj koji ta djela stvaraju. Ovaj pomak u naglasku nastao je zato što su neke interesno-utjecajne skupine osjećale da je učinjen nedostatan napredak u ostvarenju održivog turizma od Zemljina sastanka na vrhu u Rijuu. Dijelom se to objašnjava time da se od svakog očekivalo da se ponaša na održiv način. Naglasak na odgovornosti u odgovornom turizmu znači da je svatko tko je uključen u turizam – vlada, vlasnici proizvoda i njegovi korisnici, prijevoznici, djelatnici služba u zajednici, nevladine organizacije i organizacije u zajednici, turisti, lokalne zajednice, industrijske udruge – odgovoran za postizanje ciljeve odgovornog turizma. Odgovorni turizam je više od puka oblika turizma jer predstavlja pristup u ophođenju prema turizmu bez obzira na to da li netko ima ulogu turista, poslodavca, mještanina u

destinaciji ili bilo koje druge interesno-utjecajne skupine. On naglašava da su sve interesno-utjecajne skupine odgovorne za onu vrstu turizma koji razvijaju ili u koju se upuštaju. Iako će različite skupine gledati na odgovornost na različite načine, zajedničko je shvaćanje da bi odgovorni turizam za posljedicu morao imati unapređenje u turizmu. Turizam bi morao postati »bolji« kao posljedica pristupa odgovornog turizma. U zamisli o poboljšanju leži saznanje da se konfliktni interesi moraju uravnotežiti. No cilj je stvoriti bolja mjesta za ljude koji ondje žive i za one koji će ih posjetiti. Važno je reći da ne postoji nacrt za odgovorni turizam: ono što se označava kao odgovorno može se razlikovati ovisno o mjestu i kulturi. Odgovorni je turizam težnja koja se može ostvariti na različite načine na različitim izvornim tržištima i u raznim destinacijama u svijetu.

Ako je fokus uperen na poslovanje, onda u skladu s Deklaracijom iz Cape Town-a o odgovornom turizmu iz 2002. godine, odgovorni turizam ima sljedeća obilježja: minimizira negativne gospodarske, okolišne i društvene utjecaje, stvara veće gospodarske koristi za lokalno stanovništvo i unapređuje blagostanje domaćinskih zajednica, poboljšava radne uvjete i dostupnost industriji, uključuje lokalno stanovništvo u odluke koje utječu na njihove živote i životne mogućnosti, čini pozitivne doprinose u očuvanju prirodne i kulturne baštine, ali i održavanju svjetske raznolikosti, pruža ugodnija iskustva turistima putem smislenijih veza s lokalnim stanovništvom te veće shvaćanje lokalnih kulturnih, društvenih i okolišnih problema, pruža pristup ljudima s posebnim potrebama i kulturno je osjetljiv, produbljuje poštovanje između turista i domaćina te izgrađuje lokalni ponos i povjerenje.²⁰

Održivi je turizam ondje gdje turisti mogu uživati u svome odmoru i istodobno poštovati kulturu domaćina i okoliš. Podrazumijeva uključivanje lokalnog stanovništva koje ima priliku reći što misli o turizmu i dobiti nešto novca od zarade stvorene na prostoru u kojem živi. Okoliš često trpi popriličnu štetu zbog turista, a dio održivog turizma upravo nastoji osigurati da se takvo oštećenje ne nastavi. Postoji mnogo privatnih trgovačkih društava koja rade na usvajanju načela i aspekata odgovornog turizma, neka u svrhu djelatnosti korporacijske društvene odgovornosti, a neka poput WorldHotel-Linka, koji je izvorno bio projekt Međunarodne financijske korporacije,

²⁰ Responsible Tourism. The International Centre for Responsible Tourism (Međunarodni centar za odgovorni turizam).
<https://web.archive.org/web/20130301100042/http://www.icrtourism.org/responsible-tourism/>,
[arhivirano 1. ožujka 2013.]

izgradila su čitav svoj poslovni model oko odgovornog turizma, gradnji lokalnog kapaciteta i povećanju tržišnog pristupa za mala i srednje velika turistička poduzeća.

Odgovornost turizma prema održivosti, temelji se na određenim načelima:

- osjetljivost na socijalne, kulturne, moralne i druge koristi za lokalno društvo
- postojanost turističkih resursa da osiguraju normalni razvoj turizma u dugoročnom razdoblju
- respektiranje svih vrsta i oblika potreba turista kao i lokalnog stanovništva
- optimalizacija gospodarskih učinaka za receptivnu zemlju, uz minimalnu kulturnu ili ekološku štetu
- zadovoljavajući odnos između lokalnog stanovništva i njegove ukupne okoline
- posebna pozornost prema opterećenju područja ili lokacije
- osiguranje što većeg sudjelovanja dobrovoljnosti i neprofitnog sektora u turizmu, ali ne zanemarujući odgovarajući gospodarski interes
- briga o obrazovanju, stručnoj izobrazbi, informaciji, stručnoj izobrazbi, informaciji svih subjekata koji djeluju u turizmu.²¹

Svi dionici turizma, dakle, na strani turističke ponude i turističke potražnje moraju imati odgovorniji odnos prema svom okruženju. Nužno je promijeniti postojeće turističke forme karakterisitčne naročito za masovni turizam, odnosno ukloniti ili barem smanjiti negativne posljedice masovnih turističkih dolazaka. Da bi se osigurala budućnost određene turističke destinacije potrebno je primijeniti koncepciju održivog turizma.

²¹ Vukonić, B. i Keča, K. (2001). *Turizam i razvoj: pojam, načela, postupci*. Ekonomski fakultet, 2001., Zagreb: Mikrorad, str. 194.

3.5. Dionici u održivom turizmu

Dionici (engl. *stakeholders*) u održivom turizmu mogu se podijeliti u četiri osnovne skupine: vlade, nevladine organizacije, lokalne zajednice i turiste. Svaka od interesno-utjecajnih skupina održivog turizma ima zasebnu ulogu u održavanju ovog vida turizma. Interesno-utjecajne skupine mogu biti pojedinci i organizacije, fizičke i pravne osobe. Članom interesno-utjecajne skupine u turističkoj industriji postaje svatko tko je pod utjecajem njezina razvoja, bilo pozitivnog bilo negativnog, a za posljedicu ima smanjenje potencijalnog sukoba turista i domaćinske zajednice tako što potonju uključuje u oblikovanje puta kojim se turizam razvija.²²

Među dionicima treba vladati sinergija da bi se uspješno postigli zadani ciljevi i ostvarili željeni rezultati i to od lokalnih zajednica sve do samog turista. Isto tako, važno je preuzimanje odgovornosti svakog sudionika, kao i kontrola razvoja od strane nadležnih institucija. Bitno je istaknuti da se turizam u najvećoj mjeri oslanja na suradnju među lokalnim stanovništvom. Lokalne zajednice stječu dobrobit od održivog turizma putem ekonomskog razvoja, otvaranja radnih mjesta i razvoja infrastrukture. Turistički prihodi donose gospodarski rast i blagostanje privlačnim turističkim destinacijama što može povećati životni standard u destinacijskim zajednicama. Djelatnici u održivom turizmu posvećuju se otvaranju radnih mjesta za članove lokalne zajednice. Poznato je da čitav niz dionika može i treba imati ulogu u razvoju i primjeni održivog razvoja u turističkom sektoru. Najveću ulogu u kreiranju politike održivog turizma imaju vlade država koje donošenjem zakona određuju pravila ponašanja. Naglasak je i na utjecaju koji imaju državne institucije koje bi trebale poticati promjene kroz poticaje kao što su porezne olakšice, promjene zakonskog okvira. No ipak, ako razvoj i planiranje u turizmu koje kreira vlada pojedine države zakonskim i drugim propisima nisu usklađeni sa željama i potrebama lokalnog stanovništva, moguće je očekivati otpor lokalnog stanovništva razvoju turizma.

U procjeni motiva za održivi razvoj moraju se uzeti u obzir vrijednosti i konačni motivi vlada. Važan čimbenik za razmatranje u svakom ekološki osjetljivom ili udaljenom području ili turistički netaknutom području jest njegov nosivi kapacitet. To je kapacitet turista posjetitelja nekog područja koje to područje može održivo podnijeti bez nanošenja štete okolišu ili kulturi okolnog područja. On se može izmijeniti i nanovo

²² Aas, Ch., Ladkin, A., Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*. Vol. 32, No. 1., str. 28–48.

procijeniti tijekom vremena te promjenom percepcija i vrijednosti. Na primjer, izvorno je održivi nosivi kapacitet otočja Galapagosa bio postavljen na 12.000 posjetitelja godišnje, ali je zatim ekvadorska vlada promijenila broj na 50.000 zbog radi postizanja zadanih ekonomskih ciljeva. Nevladine su organizacije često interesno-utjecajne skupine koje zagovaraju održivi turizam. Raspon njihovih uloga ide od predvođenja u praksama održivog turizma do jednostavnog obavljanja istraživanja. Sveučilišni istraživački timovi i znanstvenici mogu biti uključeni radi pomaganja u procesu planiranja.

Lokalne zajednice stječu dobrobit od održivog turizma putem ekonomskog razvoja, otvaranja radnih mjesta i razvoja infrastrukture. Turistički prihodi donose gospodarski rast i blagostanje privlačnim turističkim destinacijama što može povećati životni standard u destinacijskim zajednicama. Djelatnici u održivom turizmu posvećuju se otvaranju radnih mjesta za članove lokalne zajednice. Povećanje turističkih prihoda u nekom području djeluje kao pokretač razvoja rastuće infrastrukture. Kako se turistička potražnja povećava u nekoj destinaciji tako je potrebna i sve robusnija infrastruktura radi potpore ne samo turističke industrije nego i lokalne zajednice.

U strategiji razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine izražena je težnja da se Hrvatska prezentira kao zemlja jakog turističkog identiteta, kao ona koja je u mogućnosti ponuditi atraktivne proizvode i doživljaje zasnovane na autentičnosti i emocijama te ustrajati na održivom razvoju fokusirajući se na inovacijama.

Tablica 2. Dionici i područja održivog razvoja u turizmu

Dionici		Glavna područja održivog turizma
<ul style="list-style-type: none">• relevantna ministarstva• lokalna zajednica• svi segmenti turističke industrije• pružatelji transporta• javni sektor• neprofitne organizacije za zaštitu prirode• tijela za očuvanje kulturne baštine• radnički savjeti• turisti	suradnja kao preduvjet	<ul style="list-style-type: none">• okoliš i svi oblici zagađenja• iskorištenje resursa• poslovna praksa turističkih agencija• održiva proizvodnja i potrošnja• regulative za zaštitu okoliša

Izvor: Center for Inter-Disciplinary Research, Tourism and Food, UNWTO. U: Sunara, Ž., Jeličić, S. i Petrović, M. Održivi turizam kao konkurentska prednost Republike Hrvatske. *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, Vol. 4, No. 1, 2013, <http://hrcak.srce.hr/file/154126>, [26. studenoga 2016.]

U tablici 2. navedeni su skupine involvirane u djelatnost održivog turizma: ministarstva, lokalne zajednice, javni sektori neprofitne organizacije, tijela za očuvanje kulturne baštine, radnički savjeti i turisti koji zajedničkom suradnjom i djelovanjem potiču na održivu proizvodnju i potrošnju, te svojim odgovornim ponašanjem čuvaju okoliš od zagađenja.

3.6. Indikatori održivog razvoja turizma

Današnje informatičko doba izmijenilo je industrijsko doba, a čovjek za razliku od ostalih živih bića ima sposobnost da se služi informacijama i različitim pokazateljima kako bi stvorio sliku svijeta koja ga okružuje. Svijet je danas suočen s krizom jer je stvoreno puno podataka, statističkih pokazatelja, slika, riječi, dokumenata i deklaracija nego što ih se može apsorbirati odnosno usvojiti pa je međunarodna zajednica utvrdila nekoliko grupa pokazatelja odnosno indikatora temeljem kojih se prate procesi i razvoj održivog razvoja u pojedinim državama. Indikator odnosno pokazatelj općenito bi trebao biti specifičan (jasno se odnositi na rezultate, mjerljiv odnosno kvantitativan,

treba biti upotrebljiv (praktičan), fleksibilan odnosno prilagodljiv primijenjenim prilikama. Nadalje, indikator treba biti dostupan što bi značilo da potrebni podaci se mogu prikupiti relativno jednostavno i uz povoljnu cijenu. Zadaća indikatora jest da jasno odrede cilj koji se pokazateljima želi postignuti te određivanje tko će i na koji način koristiti te indikatore.

Prema Dresneru, predlaže se struktura koja bi predstavljala okvir za standardne pokazatelje pritiska, stanja i reakcije, odnosno PSR pokazatelje (engl. *Pressure-State-Response*). Osnovni PSR model ima dva oblika: linearni i kružni, a osim navedenih pokazatelja mogu obuhvatiti i utjecaje, pa nastaje model pritiska, stanja, utjecaja i reakcije, odnosno PSIR model (engl. *Pressure-State-Impact-Response*).²³ Navedenim PSIR modelom se koriste Ujedinjeni narodi za odabir pokazatelja održivog razvoja, s tim da je izraz »pritisak« zamijenjen novim izrazom »pokretačka sila«. Ipak, prema mišljenju nekih autora ne radi se o sinonimu jer su pokretačke sile čimbenici koji stvaraju pritisak unutar sustava kao što je primjerice potreba za hranom, vodom, prihodom i sl. Neizravni indikatori održivog turizma su: ekopokazatelji, ekoefikasnost, ekološki otisak (engl. *footprint*), okolišni kapacitet, indeks humanog razvoja i Dow-Jonesov grupni indeks održivosti.

Ekopokazatelji se koriste radi usporedbe varijantnih rješenja, primjerice da li je manji utjecaj na okolinu limenka za piće koja se reciklira ili staklena ambalaža koja se vraća i pere, te pokazuju integralnu procjenu na okolinu koje imaju utjecaji kao što su supstance koje ugrožavaju ozonski sloj, teški metali, kancerogene materije, ljetni i zimski smog, staklenički plinovi, pesticidi, zakiseljavanje i eutrofikacija odnosno starenje ekosustava.

Indikator ekoefikasnost pokazuje dobit i dobrobit u odnosu na ukupne troškove i okolišna opterećenja, dok ekološki otisak (*footprint*) prikazuje površinu tla koja može zadovoljiti i asimilirati utjecaje jednog čovjeka određene države, odnosno koliko zadovoljavanje naših sveukupnih potreba utječe na okoliš i prirodne resurse. Planet Zemlja ne može unedogled zadovoljavati sve veće naše potrebe za prostorom, hranom i odlaganjem otpada jer Zemlja ima svoj točno određeni biokapacitet koji trebamo poštovati odnosno prilagođavati mu se. Korištenje Zemljinih resursa nije jednoliko raspoređeno niti uravnoteženo odnosno razvijene zemlje sa SAD-om i Kinom na vrhu

²³ Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009), op. cit., str. 105.

imaju drastično veći negativni globalni utjecaj od brojnih siromašnijih zemalja svijeta zato što stanovništvo tih zemalja još uvijek živi prirodnijim načinom života.

Indikator ekološki otisak izračunava se tako da našu potrošnju (otisak) stavimo u odnos s ponudom (biokapacitetom) naše planete. Pri izračunavanju, u obzir se uzimaju vrijednosti kao što su hrana, transport, stanovanje, energija, otpad, a svi bi trebali zadovoljiti svoje potrebe na 1,8 hektara. Ukoliko je otisak neke populacije veći od biokapaciteta određenog područja znači da smo u ekološkom minusu. Međutim, svijet danas troši u prosjeku 2,2 hektara po stanovniku što znači da je čovječanstvo u ekološkom minusu od 0,4 gha (globalnih hektara), što je znak da se živi iznad održivosti planeta odnosno sposobnosti zemlje da nadoknadi sve što potrošimo i sav otpad koji ostavljamo iza sebe. Hrvatska prema trenutnim pokazateljima ima vrijednosti slične prvih deset zemalja s najvećim ekološkim otiskom po osobi, a to su: Katar, Kuvajt, Ujedinjeni Arapski Emirati, Danska, SAD, Belgija, Australija, Kanada, Nizozemska i Irska. U usporedbi s Hrvatskom, koja troši resurse 1,86 planeta, stil života u BiH iziskuje prirodne resurse 1,46 planeta, dok Slovenija troši čak 2,64 planeta.²⁴

²⁴ Hrvatski 'ekološki otisak' - trošimo resurse 1,86 planeta. HRT, 30. rujna 2014., <http://vijesti.hrt.hr/257405/hrvatski-ekoloski-otisak-trosimo-resurse-186-planeta>, [19. kolovoza 2016.]

Slika 5. Usporedba ljudskog blagostanja i ekoloških otisaka država.

Izvor: Correlation of ecological footprint (2008) and the human development index (2012), European Environment Agency (EEA), http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/correlation-of-ecological-footprint-2008/figure0_1.png/download, [3. prosinca 2016.]

Indeks ljudskog razvoja je globalni pokazatelj koji vodi računa o socijalnim i ekonomskim aspektima odnosno provodi analizu i razlike među polovima i grupama, a obuhvaća indeks očekivane dužine života, indeks obrazovanja (postotak pismenosti i dužina očekivanog života), indeks životnog standarda, dakle kupovna moć stanovništva bazirana na realnoj vrijednosti bruto društvenog proizvoda.²⁵

Slika 5. pokazuje održivost raspona država u terminima ekološkog otiska u usporedbi s indeksom ljudskog razvoja (HDI) Ujedinjenih nacija (mjera životnog standarda): ona pokazuje što je potrebno državama da zadrže prihvatljiv životni standard za svoje građane dok istovremeno žive na globalno održivoj razini. Opći trend pokazuje da viši životni standardi postaju manje održivi. Rast stanovništva uvijek ima znakovit utjecaj na razinu potrošnje i učinkovitost uporabe resursa. Kuba je danas najbolji primjer u ovoj kategoriji. Održivi cilj je podizanje globalnog životnog standarda bez povećanja uporabe resursa izvan globalno održivih razina; to jest bez prijelaza potrošnje »jednog planeta«. Bogatstvo informacija generiranih izvješćima na

²⁵ Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009), op. cit., str. 109.

nacionalnoj, regionalnoj i gradskoj razini potvrđuje globalni trend kojim društva postaju tijekom vremena manje održiva.

Ekološki otisak pokazuje da bogatije odnosno razvijenije zemlje troše mnogo više resursa negoli siromašne odnosno nerazvijene zemlje. Iz prikaza ekološkog otiska u odnosu na ljudski razvoj uočava se da njihov odnos nije linearan. U zemljama s niskim stupnjem razvoja, razina razvoja nije ovisna o učinku pojedinog stanovnika na okoliš. Nakon određene razine, sukladno povećanju razvoja, povećava se i ekološki otisak pojedinca na okoliš, što na kraju dovodi do točke gdje nastaje veliki nesrazmjer između razvoja i ekološkog otiska odnosno mali pomak u razvoju uzrokuje veliki porast ekološkog otiska.

U Hrvatskoj se ekološki otisak može smanjiti na način da se u svakodnevnom životu koriste javni gradski prijevoz i ekološki prihvatljiva druga prometna sredstva (što više korištenje bicikla), štednja vode i energije u kućanstvima te odgovorno postupanje s otpadom. Naravno, nadasve je potrebna intervencija države koja treba stvoriti pravni okvir za održivi razvoj. Indikator okolišni kapacitet predstavlja mjeru ukupnih okolišnih opterećenja Zemlje, riječnog sliva ili područja koje dani prostor može primiti, a da ne trpi trajne štete.

Indeks humanog razvoja je globalni pokazatelj koji vodi računa o socijalnim i ekonomskim aspektima: analiza i razlike među spolovima i grupama. Dow-Jonesov grupni indeks održivosti, pokazatelj održivosti razvoja organizacija (poduzeća) kroz njihov odnos prema društvu i prirodi, izražen kroz grupu pokazatelja, služi kao vodič investitorima i kao alat organizacijama koje procjenjuju tvrtke u različitim industrijskim sektorima.²⁶

Navedeni indeks sadrži kriterije iz ekonomske, okolišne i društvene dimenzije koji se podjednako vrednuju. Ekonomska dimenzija uključuje korporativno uspravljanje, upravljanje rizicima i krizama, kodeks ophođenja i postupanja u borbi protiv korupcije i uzimanja mita te kriterije specifične za industrijski sektor. Okolišna dimenzija uključuje izvješćivanje o okolišu i kriterije specifične za okoliš. Društvena dimenzija uključuje razvoj ljudskog kapitala, praćenje i zadržavanje talenata, indikatore radne prakse, korporativno građanstvo, društveno izvješćivanje i kriterije specifične za industrijski sektor.

²⁶ Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009), op. cit., str. 105.

Osnovni indikatori održivog turizma prema Svjetskoj turističkoj organizaciji (UNWTO) su: (1. zaštita prostora, 2. pritisak na prostor, 3. intenzitet korištenja, 4. socijalni utjecaj, 5. kontrola razvoja, 6. upravljanje otpadnim vodama, 7. proces planiranja, 8. kritične točke ekosustava, 9. zadovoljstvo turista (potrošača), 10. zadovoljstvo lokalnog stanovništva, 11. doprinos turizma lokalnoj ekonomiji).²⁷

1. Zaštita prostora – Riječ je o razini i kategorizaciji zaštićenih prostora sukladno kategorizaciji Međunarodnog okruženja za očuvanje prirode i prirodnih resursa.

2. Pritisak na prostor – Ovaj indikator mjeri razinu pritiska kojeg turisti čine na destinaciju. Informacija se dobiva praćenjem turističkog prometa. Pri tome je uz godišnji turistički promet, posebno potrebno pratiti turistički promet u vršnoj sezoni.

3. Intenzitet korištenja – Odnosi se na intenzitet korištenja u vršnom periodu (osoba/hektar). Radi se o identificiranju prekomjernog korištenja resursa.

4. Socijalni utjecaj – Ovaj je indikator iznimno važan budući da bez uključivanja socijalnih i kulturnih efekata razvoja turizma u proces turističkog menadžmenta nije moguće govoriti o održivom razvoju turizma. Odnosi se na broj turista prema broju stanovnika u vršnom periodu. Praćenje svih do sada navedenih indikatora pretpostavlja vođenje precizne turističke statistike. Ukoliko se turistička statistika ne vodi za određeno područje izdvojeno, nije adekvatno koristiti podatak koji pokriva širu regiju ili čak cijelu zemlju. Na taj način može doći do iskrivljavanja podatka i njegova svođenja na prosječnu vrijednost, a da istodobno u praksi određeno područje (dio regije) ima iznimno veliki turistički promet. Ovaj indikator može obuhvaćati i podatak o prosječnom broju dana koje turisti provode u turističkoj destinaciji.

5. Kontrola razvoja – Ovaj indikator se koristi da bi se uvidjelo da li se prije većih projekata vrše analize utjecaja kojeg će taj projekt imati na okoliš i ukupno okruženje, a u skladu s postojećom legislativom na nacionalnoj, regionalnoj i razini mjesta. Indikator označava ljestvica odgovora od 1–5, pri čemu 1 znači nepostojanje kontrole razvoja.

6. Upravljanje otpadnim vodama – Ključni indikator je postotak otpadnih voda koje se tretiraju (obrađuju) prije ispusta. Do njega dolazimo podijelimo li količinu tretiranih otpadnih voda s procijenjenom količinom ukupnih otpadnih voda. Nažalost, u mnogim mjestima ovaj pokazatelj daje porazne rezultate, jer sustavi za pročišćavanje otpadnih voda (kolektori) nisu izgrađeni. Razlozi su višestruki: – Izgradnja sustava za

²⁷ WTO (1996). *What Tourism Managers Need to Know: A Practical Guide to the Development and Use of Indicators of Sustainable Tourism*. Madrid.

pročišćavanja otpadnih voda je skup i zahtjevan projekt. – U velikom broju mjesta još nije okončan proces izgradnje i spajanja potrošača na kanalizacijski sustav, već se koriste septičke jame, što je prvi preduvjet da bi izgradnja sustava za pročišćavanja vode dobila pravu funkciju i smisao. – Nedovoljna znanja o potrebi izgradnje spomenutih sustava kod lokalne uprave i samouprave koja o tome donosi odluku. – Ovaj pokazatelj posebno je značajan kod jače naseljenih mjesta i gradova, te onih mjesta gdje je visoka vrijednost indikatora pritiska na prostor.

7. Proces planiranja – Ovaj indikator također se izražava skalom od 1–5. Vrijednost 1 označava da formalno integralno planiranje razvoja i aktivnosti ne postoji (uključujući turističkog razvoja), a s implementacijom i kvalitetnim provođenjem rangiranje raste do vrijednosti 5. Budući da turizam čini dio ukupnog gospodarskog sustava i s njim je u interakciji, održivi razvoj turizma moguć je samo ukoliko postoji usuglašenost i koordiniranost globalne gospodarske politike s turističkom politikom i politikom zaštite okoliša.

8. Kritične točke ekosustava – Ovaj indikator temelji se na činjenici da što je neka biljna ili životinjska vrsta rjeđa to je zanimljivija za turiste, te samim time u povratnoj vezi još više izložena pritisku i ugrožena. Iz tog je razloga iznimno bitno nadzirati stanje kritičnih točki ekosustava, biljnih i životinjskih vrsta kako zbog njihova očuvanja, tako i zbog opstanka resursne osnove turizma. Indikator predstavlja broj vrsta koje su izložene riziku, te njihova broja znači da su vrste iskorijenjene (izumrle), očuvane ili pod rizikom.

9. Zadovoljstvo turista (potrošača) – Do ovog pokazatelja dolazimo anketiranjem turista. Prva skupina pitanja opisuje kvalitetu iskustava i doživljaja turista, te reflektira uvjete u destinaciji i očekivanja turista. Druga skupina pitanja odnosi se na one koji su iskazali nezadovoljstvo kvalitetom usluga i doživljaja. U upitnik se mogu uvrstiti i tzv. otvorena pitanja. Kod provođenja anketa bitno je formirati reprezentativan uzorak u odnosu na broj i strukturu turista. Anketiranje je potrebno također provoditi u određenim vremenskim razmacima, čine će se dobiti osim uvida u sadašnje stanje i stavove i njihova dinamika (promjene).

10. Zadovoljstvo lokalnog stanovništva – Ovaj indikator pokazuje razinu zadovoljstva lokalnog stanovništva na koje direktno ili indirektno utječe razvoj turizma. Ispitivanje stavova vrši se putem anketnog upitnika. Pri provođenju ankete potrebno osigurati reprezentativnost uzorka, na način da svi pripadnici lokalne zajednice budu

obuhvaćeni na adekvatan način (etničke skupine, društveni slojevi, zaposleni u turizmu ili van njega). Anketiranje je potrebno provoditi u određenim vremenskim razmacima.

11. Doprinos turizma lokalnoj ekonomiji – Svrha je ovog indikatora mjeriti zavisnost lokalne ekonomije o turizmu (udio turizma u gospodarstvu, temeljem različitih pokazatelja). Što je zavisnost veća, veći je rizik za ekonomski sustav u odnosu na fluktuacije u turističkoj industriji.²⁸

Za Hrvatsku je važno uspostaviti kvalitetan sustav pokazatelja održivosti turizma obzirom da je udio turizma u hrvatskom bruto domaćem proizvodu relativno značajan. Da bi turizam i u budućnosti pridonosio razvoju Hrvatske, taj razvoj mora biti utemeljen na održivosti koja će značajno utjecati na konkurentnost hrvatskog turizma.

Europska komisija je 2013. godine pokrenula »Europski sustav pokazatelja za turizam za održivo upravljanje odredištima« (European Tourism Indicators System, ETIS) s ciljem unapređenja održivog upravljanja odredištima na način da se dionicima u turizmu osigura jednostavan i koristan komplet alata. Navedeni sustav je namijenjen svim vrstama turističkih odredišta, a osmišljen je kao proces kojim se upravlja na lokalnoj razini, a namijenjen je za praćenje, upravljanje i jačanje održivosti turističkog odredišta. ETIS je sastavljen od 27 glavnih i 40 izbornih pokazatelja zahvaljujući kojima se prate rezultati, donose bolje upravljačke odluke i utječe na odgovarajuće politike odredišta. Sustav je trenutno u procesu testiranja u kojem sudjeluje preko 200 europskih odredišta. U Hrvatskoj je prvo pilot testiranje provedeno od srpnja 2013 do travnja 2014. godine i u njemu su sudjelovali Slavonski Brod i Sinj s manifestacijom »Sinjska alka«. Drugi stupanj testiranja je proveden od travnja 2014. do siječnja 2015. godine i u njemu su sudjelovali općina Viškovo, grad Pregrada, grad Mali Lošinj, općina Matulji kod Rijeke, Crikvenička rivijera, grad Sisak, grad Split, Varaždinska županija i grad Zagreb.²⁹

Mali Lošinj sudjeluje u europskom projektu ETIS i mjeri svoju održivost. Početnom točkom za mjerenje razine održivosti turizma u odredištu smatraju se četiri sektora glavnih i izbornih pokazatelja: o upravljanju odredištem, gospodarskoj vrijednosti, društvenom i kulturnom utjecaju i utjecaju na okoliš destinacije.

²⁸ Turizam i okoliš: Indikatori razvoja turizma, <http://lumens.fthm.hr/edata/2011/cf85980d-ccc1-4bff-ae98-a7d73c7ff588.pdf>, [24. lipnja 2016.]

²⁹ Europski sustav pokazatelja za turizam (European Tourism Indicators System, ETIS, održivi razvoj turizma u Hrvatskoj, 2016, <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=4525>, [3. prosinca 2016.]

Pokazatelji sektora Upravljanje odredištem postavljaju glavna pitanja za donošenje odluka i komunikaciju koja doprinose održivom upravljanju turizma u destinaciji. Indakatori pokazuju da 44,40 % turističkih poduzeća/objekata na Malom Lošinju koriste certifikate za mjere održivosti a rezultati ankete govore o visokom postotku (96,29 %) zadovoljnih posjetitelja iskustvom koje su doživjeli u Malom Lošinju.

Doprinosa turizma gospodarskoj održivosti na odredištu mjeri se pokazateljima u sektoru Gospodarske vrijednosti u kojoj Mali Lošinj raspolaže podacima o dnevnoj potrošnji turista od 66,36 EUR u što je uključeno smještaj, hrana, piće i druge usluge. Značajno je istaknuti da 70,07 % poduzeća uzima barem 25% hrane i pića lokalnih/regionalnih proizvođača.

Pokazatelji sektora »Društvenog i kulturnog utjecaja« usmjereni su na učinke turizma na stanovnike i kulturno nasljeđe u odredištu. U Malom Lošinju je 95 % stanovništva zadovoljno turizmom. U turističkom sektoru 33 % žena zauzima mjesta na vodećim pozicijama od 59,60 % žena zaposlenih žena u turizmu. Bitno je istaknuti da je 57 % događanja na Malom Lošinju usmjereno na tradicionalnu odnosno lokalnu kulturu i ostala dobra otoka.

Pokazatelji sektora »Učinka na okoliš« čine elementi koji su ključni za održivost prirodnog okoliša. Na Malom Lošinju je čak 77,70 % turističkih poduzeća uključeno u program za ublažavanje klimatskih promjena kao npr. smanjenje emisije CO₂. Bitno je istaknuti da 88,90 % turističkih poduzeća prešlo na niskoenergetsko osvjetljenje te da 13,78 % iznosi količina recikliranog otpada u odnosu na ukupni otpad. Provedeno je istraživanje na uzorku od 18 poduzeća koja su zabilježila 60 % uštede vode u sanitarnim prostorijama zahvaljujući opremi koju posjeduju.³⁰

Izborni pokazatelji važniji su za odredišta koja imaju uspostavljene naprednije sustave održivosti. Primjeri pokazatelja koji se mjere su:

- Broj raspoloživih kreveta u komercijalnim smještajnim kapacitetima na 100 stanovnika
- Prosječna cijena po sobi u odredištu
- Postotak sezonskih poslova u turizmu

³⁰ U europskom projektu ETIS - Lošinj s više od 130 indikatora mjeri svoju održivost, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, 16. lipnja 2016., <http://www.mint.hr/default.aspx?id=24952>, [3. prosinca 2016.]

- Postotak turističkih poduzeća koja nude stažiranje za studente
- Relativan doprinos turizma gospodarstvu u određenju (%BDP)
- Postotak posjetitelja koji se vraćaju (u roku od 5 godina)³¹

Mali Lošinj primjer je destinacije u kojoj vlada sinergija među dionicima turizma s naglaskom na ulogu koju ima lokalna zajednica koja živi turizam u punom smislu te riječi i koja je prepoznala važnost koju održivi turizam donosi. Iako, Mali Lošinj godinama unazad slovi kao jedna od vodećih hrvatskih destinacija, ipak se uključio u projekt ETIS kako bi bio bolje informiran za donošenje odluka, bio bolja podrška dionicima u turizmu, odnosno kako bi ostvario što bolji konačni rezultat i veću vrijednost po posjetitelju. Radi se o destinaciji koja doprinosi održivom razvoju turizma o čemu svjedoči pored brojnih ranijih i nagrada Ulysses iz 2015. godine koju dodjeljuje Svjetska turistička organizacija za izvrsnost i inovacije u turizmu.

³¹ Mali Lošinj – ETIS – Europski sustav pokazatelja za turizam za održiva odredišta, Udruga gradova, 2016, <http://www.udruga-gradova.hr/inpuls/mali-losinj-etis-europski-sustav-pokazatelja-za-turizam-za-odrziva-odredista/>, [3. prosinca 2016.]

4. ODRŽIVI TURIZAM U HRVATSKOJ

Premda praksa održivog turizma nema dugu tradiciju ne samo u Hrvatskoj nego i svijetu, ovaj pristup sve više dobiva na važnosti kao način stvaranja novih i/ili preoblikovanja postojećih turističkih proizvoda. Osvješćivanje o nužnosti pažljiva ophođenja prema okolišu u zemljama u kojima gospodarski razvoj snažno utječe na prirodnu osnovicu dovodi do još većeg isticanja održivog turizma kao jednog od glavnih turističkih oblika u budućnosti.

Ministarstvo turizma je pokrenulo program kojim će se poticati zaštita, obnova i uključivanje u turizam kulturne i prirodne baštine, uvođenje ekocertificiranja turističkih proizvoda, uvođenje standarda zaštite okoliša i energetske učinkovitosti u ugostiteljske objekte, razvoj turističke infrastrukture u zaštićenim područjima (nacionalni parkovi, parkovi prirode i druga zaštićena područja), edukacije vezane za održivi turizam i druge inovativne proizvode održivog turizma.³²

Osim ekoturizma i seoskog turizma kao najočitijih primjera održivog turizma u Hrvatskoj, postoje i drugi, sporadični oblici koji svoj turistički proizvod grade na načelima održivog turizma. Primjeri dobre prakse održivog turizma u Hrvatskoj jesu lošinjski Plavi svijet dobrog dupina, dalmatinski Glumci u Zagvozdu, creski ekocentar Caput Insulae u Belom, Varaždinske barokne večeri, projekt Rublje moje none creske Rute, izložba Fantazam Hvaranina Zorana Tadića.³³

4.1. Odabrani pokazatelji

Porast turizma i putovanja globalno pokazuje značajnu gipkost. Usprkos polaganu gospodarskom rastu u razvijenim gospodarstvima i geopolitičkim napetostima u nekim regijama, sektor turizma i putovanja još čini velik dio globalnog gospodarstva (procjenjuje se da iznosi oko 9 % globalnog BDP-a ili 7 bilijuna USD) i zaposlenosti, a broj međunarodnih putnika nastavlja rasti. Prema Svjetskom vijeću za turizam i putovanja (WTTC, engl. World Travel & Tourism Council), prognoze govore da će sektor turizma i putovanja nastaviti rasti 4 % godišnje, brže od financijskih usluga, transporta i proizvodne industrije. Razumijevanje prirode i opsega sektorske

³² Šobat, J. (2012). *Eko-turizam u Republici Hrvatskoj*. Slavonski Brod, http://croatia.rec.org/wp-content/uploads/2012/07/3_Jelena-Šobat_EKO-TURIZAM-U-RH_optimized.pdf, [18. listopada 2016.]

³³ Carić, H. (2006), op. cit.

gipkosti u odnosu na šokove vrlo je važno jer je snažan sektor turizma i putovanja kritičan za stvaranje poslova, gospodarski rast i razvoj u razvijenim gospodarstvima, ali i u onima u razvoju.³⁴

Svjetski gospodarski forum razvio je u kontekstu Programa Svjetskog gospodarskog foruma za partnerstvo u industriji za avijaciju i putovanja indeks konkurentnosti turizma i putovanja (TTCI, engl. Travel & Tourism Competitiveness Index). Prvi put sastavljen 2007.godine, TTCI mjeri »skup faktora i politika koji omogućuju održivi razvoj u sektoru turizma i putovanja, što zauzvrat doprinosi razvoju i konkurentnosti neke zemlje«. ³⁵

Metodologija indeksa razvijala se s vremenom s obzirom na to koji su faktori postajali relevantniji za mjerenje konkurentnosti i s obzirom na to kako se poboljšavala dostupnost podataka. Indeks konkurentnosti turizma i putovanja zasnovan je na 14 stupova, koji su od 2015. grupirani u četiri podindeksa: stvaranje okruženja (poslovno okruženje, sigurnost, zdravlje i higijena, ljudski resursi i tržište rada te ICT spremnost), politika turizma i putovanja i stvaranje uvjeta (prioritizacija turizma i putovanja, međunarodna otvorenost, cjenovna konkurentnost, održivost okruženja), infrastruktura (infrastruktura zračnog transporta, kopnena i lučna infrastruktura, infrastruktura turističkih usluga) i prirodni i kulturni resursi (prirodni resursi te kulturni resursi i poslovna putovanja). Podindeks omogućavanja okruženja daje pregled općih postavki nužnih za djelovanje u nekoj zemlji, podindeks politike turizma i putovanja i omogućavanja uvjeta uzima u obzir specifične politike ili strateške aspekte koji izravnije utječu na industriju turizma i putovanja, podindeks infrastrukture kazuje o dostupnosti i kvaliteti fizičke infrastrukture u svakoj zemlji, a podindeks prirodnih i kulturnih resursa razmatra glavne razloge za putovanje. Dvije trećine podataka za izračun TTCI-ja su statistički podaci međunarodnih organizacija, dok preostalu trećinu čine anketni podaci iz godišnje ankete o mišljenjima izvršnih direktora, koja obuhvaća više od 15000 izvršnih direktora i vođa u poslovanju.³⁶

³⁴ Crotti, R. i Misrahi, T. (ur.). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*, World Economic Forum, Ženeva, 2015., str. 3., http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf, [3. prosinca 2016.]

³⁵ Crotti, R. i Misrahi, T. (2015), op. cit., str. 3.

³⁶ Crotti, R. i Misrahi, T. (2015), op. cit., str. 4.

Tablica 3. Indeks konkurentnosti putovanja i turizma za 2015.: Europa i Kavkaz.

Zemlja/gospodarstvo	TTCI indeks		Stupovi omogućavanja okruženja, vrijednosti				
	Regionalni rang	Globalni rang	Poslovno okruženje	Zaštita i sigurnost	Zdravlje i higijena	Ljudski resursi i tržište rada	ICT spremnost
Španjolska	1	1	4,09	5,97	6,11	4,87	5,26
Francuska	2	2	4,52	5,44	6,52	4,96	5,55
Njemačka	3	3	5,32	6,06	6,85	5,18	5,51
Švicarska	5	6	5,76	6,32	6,50	5,64	6,03
Italija	6	8	3,59	5,68	6,27	4,45	5,14
Austrija	7	12	4,94	6,47	6,97	5,09	5,70
Nizozemska	8	14	5,44	6,16	6,24	5,13	5,96
Portugal	9	15	4,54	6,33	6,06	5,18	4,97
Belgija	13	21	4,71	6,18	6,49	5,03	5,47
Luksemburg	16	26	5,73	6,46	6,26	5,16	6,09
Grčka	18	31	4,04	5,49	6,57	4,75	4,71
Hrvatska	19	33	3,65	6,00	6,33	4,41	5,03
Cipar	20	36	4,72	6,00	5,80	5,16	4,63
Slovenija	23	39	4,03	6,20	6,05	4,69	5,07
Malta	24	40	4,76	6,03	6,35	4,61	5,24
Crna Gora	33	67	4,39	5,69	5,71	4,85	4,42
Makedonija	34	82	4,87	5,75	5,99	4,47	4,47
Srbija	35	95	3,38	5,46	6,04	4,29	4,45
Albanija	36	106	4,11	5,34	5,22	4,68	4,07
Južna i zapadna Europa, prosjek			4,56	5,95	6,23	4,87	5,14
Europa, standardna devijacija			0,69	0,35	0,41	0,35	0,59

Izvor: Crotti, R. i Misrahi, T. (ur.). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*, World Economic Forum, Ženeva, 2015., str. 10.,

http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf, [3. prosinca 2016.]

Prema navedenom izvješću, Hrvatska je 2015. bila rangirana na 33. mjesto po konkurenciji među 141 zemljom svijeta, odnosno na 19. mjesto po konkurenciji među 37 zemalja regije koja obuhvaća europske i kavkasko-zemlje. Hrvatska je za dva mjesta poboljšala svoju poziciju u odnosu na prošla izvješća, ali je teško napraviti usporedbu s prošlim godinama budući da je kod izrade ovog izvješća primijenjena nova metodologija (tablica 3.).

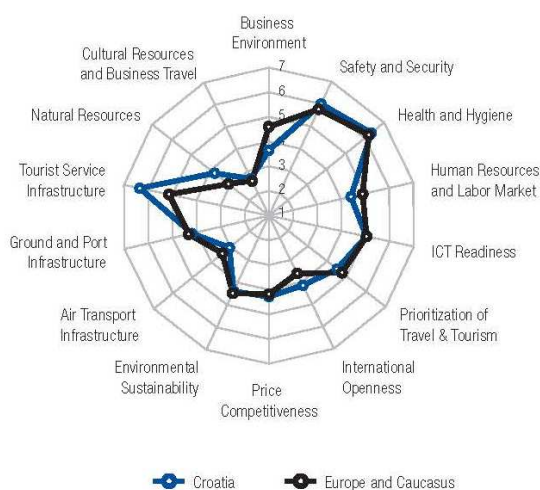
Najkonkurentnije zemlje svijeta su Španjolska, Francuska, Njemačka, SAD, Velika Britanija, Švicarska, Austrija, Italija, Japan i Kanada. Rezultati jasno pokazuju da najkonkurentnije zemlje na svijetu ujedno imaju i podržavajući poslovni okvir i

prirodne resurse te da ulažu napore u stvaranju okruženja koje potiče razvoj sektora turizma i putovanja. Posljednje mjesto u ovogodišnjem istraživanju pripalo je Čadu. Od susjednih zemalja Hrvatske, Slovenija se nalazi na 39. mjestu, Mađarska na 41. mjestu, a Srbija na 95. Bosna i Hercegovina nije uvrštena u ovogodišnje istraživanje.

Slika 6. Indeks konkurentnosti putovanja i turizma za 2015.: Hrvatska, detaljni prikaz.

The Travel & Tourism Competitiveness Index

	Rank (out of 141)	Score (1–7)
Travel & Tourism Competitiveness Index	33	4.30
Enabling Environment	52	5.08
Business Environment	125.....	3.65
Safety and Security	28.....	6.00
Health and Hygiene	18.....	6.33
Human Resources and Labour Market	80.....	4.41
ICT Readiness	38.....	5.03
T&T Policy and Enabling Conditions	39	4.33
Prioritization of Travel & Tourism	74.....	4.51
International Openness	19.....	4.14
Price Competitiveness	101.....	4.28
Environmental Sustainability	42.....	4.38
Infrastructure	38	4.54
Air Transport Infrastructure	53.....	3.06
Ground and Port Infrastructure	44.....	4.20
Tourist Service Infrastructure.....	6.....	6.35
Natural and Cultural Resources	30	3.23
Natural Resources	33.....	3.80
Cultural Resources and Business Travel	36.....	2.67

Izvor: Crotti, R. i Misrahi, T. (ur.). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*, World Economic Forum, Ženeva, 2015., str. 128., http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf, [3. prosinca 2016.]

Posljednje izvješće za 2015. (slika 6.) pokazuje da Hrvatska ima dobru infrastrukturu i sigurnost, a od 14 stupova koje indeks uzima u obzir, Hrvatska je pozitivno ocijenjena u sljedećim stupovima: Infrastruktura turističkih usluga (6. pozicija), Zdravlje i higijena (18. pozicija), Međunarodna otvorenost (19. pozicija) i Zaštita i sigurnosti (28. pozicija). Izrazito povoljna ocjena turističke infrastrukture Hrvatske posljedica je velikog broja hotelskih kreveta u odnosu na broj stanovnika, prisutnosti rent-a-car kompanija, razvijenosti mreže bankomata i prihvaćanja kreditnih kartica. Pozitivna ocjena u međunarodnoj otvorenosti posljedica je velikog broja

regionalnih trgovinskih sporazuma. Također dobroj poziciji Hrvatske pridonosi mobilni širokopojasni Internet i raširenost mobilnih mreža.³⁷

S druge strane, od navedenih 14 stupova najlošije su ocijenjeni stupovi Poslovno okruženje (125. pozicija), Cjenovna konkurentnost (101. pozicija) i Prioritetnost sektora turizma i putovanja (74. pozicija). Ovo je odraz loših pozicija koje se odnose na utjecaj poreza na poticaje za rad (139.), utjecaj poreza na poticaje za ulaganje (139.), utjecaj propisa na izravna strana ulaganja (137.), efikasnost regulatornog okvira u pobijanju propisa (135.) i rješavanju sporova (132.) te troškovi građevinskih dozvola (132.). Nadalje obrazovanje zaposlenika (128.) te praksa zapošljavanja i otpuštanja (126.) predstavljaju područja koja treba poboljšati.³⁸

Svjetsko udruženje putovanja i turizma predviđa da će se u narednih pet godina rast sektora ubrzati na 5,2% godišnje. Sektor putovanja i turizma važna je gospodarska grana jer čini jednu desetinu ukupnog globalnog BDP-a i raste u prosjeku od 3,4 % godišnje. U usporedbi s globalnom ekonomijom koja je rasla 2,3 % godišnje, ovaj rast pokazuje da je sektor putovanja i turizma otporniji na gospodarske šokove.

U posljednjih 35 godina Hrvatska je gotovo udvostručila svoje smještajne kapacitete usprkos izgubljenom turističkom desetljeću 1990-ih zbog rata i političkih prilika u vezi s tim (tablica 4.). Smještajni kapaciteti iz 1990. dosegnuti su tek u prvoj polovici 2000-ih, no u međuvremenu se znatno izmijenila njihova struktura. Promjena društveno-političkog uređenja početkom 1990-ih odrazila se znatno na radnička odmarališta i odmarališta za djecu, čiji su smještajni kapaciteti, što se tiče prvoga, svedeni na zanemariv broj ili, što se tiče drugoga, prepolovljeni. Ipak, broj postelja u lječilištima povećan je u posljednjih 35 godina 2,5 puta. Turistička naselja su u posljednjih deset godina prepolovila svoje smještajne kapacitete. I dok su odmarališta i turistička naselja svoje kapacitete prepolovili ili gotovo posve izgubili, smještaj u privatnim sobama gotovo je imao eksplozivan, više nego dvostruki rast, odnosno od nešto manje od 200 tisuća postelja u 1980. na 513 tisuća postelja u 2015. godini.

Tablica 4. Smještajni kapaciteti (postelje) po vrstama objekata 1980–2015. (stanje 31. kolovoza).

Oblik smještaja	1980.	1985.	1990.	1995.	2000.	2005.	2010.	2015.
-----------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

³⁷ Hrvatska i dalje među turistički najkonkurentnijim zemljama svijeta, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Zagreb, 6. svibnja 2015., <http://www.konkurentnost.hr/Default.aspx?art=572&sec=2>, [3. prosinca 2016.]

³⁸ Ibid.

Hoteli i aparthoteli	113.177	127.802	142.917	138.535	126.656	115.776	122.879	135.322
Turistička naselja	41.715	51.065	58.201	61.389	64.593	61.991	31.891	30.836
Kampovi	232.960	278.779	292.934	260.764	210.148	217.324	232.134	227.568
Privatne sobe	196.034	246.995	264.092	125.370	273.833	400.454	428.464	512.583
Lječilišta	1.045	2.292	2.906	2.683	2.830	2.258	2.547	2.510
Radnička odmarališta	68.228	76.061	69.319	6.996	11.657	11.124	7.429	2.749
Odmarališta za djecu / hosteli	25.742	27.397	19.853	3.321	6.192	4.667	5.934	11.692
Ostalo	13.099	9.860	12.458	9.568	14.279	95.616	78.673	106.052
UKUPNO	692.000	820.251	862.680	608.626	710.188	909.210	909.951	1.029.312

Izvor: Turizam u brojkama 2015. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2016., str. 14.,

<http://www.mint.hr/UserDocsImages/TUB2015HR.pdf>, [3. prosinca 2016.]

Kad se razmotre podaci za 2014. i 2015. (tablica 5.), može se uočiti da su najveći rast imali hosteli (13,1 %) i privatne sobe (8,9 %), koje su u 2015. gotovo dosegle polovicu svih smještajnih kapaciteta Hrvatske (49,8 %). Rast su zabilježili i hoteli i aparthoteli, turistička naselja i lječilišta, dok su turistički apartmani, kampovi i odmarališta zabilježili smanjenje postelja u odnosu na prethodnu godinu.

Tablica 5. Smještajni kapaciteti (postelje) po vrstama objekata (stanje 31. kolovoza).

Oblik smještaja	BROJ POSTELJA		INDEKS 2015./14.	STRUKTURA (u %)	
	2014.	2015.		2014.	2015.
Hoteli i aparthoteli	132.998	135.322	101,7	13,6	13,1
Turistička naselja	29.887	30.836	103,2	3,1	3,0
Turistički apartmani	16.671	15.371	92,2	1,7	1,5
Kampovi i kampirališta	236.162	227.568	96,4	24,2	22,1
Privatne sobe	470.694	512.583	108,9	48,2	49,8
Lječilišta	2.449	2.510	102,5	0,3	0,2
Odmarališta	2.870	2.749	95,8	0,3	0,3
Hosteli	10.341	11.692	113,1	1,1	1,1
Ostalo	72.241	88.550	122,6	7,4	8,6
Nekategorizirani objekti	3.101	2.131	68,7	0,3	0,2
UKUPNO	977.414	1.029.312	105,3	100,0	100,0

Izvor: Turizam u brojkama 2015. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2016., str. 14.,

<http://www.mint.hr/UserDocsImages/TUB2015HR.pdf>, [3. prosinca 2016.]

Iako brojevi o privatnim sobama ukazuju na sve veće oslanjanje društva i gospodarstva na turizam kao privrednu djelatnost, što će se svakako odraziti na održivost redovite infrastrukture koja se sve više opterećuje turističkom djelatnošću, može se uočiti da je donekle prisutan i suprotan trend, tj. povećanja hotelskih

kapaciteta, koji govori u prilog povećanja kvalitete, a ne samo kvantitete turističke ponude.

Tablica 6. Broj hotela po kategorijama (stanje 31. kolovoza).

Kategorija hotela	2014.	2015.	2014. u %	2015. u %	INDEKS 2015./14.
Hoteli ukupno	652	671	100	100	102,9
*****	34	37	5	6	108,8
****	226	243	35	36	107,5
***	315	315	48	47	100,0
**	77	76	12	11	98,7

Izvor: Turizam u brojkama 2015. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2016., str. 16.,

<http://www.mint.hr/UserDocsImages/TUB2015HR.pdf>, [3. prosinca 2016.]

Godine 2015. broj hotelskih kapaciteta povećan je 2,9 % u odnosu na prethodnu godinu (tablica 6.). Najveći rast zabilježili su hoteli s pet zvjezdica (8,8 %), a potom hoteli s četiri zvjezdice (7,5 %). Posljednje dvije godine broj hotela s tri zvjezdice nije se mijenjao, a onaj hotela s dvije zvjezdice smanjen je. Dakle, broj hotela po kategorijama, izmijenio se u korist kvalitetnijih hotela s više zvjezdica.

Tablica 7. Noćenja turista po vrstama objekata (u 000).

Vrsta smještaja	NOĆENJA TURISTA		INDEKS 2015./14.	STRUKTURA (u %)	
	2014.	2015.		2014.	2015.
Hoteli i aparthoteli	16.619	17.539	105,5	25,0	24,5
Turistička naselja	2.622	2.901	110,6	3,9	4,1
Turistički apartmani	1.382	1.318	95,4	2,1	1,8
Kampovi i kampirališta	16.519	17.158	103,9	24,8	24,0
Privatne sobe	23.872	26.709	111,9	35,9	37,3
Lječilišta	220	204	92,7	0,3	0,3
Odmarališta	116	115	99,1	0,2	0,2
Hosteli	692	801	115,8	1,0	1,1
Ostalo	4.298	4.763	110,8	6,5	6,7
Nekategorizirani objekti	144	97	67,4	0,2	0,1
UKUPNO	66.484	71.605	107,7	100,0	100,0

Izvor: *Turizam u brojkama 2015.* Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2016., str. 23., <http://www.mint.hr/UserDocsImages/TUB2015HR.pdf>, [3. prosinca 2016.]

Broj noćenja turista po vrstama objekata (tablica 7.) posljednje dvije godine prati kretanja u vezi sa smještajnim kapacitetima. Najveći broj noćenja turista ostvaren je u privatnim sobama i to 11,9 % više u odnosu na prethodnu, 2014. godinu. Najveći porast noćenja zabilježili su hosteli (15,8 %), iako oni čine zanemariv udio u ukupnoj strukturi noćenja turista. Broj noćenja smanjen je u turističkim apartmanima, lječilištima i odmaralištima, a povećan u hotelima i aparthotelima, turističkim naseljima, kampovima te, kao što je već rečeno, hostelima i privatnim sobama.

Tablica 8. Prihodi od turizma.

	2014.	2015. (procjena)	INDEKS 2015./14.
BDP (u mil. EUR)	43.060,0	43.845,0	101,8
PRIHODI OD TURIZMA (u mil. EUR)*	7.402,3	7.949,8	107,4
UDJEL TURIZMA U BDP-u (u %)	17,2	18,1	

* Izvor: Hrvatska narodna banka

Izvor: *Turizam u brojkama 2015.* Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2016., str. 43., <http://www.mint.hr/UserDocsImages/TUB2015HR.pdf>, [3. prosinca 2016.]

Udio prihoda od turizma u BDP-u iznosio je u 2014. godini 17,2 %, a u 2015. godini udio prihoda od turizma u BDP-u iznosio je 18,1 % (tablica 8.). Posljednje dvije godine prihodi od turizma su rasli više nego BDP, odnosno 7,4 % prema 1,8 %.

Pri razmatranju održivog turizma valja izabrati indikatore koji se tiču sve tri komponente održivosti, tj. njima se moraju moći procijeniti ekološki, ekonomski i sociokulturni faktori koji utječu na održivost turizma kao gospodarske djelatnosti. Pojedini indikatori imaju različitu težinu u odnosu na druge indikatore bez obzira na to pripadaju li oni istoj ili različitoj kategoriji indikatora. Koji će se indikatori koristiti u procjeni održivosti turizma ne ovisi samo o njihovoj relevantnosti nego i o dostupnosti podataka na kojima se ti indikatori temelje. Također je važno postići usporedivost podataka na raznim nivoima (lokalni, subnacionalni, nacionalni, regionalni, globalni) pa bi trebalo osigurati da lokalne i regionalne organizacije imaju što je više moguće standardni opseg podataka koje prikupljaju.

Tablica 9. Indikatori održivog turizma u općinama i gradovima unutrašnje Istre.

Indikatori	Način vrednovanja	Izvori podataka
EKOLOŠKI:		
Zaštićena priroda	Udio (%) površine zaštićene prirode u ukupnoj površini općine/grada	Za ukupnu površinu: DGU; Za površinu zaštićene prirode po općinama i gradovima: Javna ustanova Natura Histrica
Potrošnja pitke vode	Ukupna količina potrošene vode turista u kubičnim metrima	Za broj turista i broj stanovnika: DZS; Za potrošnju vode: tri istarska vodovoda
Otpadne vode	Udio (%) postelja u naseljima s priključkom na kanalizacijsku mrežu u ukupnom broju postelja općine/grada	Za priključke na kanalizacijsku mrežu: Komunalna poduzeća u Istarskoj županiji; Za broj postelja po naseljima: Općinske i gradske turističke zajednice
Komunalni otpad	Udio (%) postelja u naseljima s reciklažnim otocima u ukupnom broju postelja općine/grada	Podaci o reciklažnim otocima po naseljima: Komunalna poduzeća u županiji; Za broj postelja po naseljima: Općinske i gradske turističke zajednice
EKONOMSKI:		
Turistički operativni indikator	Raspon od 1 (najslabija) do 6 (najjača) koncentracija	Podaci o broju postelja i broju stanovnika: DZS
Modificirani indeks važnosti glavnog turističkog središta	Stupanj koncentracije turizma u općini i gradu odnosu na županiju	Podaci o broju postelja i stanovnika: DZS
Specifičan prag noćenja	Odnos noćenja i stanovništva u općini/gradu	Podaci o broju noćenja i broju stanovnika: DZS
Turistički porezi u proračunima općina i gradova	Udjeli (%) boravišne pristojbe i poreza na kuće za odmor u prihodima proračuna općina/gradova	Ministarstvo financija Republike Hrvatske
Investicije trgovačkih društava u turizam i ugostiteljstvo	Udjeli (%) investicija trgovačkih društava u turizam i ugostiteljstvo u ukupnim investicijama po općinama/gradovima	Hrvatska gospodarska komora – Županijska komora Pula
Zaposleni u turizmu i ugostiteljstvu	Udio (%) turista koji razumiju jezik lokalnog stanovništva ukupnom broju turista	Za detaljnu strukturu gostiju prema državi iz koje dolaze: Turističke zajednice općina i gradova
SOCIOKULTURNI		
Kulturno-povijesna baština	Gustoća registrirane zaštićene kulturno-povijesne baštine po općinama/gradovima	Za broj spomenika: Konzervatorski odjel u Puli Za površinu: DGU
Poznavanje i razumijevanje jezika	Udio (%) turista koji razumiju jezik lokalnog stanovništva ukupnom broju turista	Za detaljnu strukturu gostiju prema državi iz koje dolaze: Turističke zajednice općina i gradova
Opća sigurnost	Udio (%) kaznenih djela i prekršaja protiv javnog reda i mira koje su počinili turisti u ukupnom broju tih delikata	Policijska uprava istarska
Stavovi lokalne zajednice	Stavovi stanovništva, vlasnika smještajnih objekata i predstavnika općine i grada	Anketno istraživanje na mrežnim stranicama; terensko anketiranje i intervjuiranje

Napomena: DZS – Državni zavod za statistiku, DGU – Državna geodetsku uprava.

Izvor: Vojnović, N. Problematika implementacije temeljnih indikatora održivog turizma u hrvatskim općinama i gradovima, *Ekonomska misao i praksa* 23 (1), Dubrovnik, 2014., str. 184.,

<http://hrcak.srce.hr/file/182462>, [11. studenoga 2016.]

Na primjer, monitoring održivog turizma na prostoru općina i gradova unutrašnje Istre u razdoblju od 2009. do 2012. godine, omogućen je na osnovi četiri ekološka, šest ekonomskih i četiri sociokulturna indikatora (tablica 9.). Monitoring je pokazao da se na prostornoj razini općina i gradova mogu izraditi temeljni indikatori predloženi od međunarodnih organizacija ili znanstvenika. Međutim, većina tih indikatora mogu se realizirati i primijeniti isključivo uz korištenje internih i uz poseban zahtjev pribavljenih podataka od lokalnih i regionalnih organizacija, a manjim dijelom iz publikacija Državnog zavoda za statistiku.

4.2. Strateški dokumenti održivog turizma

Hrvatski sabor je 20. veljače 2009. godine usvojio Strategiju održivog razvitka Republike Hrvatske, koja usmjerava Republiku Hrvatsku prema održivom razvitku vodeći se općim načelima kao što su zaštita ljudskog zdravlja, promicanje i zaštita temeljnih ljudskih prava, solidarnost unutar generacija i među generacijama, ostvarivanje otvorenog i demokratskog društva, uključivanje građana, poslodavaca i socijalnih partnera, socijalna odgovornost poslodavaca. Važan čimbenik u postizanju održivog razvoja je obrazovanje i usklađenost politika svih razina uprave i lokalne samouprave, kao i uporaba najbolje moguće dostupne tehnologije. Potrebno je promicati održivu proizvodnju i potrošnju, kao i dosljedno provoditi mjeru »onečišćivač plaća« za onečišćenja koja nanese okolišu.

Strategija održivog razvitka Hrvatske usmjerena je na poštivanje preuzetih međunarodnih obveza i na dugoročno djelovanje u osam ključnih područja: 1. poticaj rasta broja stanovnika Republike Hrvatske; 2. okoliš i prirodna dobra; 3. usmjeravanje na održivu proizvodnju i potrošnju; 4. ostvarivanje socijalne i teritorijalne kohezije i pravde; 5. postizanje energetske neovisnosti i rasta učinkovitosti korištenja energije; 6. javnog zdravstva, 7. povezivanje Republike Hrvatske, 8. zaštitu Jadranskog mora, priobalja i otoka.³⁹

Donošenjem Zakona o zaštiti okoliša iz 2007.g., Zakona o zaštiti zraka iz 2011.g. i Zakona o zaštiti prirode iz 2013.g. reguliraju se načela i pravila u cilju postizanja održivosti turizma u Republici Hrvatskoj.

³⁹ Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, *Narodne novine* 30/2009, 9. ožujka 2009., http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html, [22. kolovoza 2016.]

4.2.1. Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine

Samo nekoliko mjeseci prije ulaska Hrvatske u Europsku uniju Hrvatski sabor je 26. travnja 2013. usvojio Strategiju razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. Riječ je o dokumentu koji definira turističku budućnost Hrvatske i predstavlja putokaz za snažniji razvoj svih hrvatskih krajeva. Strategija daje odgovor odnosno određuje poziciju hrvatskog turizma, donosi razvojna načela s pomoću kojih će se stvoriti preduvjeti za razvoj dugoročno održivog i turističkog razvoja Hrvatske. Nadalje, strategijom se određuje vizija, ciljevi i zadaci te operativne strategije na ključnim područjima djelovanja. Radi se o aktivnostima koje su usmjerene na razvoj proizvoda, razvoj smještajne ponude i turističke infrastrukture, investicije, marketing, jačanje ljudskih potencijala i upravljanje turističkim razvojem, a sve u cilju povećanja konkurentnosti hrvatskog turizma na međunarodnom tržištu.

Vizija razvoja turizma Republike Hrvatske trebala bi se temeljiti na sljedećih deset načela:

1. Partnerstvo – Turistički proizvod je agregatna kategorija, pa njegov razvoj podrazumijeva horizontalnu (međuresornu) i vertikalnu (nacionalno-regionalno-lokalnu) suradnju koja uključuje i suradnju nositelja javne vlasti s privatnim sektorom (poduzetnicima), civilnim sektorom, institucijama u sferi zaštite okoliša, kulture, prometa, zdravstva, sigurnosti i sl.

2. Institucionalno dereguliranje – Potrebno je deregulirati postojeći pravno-legislativni okvir i na taj način stvoriti stimulativan i transparentan institucionalni okvir koji će pomoći poduzetnicima.

3. Ekološki odgovoran razvoj – Potrebna je primjena suvremenih tehničko-tehnoloških rješenja u gradnji i opremanju (primjerice smanjenje toplinskih gubitaka, korištenje obnovljivih izvora energije, poštivanje odrednica nosivog kapaciteta destinacije. Isto tako treba pronaći rješenja koja vode k niskougljičnom razvoju Hrvatske te provoditi mjere Strategije zaštite morskog okoliša kako bi se isti sačuvao i zaštitio.

4. Više od sunca i mora – Ovo načelo ukazuje na potrebu razvijanja i komercijaliziranja novih turističkih doživljaja primjerice kulturni turizam, cikloturizam, pustolovni i sportski turizam, ekoturizam, golf turizam, zdravstveni i ruralni turizam.

5. Turizam na cijelom prostoru – Ovo načelo ukazuje na potrebu poticanja razvoja proizvoda i područja koji zbog značajki resursno-atrakcijske osnove i(li)

tradicije u turističkom privređivanju imaju najveće šanse za uspjeh u kratkom vremenskom periodu.

6. Autentičnost i kreativnost – Hrvatska se treba razlikovati od ostalih konkurentskih destinacija na način da njeguje prirodne, sociokulturne, klimatske i(li) proizvodne autentičnosti.

7. Hotelijerstvo – Predstavlja ključni pokretač investicijskog ciklusa koji uključuje osim izgradnje hotelskih objekata i izgradnju tematiziranih i(li) boutique hotelskih objekata u vlasništvu domaćih malih i srednjih poduzetnika, kao i razvoj integriranih resort objekata.

8. Inovirani tržišni nastup – Izuzetno je važno stvoriti imidž zemlje koja nudi »više od ljeta i više od sunca i mora«, odnosno istaknuti raznolikost, autentičnost, bogatstvo vode i dobre hrane i vina, gostoljubivosti i prirodne ljepote svih naših krajeva.

9. Proizvodnja za turizam – Ovo načelo ukazuje na potrebu većeg povezivanja hrvatskih proizvođača s turističkim sektorom kako bi se kvalitetni domaći proizvodi uspješno predstavili međunarodnoj potražnji što će povećati njihovu konkurentnu sposobnost. Pristup klasterskog povezivanja novi je smjer budućeg razvoja.

10. Kultura kvalitete – Ovo načelo nalaže potrebu unapređenja postojeće razine kvalitete i izvrsnosti koja će se uspješno provoditi ako se provodi kvalitetan sustav obrazovanja kadrova u turizmu, uvedu programi cjeloživotnog učenja za djelatnike u turizmu. Isto tako je potrebno uvesti kvalitetne standarde svih objekata turističke ponude, uvođenje certifikacijskih shema i znakova kvalitete.⁴⁰

4.2.2. Akcijski plan razvoja zelenog turizma

Akcijski plan razvoja zelenog turizma objavljen je u srpnju 2016. godine kao rezultat suradnje Ministarstva turizma i Instituta za turizam, a koji je nastao na temelju Strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine. Prema navedenoj strategiji upravo je zeleni ili ekoturizam istaknut kao jedan od deset glavnih turističkih proizvoda na kojima se temelji budući razvoj hrvatskog turizma. Akcijski plan razvoja zelenog turizma usmjeren je na okolišnu održivost turizma i turističko vrednovanje prirodne baštine. Termin »zeleni turizam« podrazumijeva horizontalnu temu relevantnu

⁴⁰ Vlada Republike Hrvatske (2016). *Prijedlog strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*, Zagreb, str. 28–29. <http://www.mint.hr/UserDocImages/Strategija-turizam-2020-editfinal.pdf>, [1. prosinca 2016.]

za sve vrste turizma. To bi značilo da će se postojeće turističke aktivnosti »ozeleniti« jer će se na taj način smanjiti pritisak turizma na okoliš odnosno postići održivost turizma. S druge strane, turističko vrednovanje prirodne baštine treba ići u pravcu njezina očuvanja i zaštite.

Ciljevi okolišne održivosti turizma su:

C1. Kontinuirano i sustavno unapređenje okolišne održivosti turizma.

C2. Unaprijediti okolišnu održivost turizma na razini turističkih destinacija (sve najznačajnije turističke destinacije u Hrvatskoj certificirati kao destinacije koje razvijaju održivi turizam.

C3. Unaprijediti okolišnu održivost turizma na razini ugostiteljsko-turističkog pružatelja usluga (svi najznačajniji pružatelji ugostiteljsko-turističkih usluga certificirani su kao okolišno odgovorna poduzeća).

C4. Hrvatska svom turističkom brendu uspješno valja dodati atribut destinacije predvodnice održivog turizma.⁴¹

Ciljevi turističkog vrednovanja prirodne baštine su:

C1. Kontinuirano i sustavno unapređivati turističko vrednovanje prirodne baštine u turizmu Republike Hrvatske

C2. Razviti turističku ponudu unutar i u okolici nacionalnih parkova i parkova prirode.

C3. Očuvati i turistički vrednovati zaštićenu prirodnu baštinu na regionalnoj i lokalnoj razini (izvan nacionalnih parkova i parkova prirode)

C4. Na razini turističkih destinacija (izvan nacionalnih parkova i parkova prirode) osvijestiti važnost prirodne baštine, doprinijeti njezinoj zaštiti i unapređenju te je primjereno staviti u funkciju održivog turizma destinacija.

C5. Podići konkurentnosti i prepoznatljivost Hrvatske kao vrhunske destinacije za razne oblike turizma posebnih interesa s doživljajem prirodne baštine kao značajnim elementom.⁴²

⁴¹ Carić, H. i Škunca, O. (2016). *Akcijski plan razvoja zelenog turizma*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske i Institut za turizam, Zagreb, srpanj 2016., str. 25, http://www.mint.hr/UserDocImages/160715_AP_Zelenog_t.pdf, [1. prosinca 2016.]

⁴² Carić, H. i Škunca, O. (2016), op. cit., str. 60.

4.3. Upravljanje održivim turizmom

Menadžment održivog razvoja turizma prije svega treba usmjeriti destinacijama masovnog turizma. Hrvatski turizam je u neravnopravijem položaju u odnosu na ostale korisnike prirodnih resursa poput elektroprivrede, vodoprivrede, rudarstva, šumarstva i slično, a nedostaju mu i sredstva i pravo na zaštitu svog osnovnog razvojnog resursa – prirodnih i društvenih turističkih atrakcija koje drugi sektori uništavaju ili neracionalno koriste.⁴³

Menadžment održivog razvoja turizma treba voditi računa o zaštiti okoliša, ali na jednak način i voditi brigu o ekonomskim, socijalnim, kulturnim i drugim načelima održivosti. Turizam je najviše zainteresiran za dugoročnu ekološku održivost te se iz tog razloga pojavljuje menadžment okoliša koji primjenjuje različita menadžerska znanja, tehnike i metode kojima se upravlja gospodarskim subjektima radi očuvanja okoliša. Stoga bi »održivi turizam« trebao zadovoljiti sve potrebe turista, a istodobno održati dugoročno kvalitetu okoliša, kako bi buduće generacije u određenoj zajednici mogle na izvornim karakteristikama i svojstvima prirodnih i antropogenih resursa razvijati turizam.⁴⁴

Sociokulturna održivost turizma proizlazi iz tzv. društvenih funkcija turizma jer je poznato da je turizam započeo svoj razvoj na temelju društvenih vrijednosti koje se označavaju kao društvene ili neekonomske funkcije turizma u koje, prema Cicvariću (1980: 46), spadaju zdravstvena, rekreativno-zabavna, obrazovno-kulturna, politička i socijalna funkcija turizma.⁴⁵ Turizam snažno utječe na suvremenog čovjeka, a od velike važnosti je upravo njegova društvena ili humanistička funkcija jer ona doprinosi obogaćivanju čovjeka novim doživljajima, spoznajama i iskustvima. Turizam ima i socijalnu funkciju jer utječe na smanjenje socijalnih razlika između pojedinih klasa, naroda ili rasa, a kulturna funkcija turizma predstavlja utjecaj što ga turistički receptivne zemlje imaju na kulturnom planu prema inozemnim ili domaćim posjetiteljima. U svezi ekonomske održivosti potrebno je reći da se ona zasniva na ekonomski učinkovitom

⁴³ Dukovac, E. (2008). Održivost turizma najpotrebnija je destinacijama masovnog turizma. *Poslovni dnevnik*, 4. srpnja 2008. <http://www.poslovni.hr/after5/odrzivost-turizma-najpotrebnija-je-destinacijama-masovnog-turizma-84833>, [9. studenoga 2016.]

⁴⁴ Čavlek, N. et al. (2011). *Turizam: Ekonomske osnove i organizacijski sustav*. Zagreb: Školska knjiga, str. 418.

⁴⁵ Cicvarić, A. (1980). *Turizam i privredni razvoj Jugoslavije*, Zagreb: Informator, str. 46.

razvoju koji će optimalno upravljati resursima u cilju ostvarivanja ekonomske koristi ali na način da se njima mogu koristiti i buduće generacije koje dolaze.⁴⁶

Novi trendovi u funkciji povećanja konkurentnosti Hrvatske na europskom i svjetskom tržištu odnose se na primjenu zelenih koncepata u izgradnji i poslovanju što je i dio Strategije razvoja hrvatskog turizma do 2020. godine, a koju su usvojili Hrvatski sabor i Vlada RH u cilju da Hrvatska do 2020 godine bude jedna od 20 najkonkurentnijih država svijeta u turizmu.

Primjena zelenih koncepata u izgradnji i poslovanju dio je Strategije razvoja hrvatskog turizma do 2020. godine, koju su usvojili Hrvatski sabor i Vlada Republike Hrvatske s ciljem da Hrvatska do te godine postane jedna od 20 najkonkurentnijih država svijeta. Zeleno hotelijerstvo je danas dio zelenog pokreta koji je u mnogim državama unatrag nekoliko godina postao aktualan, za što je možda i najzaslužniji sve rigorozniji zakonski okvir i sve veća razina ekološke svijesti.

Zelena gradnja je svakako put za postizanje nužno potrebne konkurentnosti među kompeticijom na tržištu koje funkcionira isključivo po tom načelu. Čekanje u konačnosti može voditi samo shvaćanju da nismo dovoljno konkurentni na globalnom tržištu pa je potrebno djelovati odmah dok još nije kasno. Danas se praktički isključivo za zelene projekte pronalazi investiranje, a čak se i u Hrvatskoj događaju promjene koje su dokaz da se stvari mogu mijenjati.

Održiva gradnja je relativno novi pojam u Hrvatskoj. Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva te Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost prepoznali su mogućnosti koje održiva gradnja pruža te se za ovu tematiku pojavljuje sve više interesa. UNDP je pokrenuo program energetske učinkovitosti koji je dobar početak upoznavanja hrvatske šire javnosti s problemom i mogućnostima uštede. Međutim, energetska učinkovitost je velika i važna stavka održive gradnje, ali nije dovoljna za rješavanje problema i opasnosti koje nam prijete ne počnemo li održivo živjeti. Razvijenost sektora za okoliš u Hrvatskoj je slaba, a sposobnost nametanja pravila za okoliš ograničena. Mnoga ekološki osjetljiva područja i velike biološke vrijednosti degradiraju se zbog neodgovarajućeg razvijanja. Utjecaji turizma često su štetni za okoliš i odgovorni turizam bi trebao osigurati promjenu pravila u skladu s potrebama očuvanja okoliša, te uključiti taj problem u županijske i regionalne razvojne planove. Ministarstvo nadležno za okoliš treba u Hrvatskoj preuzeti vodeću ulogu u

⁴⁶ Čavlek, N. et al. (2011), op. cit., str. 418.

razvijanju dijaloga među sektorskim ministarstvima i gradskim agencijama za okoliš, kako bi se ojačali kapaciteti nametanja pravila sektora i razjasnile odgovornosti za okoliš raznih državnih agencija. Zaštita okoliša i metode koje pomažu njezinom očuvanju trebaju se implementirati u planiranje turističkih destinacija, poslovanje hotelskih poduzeća i društvo uopće.

Misliti zeleno ne ostaje samo na arhitekturi i onom već izgrađenom, nego mora biti srž poslovanja i održavanja hotela. Zelena gradnja se često poistovjećuje s energetsom učinkovitošću što se više ili manje provlači kao uvriježeno shvaćanje u javnosti, no energetska učinkovitost tek je jedan od aspekata koji zelena gradnja treba zadovoljiti. Zelena gradnja je puno širi termin koji uključuje korištenje obnovljivih izvora energije, održive i reciklirane materijale, kvalitetu okoliša, zdravlje i komfor ljudi, ekološko postupanje s otpadom, transport, i brojne druge parametre. Među njima energetska učinkovitost zauzima tek jedno, iako sigurno značajno mjesto, jer se od svih štetnih utjecaja same gradnje na okoliš ovdje radi o potencijalno najvećem ekološkom utjecaju. Danas u Hrvatskoj ima više od 650 hotela od kojih je tek 10 % izgrađeno u posljednjih pet godina. Prema Hrvatskoj gospodarskoj komori, prosječna starost hrvatskih hotela je više od 40 godina pa očito predstavljaju jako veliki potencijal za rekonstrukciju po načelima zelene gradnje. Dakle, evidentno je da u ovom trenutku u Hrvatskoj najveći potencijal za pomak prema zelenom postoji upravo u postojećem graditeljskom portfelju. Također, iako to još uvijek nije osviješteno u društvu, danas energetska obnova zapravo nije više stvar izbora, već se mora zadovoljiti i zakonom. Hoteli u Hrvatskoj imaju veliki gospodarski potencijal i čine više od ¼ udjela noćenja u državi i na taj način pridonose državnom budžetu koji je u 2012. godini prihodovao od turizma više od 10,5 milijardi eura.⁴⁷

Hotelijski sektor u Republici Hrvatskoj počinje prepoznavati kako zelenim pristupom može smanjiti troškove, unaprijediti poslovanje i povećati profite, ali i izaći u susret rastućem broju korisnika koji sada sve više traži ekološki održive hotele i usluge u njima. Na stranom tržištu u porastu je broj međunarodnih kompanija kojima je održivost preduvjet suradnje s hotelom i kriterij kod izbora mjesta odsjedanja svojih članova.

⁴⁷ Baić, I. Novi trendovi u funkciji povećanja konkurentnosti hrvatskog turizma u 21. stoljeću, *Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama* (zbornik radova), Rijeka, 2015., str. 407–416, http://www.zavod.pgz.hr/pdf/34_Ivo_BASIC.pdf, [3. prosinca 2016.]

Nakon što je tržište segmentirano i procijenjene su mogućnosti pojedinih segmenata, turistički subjekti odabiru onaj koji mogu profitabilno i učinkovito opsluživati, tj. odlučuju se za konkretnu ciljnu skupinu. Tome prilagođavaju asortiman, kvalitetu usluga i cijene. Zatim donose odluku o tome koje mjesto žele zauzeti na odabranom segmentu tržišta, odnosno kako pozicionirati svoj proizvod ili uslugu. Naposljetku dolazi definiranje marketinškog spleta za svaku pojedinu ciljnu skupinu. Za suvremene turiste privlačni su kvalitetan smještaj, bogata ponuda, zabava, razni sadržaji, usluge i prijevoz. Nerealno je i neostvarivo orijentirati se na želje svih tržišnih segmenata, što se u mnogim hrvatskim turističkim destinacijama još uvijek pokušava. U skladu s ostavštinom koncepta hrvatskoga masovnog turizma s velikim objektima i organizacijama, danas se turizam još uvijek često identificira s brojem noćenja. Uz sustavni razvoj raznih posebnih oblika turizma, hrvatski turizam može postati jedan od generatora razvoja gospodarstva.

4.4. Primjeri dobre prakse održivog turizma u Hrvatskoj

4.4.1. Plavi svijet dobrog dupina na Lošinju

Institut Plavi svijet osnovan je na Malom Lošinju 1999. godine radi istraživanja i zaštite mora. Ova neprofitna ustanova preuzela je dotadašnji projekt istraživanja dupina u sjevernom Jadranu s namjerom razvijanja novih projekata i novog pristupa istraživanju i zaštiti mora i morskih organizama. Osim toga Plavi svijet provodi obrazovanje o potrebi očuvanja morskog ekosustava, navlastito ugroženih morskih vrsta.

Vizija je Plavog svijeta ostvarivanje održivog razvoja i učinkovite zaštite Jadranskog mora zasnovane na istinitim i potpunim informacijama te primjerima najbolje prakse u upravljanju prirodnim resursima uz punu participaciju građana i javnosti. Upravo se u viziji ove organizacije može izričito vidjeti težnja za primjenom načela održivog turizma i želja za uključenjem svih interesno-utjecajnih skupina kojih se dotiče ili bi moglo doticati njihovo djelovanje. Među pet ciljeva ove organizacije tri su doslovce održivoturistička: (1) promovirati ekološki i okolišu prihvatljiv turizam te održivi razvitak priobalnih i otočnih područja, (2) poticati javni interes, svijest javnosti i edukaciju, posebice među mladima, o problemima vezanim s istraživanjem i zaštitom prirode i morskog okoliša, (3) doprinijeti razvoju etike, morala i humanosti vezanih s

ponašanjem čovjeka prema prirodi i okolišu s posebnim naglaskom na Jadransko more, Mediteran i susjedna mora i oceane.⁴⁸

Početak 2006. godine Plavi svijet usvojio je strategiju djelovanja i razvoja u kojoj se navodi da će Plavi svijet u svrhu što uspješnijeg ostvarivanja postavljenih ciljeva uz samostalno vođenje vlastitih programa i projekata uspostavljati partnerstva sa javnim, poslovnim i neprofitnim sektorom te pokretati i sudjelovati u projektima sa organizacijama i institucijama koje imaju slične ili sukladne ciljeve i aktivnosti. Osim ovog ključnog načela svakog održivog turističkog projekta strategija također izričito ističe kontinuirano obrazovanje članova, volontera i zaposlenika te razvoj i poticanje kvalitete obučavanja i učenja u obrazovanju za održivi razvoj i promicanje inicijative UN-a Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj 2005. – 2015. (engl. *Decade of Education for Sustainable Development – DESD*).⁴⁹

Plavi svijet vodio je četiri velika projekta: Jadranski projekt Dupin, Lošinjski rezervat za dupine, Lošinjski edukacijski centar o moru te Zaštita i istraživanje morskih kornjača Jadrana u suradnji s Hrvatskim prirodoslovnim muzejom. Trenutačno Plavi svijet sudjeluje u sklopu Mreže za očuvanje kitova i morskih kornjača u Jadranu (NETCET).

Jedan od projekata Plavog svijeta jest osnivanje lošinjskog rezervata za dupine, najvećega zaštićenoga morskog područja u Jadranu. Ovim projektom jedna se karizmatična i ugrožena životinjska vrsta – dobri dupin – koristi kao promotor zaštite cjelokupnog okoliša, dok se istodobno dupinima osigurava područje potrebno za opstanak i zadovoljenje ključnih bioloških potreba. Projekt također predviđa osnivanje lokalne organizacije koja bi upravljala ovim područjem čime bi se omogućila bolja povezanost s lokalnom zajednicom i brojnim korisnicima prostora. Cilj ovakve zaštite je praktičnim primjerom pokazati da zaštita područja može donijeti značajnu gospodarsku korist području ako se njime upravlja na prihvatljiv, održiv način.

Plavi svijet je partner Sporazuma o zaštiti kitova Sredozemlja, Crnog mora i susjednog atlantskog područja (ACCOBAMS) te surađuje sa brojnim organizacijama i institucijama u Hrvatskoj i svijetu. Za svoj rad dobili su brojne međunarodne nagrade i priznanja. Godine 2008. osnovana je viška podružnica Plavog svijeta kao potvrda dobra rada Instituta.⁵⁰

⁴⁸ Carić, H. (2006), op. cit.

⁴⁹ Carić, H. (2006), op. cit.

⁵⁰ Carić, H. (2006), op. cit.

Institut Plavi svijet uspješno nastavlja s aktivnostima povezanim s dupinima te je u 2016. godini održan 24. Dan dupina, a program uspješno iz godine u godinu okuplja sve veći broj poklonika, zaljubljenika i natjecatelja u raznoraznim sportskim događanjima (plivanje, vaterpolo utakmice) i kulturnim manifestacijama (likovne radionice i foto natječaji).

4.4.2. Glumci u Zagvozdu

Zagvozd je općina i naselje u Splitsko-dalmatinskoj županiji sa 1642 stanovnika po popisu iz 2001. godine. Mjesto se nalazi u Zabiokovlju, otprilike na pola puta između Baške Vode smještene na obali Bračkog kanala i Imotskog u dalmatinskom zaleđu. Ovo ni po čemu posebno mjesto postalo je poznato nakon što su na putovanju od Zagreba prema Dubrovniku glumci Vedran Mlikota, porijeklom iz Zagvozda, i Darko Čurdo došli na ideju da upravo u tom mjestu ljeti organiziraju kazališne susrete. Na povratku u Zagreb Mlikota je o toj ideji obavijestio Žarka Potočnjaka i Zlatka Viteza, a potom i načelnika općine Zagvozda Boženka Dedića. Prijedlog su svi prihvatili te se pristupilo realizaciji susreta koji su se pretvorili u jednu izuzetnu manifestaciju, često nazivanu čudom u Zagvozdu. Početak zagvoškog čuda obilježili su skroman budžet i razumijevanje glumaca, Mlikotinih prijatelja, koji su dolazili uz pokriće minimalnih troškova ili besplatno, te podrška mještana. Prvi kazališni susreti Glumci u Zagvozdu zbili su se 1998. godine. Potporu nije pružila samo lokalna zajednica već i zagrebački Teatar MOVE, Ministarstvo kulture RH, Ured za kulturu Grada Zagreba i mjesni sponzori. Na prvim susretima, koji su bili posvećeni stogodišnjici rođenja A. B. Šimića, izvedeno je šest predstava, a sljedeće je godine broj predstava povećan na deset. Budući da Zagvozd nije imao hotela, u tu svrhu mještani su pretvarali svoje domove. Karte za predstavu se nisu naplaćivale, interes publike je rastao, a dodijeljene su i povelje počasnog građanina za promicanje kulture na ovim prostorima.⁵¹

Treći susreti održani 2000. godine već su ušli u proračun Ministarstva kulture RH, a događaj pokriva i Splitsko-dalmatinska županija. Predstava *Hamlet u Mrduši*

⁵¹ Milić, A. *Kako su počeli Glumci u Zagvozdu*. Volim svoj Zagvozd, blogger.index.hr, 28. srpnja 2006., <http://zagvozd.blogger.index.hr/post/kako-su-poceli-glumci-u-zagvozdu/48547.aspx>, [9. studenoga 2016.]

Donjoj prikazana je uz sudjelovanje glumaca iz Ljubljane, Sarajeva i Zagreba, a predstava *Ubojstvo u katedrali* prikazana je u zagvoškoj crkvi.⁵²

U sljedećim godinama osnovana je istoimena udruga zadužena za organizaciju i promociju ovog kulturnog festivala, a središnji zagvoški trg imenuje se Trgom glumaca u počast onima koji su promicali mjesto kao novu kulturnu meku hrvatskog glumišta. Godine 2012. održani su 15. kulturni susreti, a zagvoško kulturno ljeto osim kazališnih izvedaba upotpunjeno je koncertima klasične glazbe i džeza, nastupima folklornih udruga, a kao popratni programi organizirane su i izložbe i promocije knjiga.⁵³

Kazališni susreti Glumci u Zagvozdu postali su lokalni kulturni događaj koji posjećuju jednako i umjetnici i publika iz susjednih krajeva, ali i iz drugih krajeva Hrvatske. Uspjeh se dogodio stoga što je lokalna zajednica dala podršku inicijativi Udruge te entuzijazmom stvorila neodoljivi ambijent. Konkretnim, najčešće volonterskim doprinosom mnogih mještana osiguran je kontinuitet i napredak ove manifestacije. Domaći ljudi, gosti i umjetnici stvaraju i konzumiraju izvrsne kulturne proizvode, zabavljaju se i družu se te tako stvaraju nezaboravni ugođaj, ali i zanimljiv turistički proizvod koji je alternativa jednoobraznoj ponudi kulturnih događaja koje nudi susjedna rivijera. Sve se to odvija u autohtonom ambijentu »zaboravljenog« mjesta Dalmatinske zagore.⁵⁴

Razvojni potencijali ovoga kraja su, osim rijetko viđene sinergije lokalne zajednice i Udruge, još i bogata tradicija, očuvan okoliš i prirodna baština koja je dijelom zaštićena u sklopu parka prirode Biokovo. Stoga je udruga Glumci u Zagvozdu odlučila proširiti djelovanje na zaštitu i prezentaciju lokalnih ekoloških i tradicijskih vrijednosti. Tako su organizirali uklanjanje oko 10 tona otpada iz okolice mjesta te smanjili broj divljih odlagališta. Senzibilitet za vlastiti zavičaj i otvorenost prema »stranom«, u ovom slučaju svijetu glume i glazbe, može iskoristiti najbolje i od jednoga i od drugog te pri tome stvoriti nešto posebno i lijepo.

Lokalni kulturni događaj Glumci u Zagvozdu održat će se 2017. godine dvadeseti put, te pokazati da se i uz nedostatak financijskih sredstava za održavanje

⁵² Milić, A. Kako su počeli Glumci u Zagvozdu. Volim svoj Zagvozd, blogger.index.hr, 28. srpnja 2006., <http://zagvozd.blogger.index.hr/post/kako-su-poceli-glumci-u-zagvozdu/48547.aspx>, [9. studenoga 2016.]

⁵³ Parić, J. (2012). Glumci po 15. put u Zagvozdu: kazališni susreti koji su postali fenomen. *Slobodna Dalmacija*, internetski portal. 30. lipnja 2012. <http://www.slobodnadalmacija.hr/scena/kultura/clanak/id/171729/glumci-po-15-put-u-zagvozdu-kazalisni-susreti-koji-su-postali-fenomen>, [9. studenoga 2016.]

⁵⁴ Carić, H. (2006), op. cit.

takve manifestacije ona može održati zahvaljujući velikom entuzijazmu glumaca koji sudjeluju u predstavama, ali i spremnosti lokalne zajednice da volontiranjem pruži potporu manifestaciji.

4.4.3. Varaždinske barokne večeri

Varaždinske barokne večeri glazbeni su festival osnovan 1968. godine koji se održava od 1971. godine. Na repertoaru je barokna glazba, a glavina programa održava se u Varaždinu, dio programa u obližnjim hrvatskim gradovima te gradovima u susjednim državama. Mjesta održavanja koncerata su crkve, dvorci, palače i koncertne dvorane. Na festivalu su nastupili brojni hrvatski i inozemni glazbeni solisti, operni pjevači, orkestri i filharmonije. Vrijeme održavanja festivala je kraj rujna i početak listopada. Uz izvođenje barokne glazbe, u popratnom programu organiziraju se likovne izložbe, predstavljanja knjiga, glazbeni seminari i sl., obično također na temu baroka. Festival se redovito održava pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske. Na kraju festivala dodjeljuju se nagrade »Ivan Lukačić« za muzikološki rad koji pridonosi istraživanju hrvatske glazbene baštine te za najviši izvodilački domet ansambla, »Jurica Murai« za najbolju interpretaciju i »Kantor« za najbolju izvedbu djela Johanna Sebastiana Bacha.

Festival je od 1986. godine pod pokroviteljstvom Europskog savjeta za kulturu u Strasbourgu, a od 1992. godine kao državni festival nalazi se pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske. Festival organizira Koncertni ured Varaždin. Programski su Barokne večeri usmjerene prema istraživanju i izvođenju europske i hrvatske barokne glazbe s naglaskom na varaždinsku, a uz to predstavljaju i likovno, književno i gastronomsko barokno blago u doba berbe grožđa u ovoj vinorodnoj regiji. Osim istaknutih domaćih glazbenih umjetnika, a mnogi od njih su podrijetlom iz Varaždina ili okolnih mjesta, na koncertima Varaždinskih baroknih večeri nastupa i Varaždinski komorni orkestar te istaknuta europska i svjetska glazbena imena. Varaždinske barokne večeri neprestano su rasle dosegnuvši i broj od 30 koncerata tijekom festivala.⁵⁵

Osim glazbenika, barokom se bave i restorani i hoteli koji na jelovnicima nude barokna jela varaždinskoga kraja i vrhunska vina ovoga podneblja. Potpun doživljaj

⁵⁵ Carić, H. (2006), op. cit.

osiguravaju galerije koje otvaraju prigodne izložbe djela likovne baštine i suvremene umjetnosti, ali i događanja u Starom gradu gdje se održavaju večeri barokne poezije i predstavljaju knjige o glazbi i glazbenicima.

Varaždinske barokne večeri u 2016. godini bile su posvećene djelima Cervantesa pri čemu je ostvareno partnerstvo sa Španjolskom, a razmatra se i mogućnost potpisivanja povelje o prijateljstvu i sudjelovanje u zajedničkim projektima.

4.4.4. Hrvatski otočni proizvodi u Zagrebu

Projekt je pokrenut 2007. godine, a ukupno je do sada oznaku »Hrvatski otočni proizvod« dobilo 219 proizvođača (od kojih je 18 ekoproizvođača i 25 proizvođača s oznakom zemljopisnog podrijetla) za 628 proizvoda i proizvodnih linija sa 23 otoka.⁵⁶

Radi se o jedinstvenom projektu u Europi koji ove godine obilježava 10. obljetnicu provođenja projekta, a jedinstvenost se ogleda u tome što objedinjuje proizvode na otoku, nematerijalnu baštinu i suvenire. Projekt je osmišljen s ciljem ostanka stanovništva na hrvatskim otocima, a ponajprije mladih. Svake godine u periodu od 25. do 30. travnja nositelji oznake »Hrvatski otočni proizvod« predstavljaju Zagrepčanima svoje proizvode.

Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije dodjeljuje oznaku »Hrvatski otočni proizvod« onim proizvodima koji zadovoljavaju kriterije izvrsnosti, izvornosti i tradicije, a radi se o prehrambenim (rakija, maslinova ulja, vina, slastice med), kozmetičkim, odjevnim proizvodima i suvenirima. Oznaka »Hrvatski otočni proizvod« dodjeljuje se proizvođačima (u vidu plakete i makete) koji imaju sjedište tvrtke na otocima i pod uvjetom da proizvode izrađuju na otocima.

Neovisne stručne komisije za hranu, piće, kemijske proizvode, za područje primijenjene umjetnosti i dizajna te nematerijalnu baštinu donose odluku o dodjeli oznake »Hrvatski otočni proizvod« na temelju stručnog mišljenja o zadovoljavanju uvjeta i kriterija stjecanja prava na uporabu oznake. Oznaka »Hrvatski otočni proizvod« registrirana je u Državnom zavodu za intelektualno vlasništvo kao jamstveni žig (slika 7.).

Osim prikazanog registriranog žiga, Ministarstvo pri označavanju otočnih proizvoda koristi i znak koji, uz navedeni prikaz žiga, sadrži i verbalne elemente

⁵⁶ Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije. *Hrvatski otočni proizvod*. <https://razvoj.gov.hr/hrvatski-otocni-proizvod-1918/1918>, [3. svibnja 2016.]

»Hrvatski otočni proizvod« u vertikalnoj i horizontalnoj izvedbi na hrvatskom i engleskom jeziku i integralni je dio oznake.

Slika 7. Logotip »Hrvatskog otočnog proizvoda

Izvor: Festival hrvatskog otočnog proizvoda na Krapnju, Tris.com.hr, 18. kolovoza 2016., <http://tris.com.hr/wp-content/uploads/2016/08/HOP-logo.jpg>, [11. studenoga 2016.]

U proteklih deset godina postojanja i uspješnog provođenja projekta »Hrvatski otočni proizvod« mnogi otočni proizvodi (vina, rakije, maslinova ulja, kozmetički i odjevni predmeti) stekli su prepoznatljivost po svojoj kvaliteti i izvornosti, a do 2016. godine oznaku »Hrvatski otočni proizvod« ponijelo je 739 proizvoda proizvedenih od 249 proizvođača s 24 otoka i poluotoka Pelješca. »Hrvatski otočni proizvod« ima veliku turističku, tradicionalnu, ali i gospodarsku vrijednost jer otočni proizvođači zadržavaju mnoge obitelji na otocima i na taj način potiču razvoj hrvatskih otoka samozapošljavanjem odnosno stvaranjem radnih mjesta.⁵⁷

4.4.5. Cikloturistička karta otoka Brača

Sutivan je prva *bike-friendly* općina na Braču koja je predstavila svoju biciklističku kartu otoka, a samo unatrag tri godine Brač nije imao niti jednu označenu

⁵⁷ T. M. Hrvatski otočni proizvodi na Adventu u Zagrebu, Portal croenergo.eu, Zagreb, 2. prosinca 2016., <http://www.croenergo.eu/Hrvatski-otocni-proizvodi-na-Adventu-u-Zagrebu-31338.aspx>, [3. prosinca 2016.]

biciklističku stazu koja bi zadovoljila standarde. Turističke zajednice otoka Brača su zajedno s biciklističkim savezom Splitsko-dalmatinske županije zaslužni za predstavljanje cikloturističke karte Brača. Navedeni projekt je odraz destinacijskog menadžmenta. Naime, predstavljena je cikloturistička karta Brača, Hvara i Zagore, uskoro će uslijediti Makarska te se planira do kraja 2017. godine pokriti cijela Splitsko-dalmatinska županija. Ovim projektom prepoznati su potencijali i važnost cikloturizma koji između ostalih pozitivnih učinaka produljuje turističku sezonu. Otok Brač odnedavno ima službeno 25 biciklističkih staza u ukupnoj dužini od 1026 kilometara. Zahvaljujući biciklizmu, pogotovo utrci »Uvati vitar«, Sutivan je već počeo osjećati dobre turističke rezultate.⁵⁸

Pod vodstvom županijske turističke zajednice i biciklističkog saveza, općine i turističke zajednice otoka Brača konačno su se ujedinile što je vrlo dobar primjer prepoznavanja uloge cikloturizma u turizmu otoka Brača jer se projektom dokazalo kako otok može ponuditi u turističkoj ponudi i drugi oblik turizma osim onog po čemu je donedavno bio poznat, a to su prvenstveno more i sunce.

Početakom 2016. u Splitsko-dalmatinskoj županiji postoji čak 2250 km odnosno 69 uređenih staza prilagođenih najzahtjevnijim potrebama modernog cikloturista, sedam organiziranih utrka i 50 objekata prilagođenih potrebama cikloturista te vrijedi istaknuti da je zarada Splitsko-dalmatinske županije iznosila više od 2 milijuna kuna, dok je u 2014. godišnji prihod od cikloturizma bio nula kuna. Očekuje se da će 2018. prihodi od cikloturizma iznositi više od 5 milijuna kuna. Cikloturizam je vrsta turizma u porastu, a biciklisti su gosti veće platežne moći koji dolaze u predsezoni i posezoni, što je vrlo važno za produženje turističke sezone.^{59, 60}

4.4.6. Centar za promatranje ptica u općini Nijemci

Razvijanje turizma promatranja ptica (engl. *birdwatching*, *birding*) ima velike potencijale razvoja koje je prepoznala Općina Nijemci smještena u ravnici Srijema,

⁵⁸ Gospodnetić, I. (2016). Bicikliste na Braču čeka 25 staza. *Slobodna Dalmacija*, Split, 23. travnja 2016., http://www.presscut.hr/Web%20sharing%20ZON/04-2016/23-04-2016/Slobodna%20Dalmacija%20-%20Split/Presscut_16583904.pdf, [3. svibnja 2016.]

⁵⁹ 25 uređenih biciklističkih staza na otoku Braču zove na avanturu!, *Croatian Hot Spots*, <http://hotspots.net.hr/2016/04/25-uredenih-biciklistickih-staza-na-otoku-bracu-zove-na-avanturu/>, [3. prosinca 2016.]

⁶⁰ M. P. Splitsko-dalmatinska županija želi postati jedna od najjačih cikloturističkih regija: 'Planiramo 5 milijuna eura prihoda godišnje od 2018.', *Dalmatinski portal*, 3. svibnja 2016., <http://dalmatinskiportal.hr/vijesti/splitsko-dalmatinska-zupanija-zeli-postati-jedna-od-najjacih-cikloturistickih-regija-planiramo-5-milijuna-eura-prihoda-godisnje-od-2018--/12147>, [3. prosinca 2016.]

zahvaljujući bogatoj fauni ptica, bogata prirodnim i kulturnim ljepotama, gdje se kriju brojne zaštićene vrste biljaka i životinja, šarenih leptira i kukaca.

S ciljem da se iskoriste prirodni potencijali područja, u Općini Nijemci osmislili su i započeli projekt Centar za promatranje ptica čija je vrijednost 1.222.904,95 eura, koji EU sufinancira sa 999.835.84.eura ili 81,75 %.⁶¹

Osnovni cilj projekta je pridonijeti rastu i razvoju turizma koji bi trebao biti orijentiran upravo na razvoj malog i srednjeg poduzetništva te otvaranje novih radnih mjesta u općini Nijemci odnosno u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Hvale vrijedan projekt s obzirom na to da je upravo taj dio Hrvatske zbog ratnih događanja 90-ih godina prošlog stoljeća i dalje u velikim gospodarskim, socijalnim i ekonomskim problemima s naglaskom na nezaposlenost.

Na području Općine Nijemci zabilježeno je ukupno 89 vrsta ptica od čega je 87 autohtonih što je dovoljan broj za razvoj turizma promatranja ptica. Od najatraktivnijih ističu se orao štekavac i crna roda.

Projekt Centar za promatranje ptica je omogućio izgradnju ceste između Nijemaca i Sopota sa postavljenim edukativnim pločama, postavljena su mjesta za promatranje ptica u duljini od 3,5 kilometara, opremanje Centra, povezivanje biciklističke staze Srijem i obogaćivanje turističke ponude novim arboretumom i dječjim igralištem koji će s turističkom rutom biti opremljeno izvorima solarne energije za rasvjetu.

Prepoznat je ekonomski potencijal turizma promatranja ptica koji se razvio krajem 19. stoljeća u zapadnim zemljama (UK, SAD, Njemačka) te je zajednica promatrača ptica u stalnom porastu, a kao masovni fenomen pojavljuje se u drugoj polovici 20. stoljeća kada su osnovani snažni pokreti za zaštitu prirode i okoliša. Općenito uzevši, može se utvrditi da su promatrači ptica turisti koji su obrazovani, sa razvijenom svijesću o zaštiti prirode i okoliša. Svoj cilj žele ostvariti na održiv način, racionalno koristeći resurse i smanjujući emisije CO₂ i drugih plinova koristeći se javnim prijevozom i željeznicom.

Danas na globalnoj razini postoji više desetaka milijuna promatrača ptica koji imaju značajni gospodarski utjecaj koji se mjeri u milijardama dolara godišnje. Značajan je podatak da turizam promatranja ptica ima veći ekonomski učinak nego

⁶¹ Kokaj, M. (2016). Centar za promatranje ptica u općini Nijemci. *Glas Slavonije*, Osijek, 13. studenog 2015. <http://www.glas-slavonije.hr/285237/4/Centar-za-promatranje-ptica-u-opcini-Nijemci>, [3. svibnja 2016.]

sektor lova i sportski ribolov zajedno te predstavlja najbržu rastuću granu turizma. Specijalizirane turističke agencije nude putovanja za promatranje ptica u gotovo sve zemlje i krajeve svijeta.⁶²

Godine 2015. održana je 2. javna tribina projekta »Centar za promatranje ptica Nijemci« s ciljem poticanja interesa za promatranje ptica među svom populacijom, naročito djece osnovnoškolske dobi. Tribinom se željelo predstaviti turistički potencijal specifične ponude promatranja ptica u regiji i naglasiti važnost razvijanja aktivnog turizma koji ne narušava biološku raznolikost.

4.5. Održivi hoteli

Udruga poslodavaca u hotelijerstvu Hrvatske (UPUHH) je vodeća strukovna udruga u hotelijerstvu i ugostiteljstvu u Republici Hrvatskoj sa zadatkom promicanja i afirmacije općih interesa u hotelijerstvu naše zemlje. Njezino djelovanje je usmjereno na nužne promjene poslovnog okruženja za turizam i određivanje mjera koje će pomoći hrvatskom turizmu u odnosu na konkurentske zemlje. Jedan od najodrživijih hotela u svijetu je Crowne Plaza Copenhagen Towers izgrađen u predgrađu Kopenhagena i predstavlja primjer potpuno opremljenog međunarodnog hotela izgrađenog bez negativnog utjecaja na okoliš. Godišnja potrošnja energije iznosi 190 kWh/m² pri čemu 100 % energije dolazi iz održivih izvora. U Danskoj je prvi put primijenjen sustav hlađenja vodom iz tla uz redukcije troškova grijanja i hlađenja zgrade i do 90 %, a postavljeni sustav solarnih panela najveći je u sjevernoj Europi s godišnjom proizvodnjom struje većom od 200.000 kWh, što je otprilike jednako potrošnji i više od 60 danskih domaćinstava.⁶³

U restoranu Crowne Plaza Copenhagen Towers poslužuje se samo lokalno proizvedena organska hrana u kuhinji tehnološki inovativnoj kako bi se minimalizirao gubitak topline. Otpad koji nastaje na taj način melje se i proizvodi bioplin. Hotel je opremljen namještajem proizvedenim od recikliranih materijala (40 %), dok je potrošan materijal u kupaonicama hotelskih soba izrađen od biorazgradivog kukuruznog i krumpirovog škroba. Zahvaljujući investiranju u inovativnu tehnologiju danski su

⁶² Udruga za biološka istraživanja – BIOM (2010). Promatranje ptica u Hrvatskoj: Priručnik za razvijanje turizma promatranja ptica. Zagreb. http://www.biom.hr/wordpress/wp-content/uploads/Prirucnik-promatranje-ptica_BIOM.pdf, [9. studenog 2016.]

⁶³ Manojlović, D. (2013). *Zeleno hotelijerstvo*. Pogledaj.to, 25. veljače 2013., <http://pogledaj.to/drugestvari/zeleno-hotelijerstvo/>, [9. studenoga 2016.]

stručnjaci pronašli način postizanja ogromnih ušteda energije primjerice pomoću sustava elektroničke regulacije klimatizacije po sobama te pametnim sustavom upravljanja rasvjetom u hodnicima koji reagira na zvuk i pokret.

Oko tri posto turističkih putovanja u svijetu, prema procjenama, potpada pod ekoturizam, a ta grana potaknuta sve većom ekološkom sviješću građana raste između deset i dvadeset posto godišnje.⁶⁴

Pozitivan pomak u pravcu postizanja očuvanja prirodnih resursa i poštivanja načela održivog turizma pokazuje primjer zelenih hotela u Hrvatskoj. Zeleni hoteli su energetske učinkoviti, recikliraju, iskorištavaju obnovljive izvore energije (a to su oni koji su sačuvani u prirodi i obnavljaju se u potpunosti ili djelomično), a povećanjem udjela obnovljivih izvora energije u energetske bilanci se smanjuje ovisnost o uvozu energenata. Nadalje, prednost zelenih hotela jest da su manje štetni za okoliš, pogodni su za zdravstveni turizam, smanjuju troškove poslovanja, mogu poslovati cijele godine i na taj način mogu povećati konkurentnost. Udruga poslodavaca u hotelijerstvu Hrvatske pokrenula je pilot projekt Zeleno poslovanje u hotelijerstvu u vrijednosti oko 600.000,00 kn koji je sufinanciran i od Ministarstva turizma. U Hrvatskoj trenutno postoji 41 hotel sa certifikatom o održivom poslovanju, a u planu je da koncept zelenog poslovanja usvoje i ostali hoteli – članovi UPUHH-a koji čine 80 % u ukupnom hotelijerstvu Hrvatske i to do kraja 2018. godine.

⁶⁴ Ekološki turizam, *Zelena zona*, http://www.zelenazona.hr/home/wps/wcm/connect/zelena/zona/gospodarstvo/zeleni_poslovi/ekoloski_turizam, [26. kolovoza 2016.]

U svibnju mjesecu 2015. godine dodijeljeni su certifikati Sustainable Hotel Certificate by UPUHH za 2014. godinu kao drugoj generaciji hotela koji su certifikat zaslužili svojim poslovnim upravljanjem te su podijeljeni u sljedeće kategorije:⁶⁵

a) Basic kategorija:

1. Hotel Katarina, Hotel Katarina 2009 d. o. o.
2. Grand Hotel Orebić, Laguna Novigrad d. d.
3. Hotel Carolina, Imperial d. d.
4. Hotel Melia Coral, Istraturist Umag d. d.
5. Hotel Sol Garden Istra, Istraturist Umag d. d.
6. Hotel Sol Umag, Istraturist Umag d. d.
7. Valamar Zagreb Hotel, Valamar Riviera d. d.
8. Valamar Bellevue Hotel & Residence, Valamar Riviera d. d.
9. Panorama Zagreb Hotel, HUP Zagreb d. d.
10. Hotel Jadran, HUP Zagreb d. d.
11. Hotel Ilirija, Ilirija d. d.
12. Hotel Osijek, Centar Škojo d. o. o.

b) Advanced kategorija:

1. Royal Princess Hotel, Importanne Resort d. o. o.
2. Hotel Spa Golfer, Toplice Sveti Martin d. d.
3. Sheraton Zagreb Hotel, HUP Zagreb
4. The Westin Zagreb, HUP Zagreb d. d.
5. Family Hotel Vespera
6. Wellness Hotel Aurora, Jadranka hoteli d.d.

c) Superior kategorija:

1. Hotel Bellevue, Jadranka Hoteli d. d.
2. Valamar Dubrovnik President Hotel, Valamar Riviera d. d.

Udruga poslodavaca u hotelijerstvu Hrvatske (UPUHH) je prije realizacije projekta Zeleno poslovanje u hotelijerstvu proučila postojeće zelene certifikate kao što su primjerice Prijatelj prirode, Travelife, Blaue Angel, a zatim su definirani zeleni kriteriji za hotele koji su razrađeni za ukupno devet (9) skupina: upravljanje održivošću, nabava, prodaja, marketing i PR, okoliš, energetska učinkovitost, ljudski potencijali i tehnička služba. Sam projekt bio je podijeljen u nekoliko faza. U prvoj fazi su za

⁶⁵ Dodjela certifikata Sustainable Hotel Certificate by UPUHH, <http://www.upuhh.hr/hr/vijesti/dodjela-sustainable-hotel-certificate-by-upuhh/>, [26. kolovoza 2016.]

prijavljene hotele organizirane radionice i provedeni auditi na terenu, a svaki je hotel morao imati svog tzv. zelenog koordinatora odnosno svog predstavnika. Verificirani auditori su nakon provedenih audita, u suradnji s djelatnicima svakog hotela prikupili detaljna izvješća s podacima o potrošnji energije i vode, vrsti otpada, emisiji CO₂, a potom predložili konkretne prijedloge ušteda za pojedini segment. U drugoj fazi projekta hoteli su morali implementirati projekt i osigurati provedbu akcijskog plana u razdoblju od tri do pet mjeseci nakon čega je organiziran drugi ciklus radionica s ciljem analize postignutih rezultata.

Planira se da koncept zelenog poslovanja osim hotela u članstvu UPUHH-a (njih 80 %) usvoje i ostale strukovne udruge, primjerice kamping, nautički turizam i drugi segmenti turističke ponude. U Hrvatskoj postoje hoteli koji posluju ekološki primjerice Hotel Sv. Križ u Trogiru, Punta Skala Resort, a najviše se prema načinu zelenog poslovanja ističe Hotel Split.

Hotel Sv. Križ u Trogiru je prilikom rekonstrukcije objekta ugradio solarne panele putem kojih dobiva energiju za pripremu potrošne tople vode, griju se na palete, a voće i povrće koje se poslužuje gostima dobiveno je iz vlastitog vrta. Hotel Punta Skala Resort u cilju održivog poslovanja koristi pročišćene otpadne vode koje se zajedno s kišnicom i vodom iz bazena koriste za ispiranje toaleta i navodnjavanje zelenih površina. Nadalje, cjelokupno poslovanje bazira se na smanjenju otpada i optimizaciji potrošnje energije. Morska se voda crpi i koristi ljeti za hlađenje, a zimi za grijanje, te se posebno naglašava da je područje oko hotela područje bez automobila (osim naravno kod dolaska i odlaska gostiju).

Hotel Split je prvi hotel A kategorije u Hrvatskoj koji je zasnovan na načelima održivog razvoja i energetske učinkovitosti koji s ponosom nosi oznaku visokog energetskog razreda A sa potrošnjom energije do 25 kWh/m³. Hotel je dizajniran prema načelima zelene gradnje i maksimalno iskorištava obnovljive izvore energije, primjerice za pripremu 8000 litara tople vode upotrebljava solarne kolektore, a predviđena je i solarna elektrana snage 10 kW. Zahvaljujući primjeni LED tehnologije osigurana je rasvjeta, a centraliziranim upravljanjem klimatizacijom, ventilacijom i rasvjetom postignuta je velika ušteda energije i osigurana udobnost. Arhitektura samog objekta prilagođena je položaju hotela koji je smješten na šljunčanoj plaži 9 km od središta Splita. Terasa hotela obložene su refleksnim obojanim staklom. Po objektu su razmještene kante za otpad čiji se sadržaj reciklira, sva su sredstva za čišćenje i pranje biorazgradiva, a šamponi i sapuni pH neutralni. Plaža hotela Split okrunjena je Bijelom

zastavom koja jamči čistoću mora. Bijelu zastavu dodjeljuje Global Underwater Awareness Association (GuWAA), organizacija koja čisti i štiti oceane i mora, jezera i rijeke diljem svijeta.⁶⁶

Nadalje, Hotel Split posjeduje spremnik za prikupljanje kišnice koja se koristi za zalijevanje zelenih površina, pranje parkirališta i cesta, a značajno je istaknuti da je hrana koja se poslužuje gostima hotela iz domaćeg uzgoja i kontroliranog podrijetla. Jedinstvenost i prepoznatljivost hotela Split čine i njegovi ekološki osviješteni i educirani zaposlenici koji vode brigu o energetske učinkovitom ponašanju. Hotel Split se zajedno s partnerom Energetskim institutom »Hrvoje Požar« uključio u projekt »Gotovo nula energetske hoteli« ili neZEH (engl. *Nearly Zero Hotels*) koji financira Europska komisija kroz program Inteligentna energija za Europu, unutar kojega se odabire i potiče europske hotele na postizanje »gotovo nula« energetske statusa. Krajnji rezultat takvog ponašanja su uštede od 50 % u potrošnji energije i velika smanjenja operativnih troškova. Trenutno, Hotel Split prolazi zahvate koji uključuju zamjenu halogenih rasvjetnih tijela LED žaruljama te ugradnju fotonaponskog sustava te je zajedno sa supetarskim hotelom Villa Adriatica izabran među 16 hotela iz 7 europskih zemalja u skupinu kandidata za europske neZEH pilot-hotele.

Turizam je u Hrvatskoj jedna od najznačajnijih gospodarskih grana, a Hrvatska je već godinama ne samo europsko tržište nego i svjetsko, te investicije u hotelskoj sferi treba promatrati kao dugoročno isplative pri čemu se treba ugledati na pozitivne primjere iz našeg bliskog okruženja. Nikako se ne smije zanemariti činjenica kvalitetnog obrazovanja kadra za rad u hotelskoj industriji po pitanju održivog razvoja i prednosti uvođenja odgovorene prakse u poslovanje. Isto tako je potrebno učiti iz pogrešaka negativnog iskustva naših susjeda na Mediteranu koji su pribjegli drastičnim metodama primjerice rušenja velikih betonskih hotelskih zdanja na svojim obalama.

⁶⁶ GUWAA: Bijela zastava, Održivi razvoj turizma u Hrvatskoj, <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=2339>, [4. listopada 2016.]

4.6. Razvoj održivog nautičkog turizma Hrvatske

U Akcijskom planu razvoja zelenog turizma iz 2016. godine, naglašava se važnost i uloga nautičkog turizma u Hrvatskoj, prepoznat je velik potencijal za daljnji razvoj i rast nautičkog turizma uz istovremeno upozoravanje na važnost upravljanja tim rastom na način koji će spriječiti neprihvatljive utjecaje na okoliš i ekosustave.

4.6.1. Obilježja nautičkog turizma

Nautički turizam je jedan od najperspektivnijih oblika hrvatskog turizma sa značajnim gospodarskim učinkom za Hrvatsku zbog svoje prepoznatljivosti na svjetskom turističkom tržištu, iako se njegov intenzivniji razvoj prati tek zadnjih petnaestak godina, a pravi »bum« tek se očekuje. U prilog gospodarskom značaju nautičkog turizma treba istaknuti veću prosječnu potrošnju turista nautičara u odnosu na potrošnju običnih turista jer se potrošnja »običnog« turista kreće u okviru 100-tinjak proizvoda, a nautičkog i preko 4.000. Nautički turizam u Hrvatskoj privlači inozemna ulaganja upravo zbog propulzivnosti segmenta, a pokreće se i razvoj niza povezanih gospodarskih djelatnosti i obrta što dovodi do povećanja vrijednosti objekata smještenih u blizini luka nautičkog turizma odnosno marina. Republika Hrvatska pomorska je zemlja s dugom poviješću i tradicijom pomorstva i turizma, a smještena je uz istočne obale Jadranskog mora. Jedan od glavnih aduta za razvoj nautičkog turizma u Hrvatskoj je uz veliki broj otoka upravo razvedenost hrvatske obale (indeks razvedenosti iznosi 11, što znači da je hrvatska obala 11,1 puta duža od zračne linije između dvije krajnje točke na obali). Hrvatska se nadalje ističe obilježjima reljefa, primjerice hrvatska obala je strma, visoka i stjenovita što daje posebnu ljepotu prostoru, a odmah iza obale uzdižu se planinski lanci Učke, Velebita, Svilaje, Kozjaka, Mosora i Biokova. Specifičnost nautičkog turizma ogleda se u odnosu čovjeka prema prirodi i odnosu čovjeka i čovjeka. Nautički turizam zagovara korektno i ekološki svjesno ponašanje čovjeka prema prirodi i kulturnom bogatstvu, a s druge strane predstavlja odnos učesnika koji međusobno stvaraju i zadovoljavaju vlastite potrebe.

Nautički turizam obuhvaća čitav niz stupnjeva u zadovoljavanju potreba bavljenja i kretanja na moru kao osnovnom elementu, počevši od malog lađarenja na

moru i jedrenja, i to različitih vrsta putovanja motornim pogonom na većim ili velikim plovnim jedinicama u vlastitoj ili tuđoj poduzetnosti.⁶⁷

Kako bismo sagledali odnosno dobili pravu sliku važnosti odnosno ulogi koju nautički turizam ima u svijetu, a u Hrvatskoj je njegov značaj sve veći, nužno je upoznati se s različitim tipovima nautičkog turizma: mobilni nautički turizam, boravišni ili stacionarni nautički turizam.

Mobilni nautički turizam manifestira se u vidu panoramskog razgledavanja gradova, nacionalnih parkova i prirodnih fenomena primjerice razgled Limskog kanala, dubrovačkih zidina ili kvarnerskog otočja, a može se manifestirati u vidu posjeta – izleta, primjerice izlet od Poreča do Venecije. Mobilni nautički turizam može imati karakter krstarenja, oceanskog krstarenja (*cruising* s velikim brodovima), a može imati i sportski karakter, primjerice jedriličarske i veslačke regate te off-shore utrke.

Boravišni ili stacionarni nautički turizam može se manifestirati kao oblik životnog prostora za stanovanje čiji trend je najindikativniji na Azurnoj obali, Kaliforniji i Floridi, te boravišni ili stacionarni nautički turizam, čiji je osnovni motiv kupanje, razonoda, ribolov i podvodno ronjenje.

S aspekta organizacije razlikujemo: individualni nautički turizam, grupni nautički turizam i masovni nautički turizam. Osnovna podjela nautičkog turizma je prema vrsti djelatnosti nautičko-turističke ponude pa se dijeli na: luke nautičkog turizma, iznajmljivanje plovila za sport i razonodu (engl. *charter*) i krstarenje brodovima (engl. *cruising*). S aspekta mjesta izvođenja razlikuje se: nautički turizam na morima, jezerima i rijekama, a s obzirom na sredstvo korištenja u nautičkom turizmu, koriste se: kajak, surf, čamac na vesla, gumenjaci, gliseri, motorne jahte, katamarani i trimarani, putnički brodovi, motorne jahte.

Kategorizacija luka nautičkog turizma u Republici Hrvatskoj provodi se na temelju Zakona o turističkoj djelatnosti i Pravilnika o razvrstavanju i kategorizaciji luka nautičkog turizma. Prema Zakonu o pružanju usluga u turizmu iz 2008. godine objavljen je novi Pravilnik o razvrstavanju i kategorizaciji luka nautičkog turizma s napomenom da luke nautičkog turizma koje već imaju rješenja prema starom pravilniku nemaju obvezu usklađivanja prema novome. Prema novom Pravilniku iz 2008. godine, vrsta marine označuje se sidrima (dva sidra, tri sidra, četiri sidra, pet sidara).

⁶⁷ Ivošević, D. (1995). *Nautički turizam Hrvatske*. Novigrad (istarski), Umag, vlastito izdanje, str. 25.

Luka nautičkog turizma jest turistički objekt koji u poslovnome, prostornome, građevinskome i funkcionalnom smislu čini cjelinu ili u sklopu šire prostorne cjeline ima izdvojeni dio i potrebne uvjete za potrebe nautičkog turizma i nautičara.⁶⁸

Luke nautičkog turizma razvrstavaju se s položajnog aspekta, dakle s obzirom na more i kopno u sljedeće vrste: sidrište, privezište, suha marina i marina. Sidrište je dio vodnog prostora opremljen opremom za privez plovnih objekata u uvali zaštićenoj od nevremena. Privezište je dio vodnog prostora i dio obale uređen za pristajanje plovnih objekata, a opremljen je priveznim sustavom. Suha marina je dio kopna ograđen i uređen za pružanje usluge ostave i čuvanja plovnih objekata na suhom kao i pružanje usluge transporta plovnog objekta u vodni prostor ili iz vodnog prostora do suhe marine. Marina je dio vodnog prostora i obale posebno sagrađen i uređen za pružanje usluga veza i čuvanja plovnih objekata te smještaja turista u plovnim objektima ili smještajnim objektima marine. Sam pojam marina talijanskog je podrijetla i označava malu luku za prihvat rekreacijskih plovila, a u stručnoj literaturi opisuje se još od 1928. godine. Marina je specijalizirana luka odnosno zaštićen akvatorij za potrebe nautičkog turizma i rekreaciju. Marina je dominirajući tip turističke luke u svijetu, »krajnji domet« nautičko-turističke ponude, jer u svom sastavu ima više različito povezanih atraktivnih i lukrativnih uslužnih elemenata za sudionike u zabavnoj navigaciji.⁶⁹

Marine nude pored uobičajenih usluga i druge sadržaje turistima nautičarima primjerice uslugu servisiranja i održavanja plovnih objekata, a kategoriziraju se u tri kategorije. Prva kategorija označava marinu najvišeg standarda, druga kategorija označava marinu srednjeg standarda, a treća kategorija marinu najnižeg standarda. Klasifikacija luka nautičkog turizma odnosi se samo na marine, što znači da se sidrišta, privezišta i suhe marine ne klasificiraju. Sve luke nautičkog turizma trebaju ispunjavati opće i minimalne uvjete koji su propisani Pravilnikom o razvrstavanju i kategorizaciji luka nautičkog turizma (tablica 10.).

Tablica 10. Elementi kategorizacije luka nautičkog turizma.

OPĆI MINIMALNI UVJETI	UREĐENJE I OPREMA	USLUGE
-----------------------	-------------------	--------

⁶⁸ Državni zavod za statistiku RH (2016). NAUTIČKI TURIZAM: Kapaciteti i poslovanje luka nautičkog turizma u 2015. Priopćenje LII (4.3.4.), Zagreb, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/04-03-04_01_2015.htm, [4. listopada 2016.]

⁶⁹ Luković, T. i Bilić, M. (2007). Luke nautičkog turizma u Hrvatskoj i strategija lokalnog razvoja. Naše more 54 (3–4), str. 120.

Lokacija i stupanj izgrađenosti	Lokacija	Usluge
<ul style="list-style-type: none"> • zaštita okoliša • sigurnost plovila i ljudi • opskrba vodom • odvod • uklanjanje otpadnih tvari • sanitarna opremljenost • izgrađeni vezovi** • protupožarna oprema** • rasvjeta** • lučka rasvjeta i oznake** 	<ul style="list-style-type: none"> • pristup i prometna povezanost • kopneni prostor • usluge prehrane i pića • trgovine • servisi i oprema • ostali objekti • usluge smještaja • vodoopskrba • elektroopskrba • higijena i čistoća • pogodnosti za goste • prostori za osoblje • prostor na kopnu za odlaganje min. 50 % plovila* • Yacht club* 	<ul style="list-style-type: none"> • prijem i čuvarska služba • održavanje sanitarnih i ostalih prostora • zaštita gostiju • servisne i ugostiteljske usluge i usluge trgovine • znanje stranih jezika • pogodnosti za goste • izgled osoblja* • iznajmljivanje jahti*

* Samo za nautičko-turistički centar

** Moraju imati sve luke nautičkog turizma, osim sidrišta i privežišta.

Izvor: Luković, T. i Bilić, M. (2007). Luke nautičkog turizma u Hrvatskoj i strategija lokalnog razvoja. *Naše more* 54 (3–4), str. 120.

Istraživanje koje je provedeno 2015. godine, a odnosi se na kapacitete i poslovanje luka što je objavio Državni zavod za statistiku u svom Priopćenju obuhvatilo je 121 luku nautičkog turizma na morskoj obali Hrvatske odnosno 70 marina (od čega 13 suhih marina) i 51 ostalu luku nautičkog turizma (tablica 11.). Iz pregleda se uočava neravnomjeran raspored luka nautičkog turizma na hrvatskoj obali odnosno najmanje je zastupljen južni dio hrvatske obale pa se očekuje da će se problem rasporeda i razmještaja luka rješavati u okviru makrorazvojne politike.

Tablica 11. Luke nautičkog turizma u Hrvatskoj po županijama u 2015.

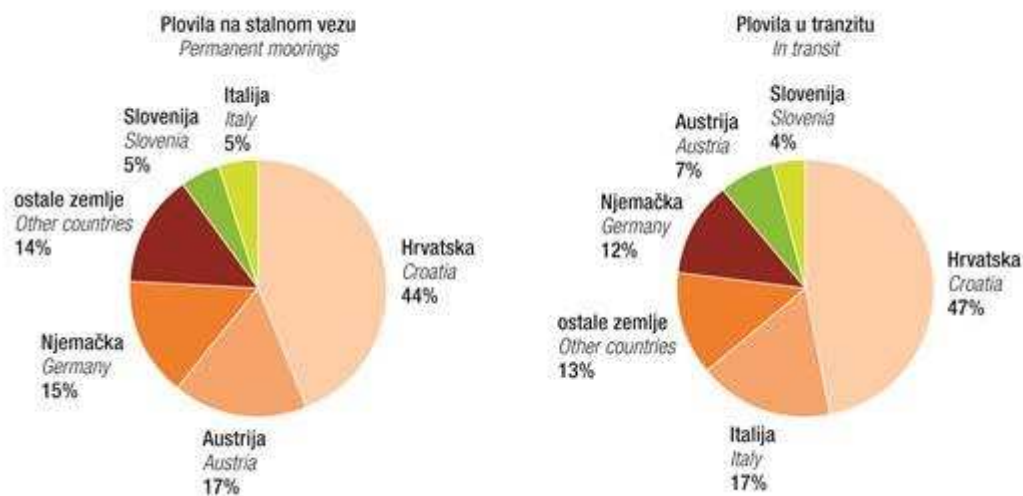
Županija	Ukupno	Sidrište	Privezište	MARINE					Nerazvrst. luke nautičkog turizma
				suha marina	marina I. kat.	marina II. kat.	marina III. kat.	marina kategor. i označena sidrima	
Republika Hrvatska	121	38	10	13	6	19	17	15	3
Primorsko-goranska	27	6	5	6	1	3	3	3	–
Zadarska	36	22	2	4	–	4	4	–	–
Šibensko-kninska	17	3	–	1	2	3	5	3	–
Splitsko-dalmatinska	20	6	1	1	–	3	3	5	1
Istarska	14	–	2	–	3	4	2	3	–
Dubrovačko-neretvanska	7	1	–	1	–	2	–	1	2

Izvor: Državni zavod za statistiku RH (2016). NAUTIČKI TURIZAM: Kapaciteti i poslovanje luka nautičkog turizma u 2015. *Priopćenje LII* (4.3.4.), Zagreb, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/04-03-04_01_2015.htm, [4. listopada 2016.].

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, u priopćenju koje se odnosi na nautički turizam odnosno kapacitete i poslovanje luka nautičkog turizma u 2015. godini navode se između ostalog, sljedeći podaci: prema vrsti plovila, na stalnom vezu koja su se koristila vezom u moru, 51,0 % su jahte na jedra, 45,90 % su motorne jahte, a 3,1 % su ostala plovila.

Slika 8. Struktura broja plovila na stalnom vezu i u tranzitu prema zastavi plovila u 2015.

G-1. STRUKTURA BROJA PLOVILA NA STALNOM VEZU I U TRANZITU PREMA ZASTAVI PLOVILA U 2015.
NUMBER STRUCTURE OF VESSELS ON PERMANENT MOORINGS AND IN TRANSIT, BY FLAG, 2015

Izvor: Državni zavod za statistiku RH (2016). NAUTIČKI TURIZAM: Kapaciteti i poslovanje luka nautičkog turizma u 2015. *Priopćenje LII* (4.3.4.), Zagreb, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/04-03-04_01_2015_files/image002.jpg, [11. studenoga 2016.]

Prema zastavi plovila najviše plovila na stalnom vezu bilo je iz Hrvatske (43,6 %), Austrije (16,6 %), Njemačke (15,2 %), Italije i Slovenije (obje po 5,2 %) i Ujedinjene Kraljevine (2,3 %) što čini 88,1 % od ukupnog plovila na stalnom vezu. Broj plovila u tranzitu u lukama nautičkog turizma u 2015. godini iznosio je 193.450, što je 6,7 % više nego u 2014. godini (slika 8.).⁷⁰

⁷⁰ Državni zavod za statistiku RH (2016), op. cit.

Slika 9. Ostvareni prihod luka nautičkog turizma bez PDV-a u 2014. i 2015.

Izvor: Državni zavod za statistiku RH (2016). NAUTIČKI TURIZAM: Kapaciteti i poslovanje luka nautičkog turizma u 2015. *Priopćenje LII* (4.3.4.), Zagreb, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/04-03-04_01_2015_files/image002.jpg, [11. studenoga 2016.]

Najveći ostvareni prihod luka nautičkog turizma bez PDV-a u 2014. i 2015. godini ostvarila je Šibensko-kninska županija u iznosu od 194 mil. kn u 2014. godini te 195 mil. u 2015. godini, a najmanji prihod luka nautičkog turizma bez PDV-a je ostvarila Dubrovačko-neretvanska županija i to 33 mil. kn u obje godine. Najveći pomak u ostvarenju prihoda luka nautičkog turizma ostvarila je Splitsko-dalmatinska županija 2015. godine u iznosu od 146 mil. kn u odnosu na 2014. godinu kada je ostvarila 123 mil. kn.

Tablica 12. Udio županija u ukupnom kapacitetu vezova luka nautičkog turizma prema prostornim planovima.

ŽUPANIJE	Ukupno postojeći	%	Ukupno novoplanirani	%	Sveukupno	%
Istarska	4.662	22,18 %	14.430	42,88 %	19.092	34,92 %
Primorsko-goranska	5.166	24,57 %	3.100	9,21 %	8.266	15,12 %
Ličko-senjska	0	0,00 %	1.650	4,90 %	1.650	3,02 %
Zadarska	4.706	22,39 %	1.800	5,35 %	6.506	11,90 %
Šibensko-kninska	3.695	17,58 %	2.140	6,36 %	5.835	10,67 %
Splitsko-dalmatinska	1.971	9,38 %	3.185	9,46 %	5.156	9,43 %
Dubrovačko-neretvanska	820	3,90 %	7.350	21,84 %	8.170	14,94 %
SVEUKUPNO	21.020	100,00 %	33.655	100,00 %	54.675	100,00 %

Izvor: Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture i Ministarstvo turizma RH (2008). Strategija razvoja nautičkog turizma Republike Hrvatske za razdoblje 2009.–2019. Zagreb, str. 11,

<http://www.mppi.hr/UserDocImages/Strategija%20razvoja%20nautickog%20turizma%20HR%201.pdf>

, [11. studenoga 2016.]

Tablica 13. Budući kapaciteti vezova i mjesta na kopnu po županijama prema prostornim planovima.

ŽUPANIJE	Sveukupno			Indeks rasta 2015./2017.		
	U moru	Na kopnu	Ukupno	U moru	Na kopnu	Ukupno
Istarska	11.220	7.872	19.092	188,43 %	919,69 %	309,52 %
Primorsko-goranska	6.328	1.938	8.266	96,03 %	0,00 %	60,01 %
Ličko-senjska	850	800	1.650	850,00 %	800,00 %	1.550,00 %
Zadarska	5.476	1.030	6.506	48,97 %	0,00 %	38,25 %
Šibensko-kninska	4.935	900	5.835	76,57 %	0,00 %	57,92 %
Splitsko-dalmatinska	4.766	390	5.156	201,45 %	0,00 %	161,59 %
Dubrovačko-neretvanska	8.014	156	8.170	1.106,93 %	0,00 %	896,34 %
SVEUKUPNO	41.589	13.086	54.675	162,66 %	152,33 %	160,11 %

Izvor: Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture i Ministarstvo turizma RH (2008). Strategija razvoja nautičkog turizma Republike Hrvatske za razdoblje 2009.–2019. Zagreb, str. 11,

<http://www.mppi.hr/UserDocImages/Strategija%20razvoja%20nautickog%20turizma%20HR%201.pdf>

, [11. studenoga 2016.]

Iz gore predočenih podataka u tabelarnom prikazu uočava se da najveći planirani rast ukupnih kapaciteta (2015./2017.) imaju županije i to redoslijedom: Istarska, Splitsko-dalmatinska, Primorsko-goranska, Šibensko-kninska i Zadarska. Ako izuzmemo navedeno, izrazito veći rast imala bi Ličko-senjska županija jer ranije

nije imala kapaciteta te Dubrovačko-neretvanska županija jer je prije imala samo 820 mjesta. Istarska županija ima najveći planirani rast ukupnih kapaciteta odnosno 309,52 % (u moru 188,43 % i na kopnu 919,69 %), potom ima najveći udio u novoplaniranom ukupnom kapacitetu 42,88 %, u budućnosti bi imala najveći udio u ukupnom kapacitetu 34,25 % (u moru 25,97 % i na kopnu 60,71 %), ukupan kapacitet (18,795) tri puta veći od prosjeka (6.013) ostalih županija, u moru (11.220) dva puta veći od prosjeka (5.062) ostalih županija, te na kopnu (7,872) devet puta veći od prosjeka (869) ostalih županija.

Postojećih kapaciteta na kopnu nema jedino Ličko-senjska županija (0 %). Novi kapaciteti na kopnu planirani su samo u županijama Istarskoj, i to 7100 mjesta (rast 919,69 %), i Ličko-senjskoj, i to 800 mjesta (prije nije imala kapacitet na kopnu).⁷¹

Može se zaključiti da prostorni planovi županija imaju scenarij intenzivne gradnje s obzirom na postojeći trend potražnje za vezovima. Kao što je već spomenuto, izuzetno je važno prilikom planiranja izgradnje novih prihvatnih kapaciteta uvažiti utvrđivanje nosivog kapaciteta prostora. U Republici Hrvatskoj postoje pozitivni pravni propisi odnosno temeljni zakoni, uredbi i propisi koji se odnose odnosno reguliraju problematiku izgradnje luke nautičkog turizma, a to su: Zakon o prostornom uređenju⁷², Zakon o gradnji⁷³ Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama⁷⁴ Uredba o procjeni zahvata na okoliš⁷⁵, Uredba o uvjetima kojima moraju zadovoljavati luke⁷⁶, Pomorski zakonik u glavi IV. »Plutajući objekti i nepomični odobalni objekt«⁷⁷, Tehnička pravila Hrvatskog registra brodova – okružnica QC-T-191.⁷⁸ Od navedenih, pobliže će se pojasniti Uredba o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke nautičkog turizma.

Adriatic Croatia International Club (ACI Club) je najveća i najsnažnija nautičko-turistička tvrtka u Republici Hrvatskoj sa sjedištem u Opatiji, a osnovana je 1983. godine te predstavlja lanac od 22 marine koje se protežu od Dubrovnika do Umaga. ACI marine sa svojim odgovornim ponašanjem i poštivanjem pravila i standarda Plave

⁷¹ Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture i Ministarstvo turizma RH (2008). *Strategija razvoja nautičkog turizma Republike Hrvatske za razdoblje 2009.–2019.* Zagreb, str. 11, <http://www.mppi.hr/UserDocImages/Strategija%20razvoja%20nautickog%20turizma%20HR%201.pdf>, [11. studenoga 2016.]

⁷² Zakon o prostornom uređenju, NN 153/2013

⁷³ Zakon o gradnji, NN 153/2013

⁷⁴ Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama, NN 158/03, NN 100/04, NN 141/06, NN 38/09, NN 123/11. NN 56/16,

⁷⁵ Uredba o procjeni zahvata na okoliš, NN 61/2014

⁷⁶ Uredba o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke, NN 110/04

⁷⁷ Pomorski zakonik u glavi VI. NN 181/04, N 76/07, NN 146/08, NN 61/11, NN 56/13, NN 26/15

⁷⁸ Zakon o plovidbi i lukama unutarnjih voda NN 109/07, NN 132/07, NN 51/13, NN 152/14

zastave održavaju ekološke standarde u skladu s međunarodnom regulativom u području zaštite okoliša i održivog razvoja.

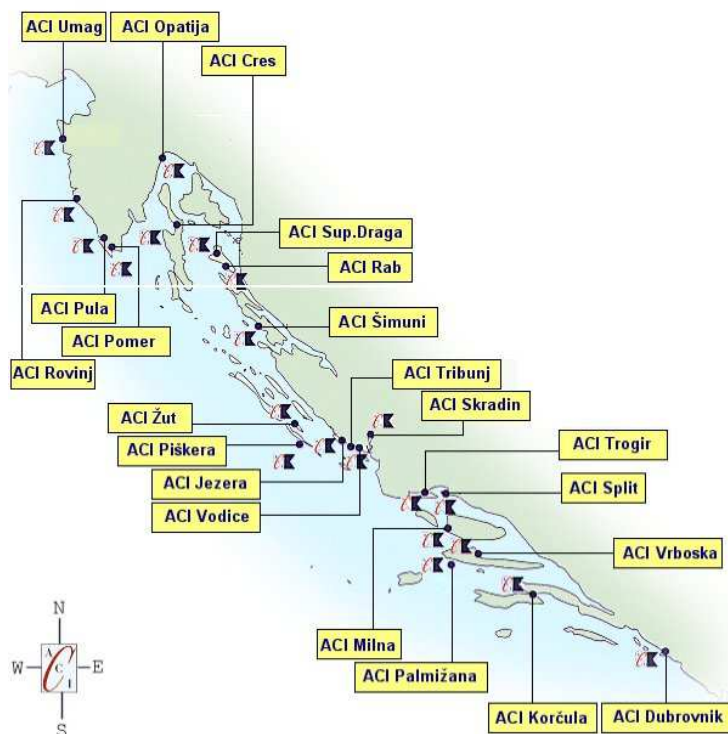
ACI je postavio standarde nautičkog turizma, a u malim sredinama bio je i ostao pokretač razvoja i to intenzivnim ulaganjem u nautički turizam odnosno izgradnjom suvremenih marina što u konačnici dovodi do razvoja poduzetništva i tercijarne djelatnosti u priobalju te doprinosi razvoju cjelokupnog gospodarstva Hrvatske.

No, postoje i određene prepreke razvoju ACI-ja jer problemi s kojima se društvo bori su zapravo problemi nautičkog turizma u cjelini, odnosno u Hrvatskoj, a odnose se na nesređenost i neusklađenost zemljišnih knjiga.

Režim pomorskog dobra bio je različit u vrijeme kada su marine izgrađene odnosno kada su koncesije dodijeljene, pa su promjene zakonskog okvira i režima pomorskog dobra otežale imovinsko-pravne odnose. Bitno je istaknuti da se trendovi na nautičkom tržištu mijenjaju, gosti postaju sve zahtjevniji i iskusniji odnosno traže vrijednost za novac. Kvaliteta i sigurnost pružene usluge trebaju biti glavni kriteriji za određivanje cijene jer zaštita okoliša izravno ovisi o kvaliteti i sigurnosti pružene usluge. Gosti traže siguran vez i dodatne usluge koje predstavljaju dodanu vrijednost, a to im mogu ponuditi samo marine odnosno luke nautičkog turizma. No, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju i liberalizacijom režima omogućeno je vlasnicima jahti i brodicama pod stranom zastavom boravak u raznim lučicama i privezištima bez ikakvih ograničenja i sigurnosnih uvjeta, što dovodi do situacije da su lučice i privezišta postale konkurencija marinama. Naravno da se vezove u lučicama i privezištima ne smije uspoređivati s kvalitetom i sigurnošću usluge pružene u luci nautičkog turizma, jer marine nude siguran vez i kvalitetnu usluga te na taj način štite okoliš, što za posljedicu ima i veću cijenu usluge. Marine ostvaruju prihode od naknade za vezove čime plaćaju koncesijske naknade i poreze čime pune državni proračun koji na taj način ima veće prihode koji državi omogućuje daljnje investiranje u uređenje obale i unaprjeđenje sigurnosti plovidbe. Upravo sigurnost pružene usluge omogućuje zaštitu okoliša što smanjuje troškove za državni proračun. Trenutno je u Hrvatskoj potražnja za kapacitetima luka nautičkog turizma u sezoni dvostruko veća od postojećih kapaciteta. Gospodarski razvoj u priobalnom području Hrvatske razvija se na sljedećim modelima i to na području na koje investitor dolazi i gdje osim prirodnih nema gotovo nikakvih drugih uvjeta za razvoj, primjerice marina »Frapa« ili na području gdje postoji

izgrađena infrastruktura i blizina većih privlačnih gradskih centara što je vidljivo u primjeru marine »Kaštela«. ⁷⁹

Slika 10. Pregled ACI marina u Hrvatskoj

Izvor: Krstarenje i marine u Hrvatskoj. Forum Smještaj.com.hr, objavljeno 15. siječnja 2009., <http://www.smjestaj.com.hr/forumhr/images/marine-hrvatska.jpg>, [11. studenoga 2016.]

4.6.2. Odabrani elementi održivosti nautičkog turizma

Strategija razvoja nautičkog turizma Republike Hrvatske za razdoblje od 2009. do 2019. godine predstavlja strateški dokument razvoja nautičkog turizma naše države u kojoj je kao osnovno načelo upravljanja razvojem nautičkog turizma istaknuto upravo načelo održivog razvoja. Održivi razvoj moguće je postići kompromisom između potrebe za očuvanjem prirodnog prostora i potrebe za gospodarskim razvojem, a provodi se utvrđivanjem nosivog kapaciteta prostora i određivanjem granice rasta novih prihvatnih kapaciteta za određeno razdoblje. Prihvatni kapaciteti za nautičke plovne objekte smješteni su u lukama nautičkog turizma i na nautičkim vezovima otvorenim za javni promet. Nautički vezovi mogu biti cjelogodišnji, sezonski i tranzitni,

⁷⁹ Luković, T. i Šamanović J. *Menadžment i ekonomika nautičkog turizma*, Hrvatski hidrogrfski institut, Split, 2007., str. 279.

a prihvatni kapaciteti su cjelogodišnji i sezonski. S obzirom da se ne želi zaustaviti razvoj nautičkog turizma u Hrvatskoj, prilikom planiranja izgradnje novih prihvatnih kapaciteta neophodno je uvažavati utvrđivanje nosivog kapaciteta prostora.

U Uredbi o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke propisani su temeljni uvjeti kojima moraju udovoljavati luke kako bi se omogućilo sigurno uplovljavanje, privezivanje, sidrenje i boravak plovnih objekata kao i zaštita mora od onečišćenja s brodova.⁸⁰

Nadalje, u Uredbi se naglašava pridržavanje pravila MARPOL konvencije iz 1973. godine, a radi se o jednoj od najvažnijih konvencija o zaštiti mora od onečišćenja svim tvarima koje potječu s brodova, koje se s brodova ispuštaju ili izbacuju namjerno ili slučajno, za razliku od konvencije iz 1954. godine koja regulira sprječavanje onečišćenja mora naftom. Hrvatska je član MARPOL konvencije od 1991. godine koja se stalno mijenja i dopunjuje, a promjene koje se unose u sam tekst Konvencije više ne moraju čekati ratifikaciju svih država članica već te novosti stupaju na snagu godinu dana nakon donošenja, osim ako im se izričito ne usprotivi trećina država koje posjeduju barem polovicu svjetske tonaže.

Osim osnovnog teksta, MARPOL konvencija sadrži šest priloga:

- pravila o sprječavanju onečišćenja naftom
- pravila za kontrolu onečišćenja tekućim tvarima koje se prevoze tankerima
- pravila za kontrolu onečišćenja tekućim tvarima u pakiranom obliku
- pravila o sprječavanju onečišćenja fekalijama s brodova
- pravila o sprječavanju onečišćenja otpacima s brodova
- pravila o sprječavanju onečišćenja s brodova posredno zrakom, emisijom sumporova i dušikova oksida.⁸¹

MARPOL konvencija je odredila i posebna područja za koje je potrebna posebna zaštita s obzirom na njihovu ekološku osjetljivost, a tu spadaju: Sredozemlje, Baltičko more, Crno i Crveno more, Arapski zaljev, Sjeverno more i šire područje Kariba.

⁸⁰ Uredba o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke, *Narodne novine* 110/2004, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_08_110_2100.html, [11. studenoga 2016.]

⁸¹ Milošević Pujo, B., Radovan, H. (2005). Sprječavanje onečišćenja mora po Marpol-konvenciji. *Naše more* 52 (5–6), Sveučilište u Dubrovniku, str. 232. <http://hrcak.srce.hr/file/12538>, [11. studenoga 2016.]

Uredbom o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke propisani su temeljni uvjeti koje mora ispuniti bilo koja luka, neovisno o kategorizaciji, kako bi se omogućilo sigurno uplovljavanje, privezivanje, sidrenje i boravak plovnih objekata, kao i zaštita mora od onečišćenja s brodova.

Svaka novoizgrađena luka, dio luke ili pojedino mjesto pristajanja ili priveza treba prije izrade glavnog projekta, odnosno prije početka korištenja luke, ukoliko glavni projekt nije potreban, mora imati maritimnu studiju prihvaćenu i potvrđenu od nadležne lučke kapetanije.

Maritimna studija treba obuhvaćati najmanje navigacijska i meteorološko-oceanografska obilježja akvatorija, tehničko-tehnološka obilježja obale i plovnih objekata koji će uplovljavati, mjere maritimne sigurnosti tijekom manevriranja i boravka plovila na mjestu priveza, te postupke u izvanrednim okolnostima.⁸²

U Uredbi o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke obuhvaćene su luke otvorene za međunarodni javni promet, luke posebne namjene otvorene za međunarodni promet, luke otvorene za domaći javni promet, luke posebne namjene otvorene za domaći promet. Za domaći javni promet, lučka uprava mora, između ostalog, osigurati: pružanje usluge priveza plovnih objekata za luke u koje uplovljavaju brodovi koji obavljaju obalni linijski putničko-trajektni promet, uređeni i zaštićeni prostor za putnike i prtljagu ako je luka namijenjena putničkom prometu, pružanje usluge prekrcaja i smještaja tereta, ovisno o namjeni luke, pružanje usluge opskrbe plovila pitkom vodom, električnom energijom i pogonskim gorivom, ovisno o veličini i namjeni luke te osigurati mogućnost pružanja hitne zdravstvene pomoći. Investitori moraju planirati sve uvjete koje luke moraju imati i to prije sam izgradnje, jer u protivnom će naknadne izmjene povećati troškove, a investicija će postati manje isplativa. Zahvaljujući provedbenim propisima, luke nautičkog turizma obvezuju se na implementaciju sustava prihvatnih uređaja radi sakupljanja otpadnih tvari s plovnih objekata kao što su ulja, komunalni otpad i fekalije čime se doprinosi očuvanju i zaštiti okoliša. Glavni motiv dolaska nautičara u našu zemlju je atraktivnost odnosno razvedenost obale, brojni otoci i očuvane neurbanizirane uvale i zaljevi, no da bi se takav pozitivan trend njihova dolaska i dalje održao, potrebno je ponuditi kvalitetu usluge u nautičkim lukama i izgradnju novih luka nautičkog turizma najviših standarda zaštite okoliša na manje vrijednim područjima. To mogu biti devastirana područja

⁸² Uredba o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke, *Narodne novine* 110/2004, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_08_110_2100.html, [11. studenoga 2016.]

odnosno ona koja imaju program sanacije kao što su kamenolomi, napuštene vojne luke, industrijska postrojenja.

Posebno je važno istaknuti da su marine opasne za narušavanje okoliša te se njihova gradnja u prirodnim parkovima kao što su primjerice Kornati ili Pakleni otoci treba ograničiti jer mogu naštetiti odnosno narušiti prirodni ambijent. Nemoguće je pisati o nautičkom turizmu Hrvatske, a ne istaknuti Kornate – raj za nautičare. Radi se o Nacionalnom parku Kornati, prekrasnom arhipelagu od 89 otoka i hridi koji se smjestio između šibenske i zadarske rivijere, a iznimna prirodna bogatstva zaslužna su da je veći dio arhipelaga od 1980. godine zaštićen kao nacionalni park. Irski pisac George Bernard Shaw je poetski opisao Kornate: »Posljednjeg dana stvaranja Bog je poželio okruniti svoje djelo i od suza, zvijezda i daha stvorio je Kornate.«

Na području sjevernog Jadrana dolazi do intenziviranja izgradnje nautičkih centara te se zbog tog pojavljuje problem zaštite okoliša, marine su prebukirane brodovima tako da ni dvostruki broj od sadašnjeg ne bi mogao zadovoljiti sve veću potražnju za vezovima. S obzirom na navedeno, postoje prijedlozi prioriternih lokaliteta za luke nautičkog turizma na način proširenja kapaciteta već postojećih marina i izgradnja na novim lokacijama. Radi se o 40 lokacija s ukupno 22.500 vezova.

Tablica 14. Učešće stanovnika prema usmjerenosti ka aktivnostima na moru.

Broj stanovnika	Aktivnost na moru (%)
Do 100	15,0 %
100 – 1.000	12,5 %
1.000 – 3.500	10,0 %
3.500 – 5.000	7,5 %
5.000 – 7.500	5,0 %
7.500 – 10.000	2,5 %
10.000 – 50.000	1,5 %
50.000 – 100.000	1,0 %
100.000 – 200.000	0,8 %

Izvor: Kovačić, M. (2003). Razvoj nautičkih luka u funkciji održivog razvoja nautičkog turizma. *Pomorski zbornik* 41 (1), Primorsko goranska županija Upravni odjel za pomorstvo, promet i veze, Rijeka, str. 143, <http://hrcak.srce.hr/file/80118>, [11. studenoga 2016.]

Usmjerenost stanovništva pogotovo domicilnog prema moru i raznim aktivnostima na području Primorsko-goranske županije veoma je značajna, a s veličinom naselja i grada, s povećanjem stanovništva, usmjerenost ka aktivnostima na moru opada što je vidljivo u prikazanoj tablici 14.

Održivo i potpuno korištenje obalnog bogatstva, moguće je ako se kombiniraju ekonomska i ekološka načela. Treba poticati ulaganja koja su:⁸³

- ekološka (koriste i čuvaju okoliš)
- gospodarska (vraćaju uloženo)
- tehnološka (ostvaruju predviđenu proizvodnju)
- društvena (čuvaju i unaprjeđuju okoliš, naročito na otocima).

Plava zastava

Plava zastava za plaže i marine je međunarodni ekološki program zaštite okoliša mora i priobalja, a za cilj ima održivo upravljanje i gospodarenje morem i obalnim pojasom. Radi se o priznanju koje se dodjeljuje samo za jednu sezonu odnosno zahtjev se svake godine mora obnoviti i dostaviti na propisan način ukoliko se želi dobiti Plava zastava.

U Republici Hrvatskoj je za provedbu programa Plava zastava zadužena udruga Lijepa naša.

Plava zastava je danas vrlo cijenjena turistička markica i jedan od glavnih orijentira turistima prilikom odabira destinacije. Plava zastava je najpriznatiji model ekološkog odgoja i obrazovanja i obavješćivanja javnosti, kada je u pitanju briga za more i obalni pojas, a posebno kada je u pitanju briga za obalne prostore koji trpe najjači pritisak, a to su plaže i marine.⁸⁴

Potrebno je naglasiti da plaže i marine na stajacim (slatkim vodama) također mogu biti nosioci međunarodne Plave zastave.

Iako se tijekom sezone provode nacionalne i međunarodne inspekcije, gosti i korisnici plaža/marina sa Plavom zastavom potaknuti su da obavijeste Zakladu za odgoj i obrazovanje za okoliš-Foundation for Environmental Education (FEE) koju je inače utemeljilo Vijeće Europe 1981. godine.

⁸³ Kovačić, M. (2003). Razvoj nautičkih luka u funkciji održivog razvoja nautičkog turizma. *Pomorski zbornik* 41 (1), Primorsko goranska županija Upravni odjel za pomorstvo, promet i veze, Rijeka, str. 144, <http://hrcak.srce.hr/file/80118>, [11. studenoga 2016.]

⁸⁴ Udruga Lijepa naša. *Međunarodna plava zastava za plaže i marine: Što je plava zastava?* <http://www.lijepa-nasa.hr/plava-zastava.html>, [18. listopada 2016.]

Provedba programa Plava zastava utemeljena je na strogo definiranim kriterijima, a neki od kriterija Plave zastave za plaže 2015. godine jesu:⁸⁵

1. U području odgoja i obrazovanja za okoliš te informiranje javnosti:
 - informacije o kvaliteti vode za kupanje moraju biti prikazane
 - karta plaže s istaknutim sadržajima mora biti postavljena
 - na području plaže moraju biti istaknuta Pravila ponašanja, a propisi koji se odnose na korištenje plaže moraju biti lako dostupni na zahtjev građana
2. U području kvalitete vode:
 - područje plaže ne smije biti zahvaćeno industrijskim ili kanalizacijskim ispustima
 - plaža mora udovoljavati zahtjevima Plave zastave vezano uz mikrobioloških fekalnih bakterija (E. coli) i crijevnih enterokoka/streptokoka
 - plaža mora u potpunosti ispoštovati standarde i zahtjeve analize kvalitete vode
3. U području upravljanja okolišem
 - plaža mora biti čista
 - na plaži ne smije biti nedozvoljenog kampiranja, vožnje ili odlaganja otpada
 - pravila vezana uz pse i ostale domaće životinje na plaži moraju se strogo provoditi
 - na plaži se moraju promicati način i sredstva održivog prijevoza
4. U području sigurnosti i usluga
 - na plaži mora biti dostupan dovoljan broj spasilaca i/ili opreme za spašavanje
 - na plaži mora biti dostupna oprema za prvu pomoć
 - moraju postojati planovi za slučaj ekološke katastrofe
 - najmanje jedna plaža s Plavom zastavom na području općine/grada mora imati pristup plaži i sanitarne prostorije za osobe s invaliditetom

4.6.3. Kritički osvrt

⁸⁵ Udruga Lijepa naša. *Kriteriji plave zastave za plaže za 2015.* <http://www.lijepa-nasa.hr/images/datoteke/kriteriji-plave-zastave-za-plaze-2015.pdf>, [18. listopada 2016.]

U Strategiji razvoja nautičkog turizma Republike Hrvatske 2009.–2019. istaknuta je vizija razvoja hrvatskog nautičkog turizma u kojoj stoji da nautički turizam naše zemlje treba razvijati na način da bude prepoznat i cijenjen kao vodeći u Sredozemlju. Prema trenutnim pokazateljima naša zemlja je najpoželjnija yachting destinacija na Sredozemlju zahvaljujući razvedenosti obale, kvaliteti nautičke infrastrukture, kulture življenja na obali i otocima te sigurnosti boravka. Hrvatska je pomorska zemlja sa zanimljivom poviješću i tradicijom pomorstva, a nautičarima koji dolaze u našu zemlju su privlačna područja koja se nalaze pod kategorijama zaštite kao što su nacionalni parkovi, parkovi prirode i strogi rezervati.

Dosadašnje analize stanja nautičkog turizma pokazuju da u Hrvatskoj osim navedenih prednosti još uvijek ima prostornih mogućnosti za izgradnju novih luka nautičkog turizma te mogućnost proširenja postojećih luka i lučica, a svakako nije zanemariva činjenica postojanja visokoškolskog obrazovanja za pomorstvo i turizam. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju došlo je do otvaranja jedinstvenog tržišta te Hrvatska postaje sve popularnija turistička destinacija. Nautičari kratko borave na jednom mjestu (dan do dana i pol) a ukupni boravak je uglavnom u trajanju dva do tri tjedna. Prednost nautičkog turizma je manje naglašena sezonalnost od stacionarnog (maritimno-odmorišnog) turizma što znači mogućnost produženja sezone za čime teži hrvatski turizam u cjelini. Hrvatski nautički turizam u odnosu na konkurentske zemlje iz našeg okruženja (Italija, Grčka, Španjolska, Turska, Francuska, Crna Gora, Slovenija) pokazuje prednost koja se očituje u čistoći mora, ljepoti krajolika, ekološkoj očuvanosti obale te osjećaju sigurnosti boravka u našoj zemlji. Dakle, radi se o tzv. općim i socijalnim čimbenicima.

Trenutno najveći nedostatak hrvatske nautičke ponude su upravo ugostiteljska ponuda, kapacitet odnosno opremljenost luka nautičkog turizma jer se kvaliteta ponude hrvatskih marina u cijelosti (osim par iznimaka) ne može usporediti s ponudom marina u ostalim europskim zemljama. Postoje određeni pokazatelji kvalitete nautičkih luka, primjerice, postojanje fitness-centara, škole ronjenja, jedrenja, zabavnih sadržaja, a hrvatske marine imaju eventualno jedan od spomenutih sadržaja. Činjenica je da marine neprestano traže nova ulaganja u pravcu čega se hrvatski nautički turizam i treba razvijati. Jedan od osnovnih razloga leži u činjenici što će se ukoliko postoje infrastrukturni uvjeti i dovoljno kvalificirane radne snage moći ponuditi servisiranje i sidrenje plovila u marinama tijekom cijele godine što će lokalnoj ekonomiji osigurati

značajne financijske efekte. Za adekvatan razvoj hrvatskog nautičkog turizma iznimno je značajan i zračni promet jer uz razvijenu mrežu luka u receptivnom području, vlasnici plovila mogu brzo i udobno stići do receptivnog područja. Naime, zbog trenutno neadekvatnog kvalitetnog stanja hrvatskih prometnica Hrvatska još uvijek nije toliko pristupačna onim srednjeeuropskim i zapadnoeuropskim nautičarima koji u Hrvatsku dolaze cestovnim prometom.

Na temelju navedenog, nameće se zaključak o velikom potencijalu razvoja koji ima nautički turizam u Hrvatskoj i to ponajprije zahvaljujući prirodnim bogatstvima nacionalnih parkova i ljepoti jadranske obale, njezinoj razvedenosti, dobroj klimi. No, upravo zbog navedenih prednosti, javlja se i određena zabrinutost za očuvanje prirodnih resursa te bi se primarni cilj razvoja nautičkog turizma trebao razvijati u pravcu zaštite i očuvanja prirodnih resursa. Kako bi se održao koncept održivog razvitka nautičkog turizma potrebno je pravovremeno prostorno planiranje i određivanje optimalnog prihvatnog kapaciteta. Pozitivan pomak ogleda se u činjenici da se počelo voditi računa o kriterijima izgradnje luka nautičkog turizma među kojima je kriterij izbjegavanja gradnje u prirodnim zaštićenim područjima poštujući geografske i demografske karakteristike lokacije. Kao što je već spomenuto, područja planiranja izgradnje luka nautičkog turizma bi trebala biti devastirana područja koja imaju program sanacije primjerice kamenolomi, a odličan primjer je izgradnja nautičko-turističkog kompleksa i luke otvorene za javni promet Antenal na lokaciji Istarske županije odnosno Grada Novigrada.

5. ZAKLJUČAK

Održivi turizam u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, nastao je kao odgovor na rastuće negativne utjecaje masovnog turizma, oblika turizma koji je bio potaknut globalizacijskim procesima najviše izraženim u vremenu poslije Drugog svjetskog rata, od 1960-ih godina naovamo. No, usporedno masovnoj kulturi počela se razvijati svijest o nužnosti ograničavanja rasta i njihova planiranja u skladu s načelima održivosti jer je osviještena činjenica da naš planet ima konačan, dosežan nosivi kapacitet. Razvoj turizma u Republici Hrvatskoj je započeo i dugo se zasnivao isključivo na atraktivnom primorskom području odnosno »sunce i more« i danas još uvijek predstavljaju dominantan, ključni faktor prepoznatljivosti naše zemlje u svijetu. No, vremenom su se razvile i razvijaju se i druge vrste turizma primjerice: nautički, zdravstveni, kamping turizam, planinarski, ekoturizam i ruralni. Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine pruža odgovor na pitanje kakav turizam Hrvatska želi i treba razvijati te utvrđuje ključne aktivnosti turističke politike u cilju osiguranja proizvodnih, institucionalnih, organizacijskih i ljudskih pretpostavki uz pomoć kojih će Hrvatska poboljšati svoju konkurentsku sposobnost. Korištenje resursne osnove mora se temeljiti na načelima odgovornog i održivog razvoja. Najveća prednost naše zemlje čime privlači dolazak turista je prirodan prostor (Jadransko more, brojne očuvane prirodne plaže, nacionalni parkovi, velik broj turistički atraktivnih zaštićenih područja, očuvanost okoliša i bogatstvo kulturno-povijesne baštine). U Hrvatskoj koja svoju gospodarsku strategiju temelji i na turizmu, prepoznat je potencijal projekata zasnovanih na koncepciji održivog turizma. U mnogim takvim projektima može se uočiti snažna volja pojedinaca koji su nastojali razvijati okolinu iz koje su potekli ili u kojoj trenutačno žive i rade. Glumci u Zagvozdu odličan su primjer primjene koncepcije održivog turizma u Hrvatskoj pri čemu se posebna pažnja pridaje gospodarskom, društvenom i okolišnom aspektu ovoga projekta kao i drugih projekata prikazanih u ovom radu. Bitno je naglasiti da su načela održivog turizma postavljena tako da na najbolji način prepoznaju prava i obveze svih interesno-utjecajnih skupina nekog projekta održivog turizma. Izostanak ili zanemarivanje bilo gospodarstva, društva ili okoliša dovodi do neravnoteže odnosno neodrživog razvoja. U razvoju održivog turizma pokušava se pronaći odgovore na pitanja kako spriječiti da turizam proždire krajolik, kako usuglasiti poduzetnička očekivanja i interese lokalne zajednice, kako onemogućiti nekontroliranu izgradnju građevina na nekom području, kako spriječiti

pretjeranu komercijalizaciju neposredno uz kulturno-povijesne jezgre naselja, kako uspješno nadzirati donošenje prostornih planova s uključivanjem javnosti koje se tiču ti prostorni planovi i mnoga druga pitanja. Iako primjeri održivog turizma u Hrvatskoj postoje, oni su u sveukupnoj turističkoj ponudi nedovoljno zastupljeni i slabo prepoznati. Hrvatska mora nastojati očuvati prirodne, kulturne i ljudske resurse pojedinih destinacija jer su upravo oni preduvjet i temelj svakog turističkog razvoja jer njihovim uništenjem nestaje mogućnosti za funkcioniranjem jedinstvene turističke ponude što u konačnici rezultira padom potražnje, a najgore od svega jest što se time ruši ekološki i socijalni sustav destinacije i time priječi svaki oblik gospodarskog razvoja određena prostora. U razvoju održivog turizma Republike Hrvatske nužna je uključenost akademske zajednice i stručnjaka koji se bave raznim aspektima turizma i njegovim učincima na određen prostor. Akademska zajednica putem različitih javnih nastupa (predavanja, seminara, radionica) osvještava pojedine lokalne zajednice o važnosti njihova promišljanja vlastitog prostora te zajedno s lokalnom zajednicom vrši pritisak na one stvaratelje i donositelje odluka koji se ne ponašaju u skladu s načelima održivog razvoja i održivog turizma. Važno je i potrebno odrediti indikatore koji će kvantitativno i kvalitativno procjenjivati utjecaj neke turističke aktivnosti u određenoj turističkoj destinaciji, regiji ili državi. Istovremeno je potrebno jačati i ohrabrivati građane na sudjelovanje putem udruga i inicijativa da bi oni na temelju demokratskih načela mogli utjecati na stvari koje ih se neposredno tiču. Održivi razvoj općenito, pa tako i turizma, jedino je logično rješenje opstanka civilizacije jer on predstavlja okvir za oblikovanje kontinuiranog gospodarskog i socijalnog napretka u kojem nema štetnih posljedica za okoliš i prirodne izvore koji su bitni za ljudsko djelovanje u budućnosti, jer razvoj ne smije ugrožavati budućnost dolazećih naraštaja trošenjem neobnovljivih izvora, devastiranjem i zagađivanjem okoliša.

SAŽETAK

Održivi razvoj predstavlja trajni globalni proces od velike važnosti za turizam i za zajednicu u cjelini, a temelji se na zadovoljenju potreba sadašnjih te očuvanja resursa kako bi i buduće generacije mogle zadovoljiti svoje potrebe.

U radu su, s jedne strane, prikazani pozitivni učinci koji se turizmom ostvaruju, a odnose se prije svega na poboljšavanje stope zaposlenosti naročito izražene u ljetnim mjesecima, na razvoj lokalnih zajednica te edukaciju djelatnika u turizmu što u konačnici dovodi do pozitivnih gospodarskih rezultata. S druge strane, turističke aktivnosti negativno djeluju na prirodu odnosno okoliš destinacije te stvaraju opterećenje za postojeću infrastrukturu. Turisti tijekom putovanja, a i u mjestu boravka utječu na sve elemente okoliša, veliki su potrošači vode, energije, proizvodi se golema količina otpada. Rješenje međusobno postavljenih kontradiktornosti potrebno je potražiti u održivom razvoju turizma koji će uzeti u obzir potrebe današnjih turista i turističkih destinacija, ali će istovremeno štititi i poboljšavati razvojni potencijal za budućnost.

Ključne riječi: *održivi razvoj, održivi turizam*

SUMMARY

Sustainable development represents a permanent global process of great importance for tourism and the local community at large, and is based on meeting the needs of present generations and conserving resources so that future generations can meet their needs.

On the one hand, the paper shows the positive effects that are generated by tourism and are related primarily to improvement of the employment rate particularly pronounced in the summer months, to development of the local communities and to education of employees in tourism that ultimately lead to positive economic results. On the other hand, tourism activities negatively affect the nature and environment of the destination and create a burden on the existing infrastructure. During the journey and in the residing place, tourists affect all elements of the environment and are major consumers of water, energy, and the vast amount of waste. Solution to these interconnected contradictions are needed to be found in the sustainable development of tourism that will take into account the needs of present tourists and tourism destinations, and will also protect and improve the development potential for the future.

Keywords: *sustainable development, sustainable tourism,*

LITERATURA

1) Knjige

1. Carić, H. i Škunca, O. (2016). *Akcijski plan razvoja zelenog turizma*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske i Institut za turizam, Zagreb, srpanj 2016., http://www.mint.hr/UserDocsImages/160715_AP_Zelenog_t.pdf, [1. prosinca 2016.]
2. Cicvarić, A. (1980). *Turizam i privredni razvoj Jugoslavije*, Zagreb: Informator.
3. Cooper, C. et al. (2008). *Ekonomija turizma; načela i praksa*. Split: Ekokon.
4. Čavlek, N. et al. (2011). *Turizam: Ekonomske osnove i organizacijski sustav*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Črnjar, M. i Črnjar, K. (2009). *Menadžment održivoga razvoja*. Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji Sveučilišta u Rijeci, Rijeka: Glosa.
6. Dulčić, A. i Petrić L. (2001). *Upravljanje razvojem turizma*, Zagreb: Mate.
7. Ivošević, D. (1995). *Nautički turizam Hrvatske*. Novigrad (istarski), Umag, vlastito izdanje.
8. Luković, T. i Šamanović J. *Menadžment i ekonomika nautičkog turizma*, Hrvatski hidrografski institut, Split, 2007.
9. UNWTO. »Guide for local authorities on developing sustainable tourism«, World Tourism Organization, Madrid, 1998, str. 21.
10. Vukonić, B. i Keča, K. (2001). *Turizam i razvoj: pojam, načela, postupci*. Ekonomski fakultet, Zagreb: Mikrorad.
11. WTO (1996). *What Tourism Managers Need to Know: A Practical Guide to the Development and Use of Indicators of Sustainable Tourism*. Madrid

2) Stručni članci

1. Aas, Ch., Ladkin, A., Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*. Vol. 32, No. 1., str. 28–48
2. Baić, I. Novi trendovi u funkciji povećanja konkurentnosti hrvatskog turizma u 21. stoljeću, *Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama* (zbornik

- radova), Rijeka, 2015., str. 407–416,
http://www.zavod.pgz.hr/pdf/34_Ivo_BASIC.pdf, [3. prosinca 2016.]
3. Drljača, M. (2012). *Koncept održivog razvoja i sustav upravljanja*. Međunarodni skup Nedelja kvaliteta, Kvalitet i izvrsnost, vol. 1, br. 1-2, FQCE-Fondacija za kulturu, kvaliteta i izvrsnost, Beograd, 2012.
https://bib.irb.hr/datoteka/580157.Koncept_odrivog_razvoja_i_sustav_upravljanja.pdf, [18. listopada 2016.]
 4. Kovačić, M. (2003). Razvoj nautičkih luka u funkciji održivog razvoja nautičkog turizma. *Pomorski zbornik* 41 (1), Primorsko goranska županija Upravni odjel za pomorstvo, promet i veze, Rijeka. <http://hrcak.srce.hr/file/80118>, [11. studenoga 2016.]
 5. Luković, T. i Bilić, M. (2007). Luke nautičkog turizma u Hrvatskoj i strategija lokalnog razvoja. *Naše more* 54 (3–4).
 6. Milošević Pujo, B., Radovan, H. (2005). Sprječavanje onečišćenja mora po Marpol-konvenciji. *Naše more* 52 (5–6), Sveučilište u Dubrovniku, str. 232.
<http://hrcak.srce.hr/file/12538>, [11. studenoga 2016.]

3) Ostalo

1. 25 uređenih biciklističkih staza na otoku Braču zove na avanturu!, *Croatian Hot Spots*, <http://hotspots.net.hr/2016/04/25-uredenih-biciklistickih-staza-na-otoku-bracu-zove-na-avanturu/>, [3. prosinca 2016.]
2. Carić, H. (2006). *Održivi turizam u deset koraka: Planiranje održivog turizma zasnovanog na baštini i prirodnom nasljeđu*. Institut za turizam i ODRAZ – održivi razvoj zajednice, <http://www.odraz.hr/media/152864/odrzivi-turizam-u-deset-koraka-small-file-size.pdf>, [10. svibnja 2016.]
3. Crotti, R. i Misrahi, T. (ur.). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015*, World Economic Forum, Ženeva, 2015.,
http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf, [3. prosinca 2016.]
4. Dadalos (2016): Održivi razvoj – osnovna obilježja,
http://www.dadalos.org/nachhaltigkeit_hr/images/agenda_21-prozessphasen.gif, [9. svibnja 2016.]

5. Dodjela certifikata Sustainable Hotel Certificate by UPUHH, <http://www.upuhh.hr/hr/vijesti/dodjela-sustainable-hotel-certificate-by-upuhh/>, [26. kolovoza 2016.]
6. Državni zavod za statistiku RH (2016). NAUTIČKI TURIZAM: Kapaciteti i poslovanje luka nautičkog turizma u 2015. *Priopćenje LII* (4.3.4.), Zagreb, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/04-03-04_01_2015.htm, [4. listopada 2016.]
7. Dukovac, E. (2008). Održivost turizma najpotrebnija je destinacijama masovnog turizma. *Poslovni dnevnik*, 4. srpnja 2008. <http://www.poslovni.hr/after5/odrzivost-turizma-najpotrebnija-je-destinacijama-masovnog-turizma-84833>, [9. studenoga 2016.]
8. Eick von Ruschkowski, Lokale Agenda 21 in Deutschland- eine Bilanz, u: *Aus Politik und Zeitgeschichte* 31-32/2002, str. 19, http://www.dadalos.org/nachhaltigkeit_hr/grundkurs_3.htm, [9. svibnja 2016.]
9. Ekološki turizam, *Zelena zona*, http://www.zelenazona.hr/home/wps/wcm/connect/zelena/zona/gospodarstvo/zeleni_poslovi/ekoloski_turizam, [26. kolovoza 2016.]
10. Europski sustav pokazatelja za turizam (European Tourism Indicators System, ETIS, održivi razvoj turizma u Hrvatskoj, 2016, <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=4525>, [3. prosinca 2016.]
11. Gospodnetić, I. (2016). Bicikliste na Braču čeka 25 staza. *Slobodna Dalmacija*, Split, 23. travnja 2016., http://www.presscut.hr/Web%20sharing%20ZON/04-2016/23-04-2016/Slobodna%20Dalmacija%20-%20Split/Presscut_16583904.pdf, [3. svibnja 2016.]
12. GUWAA: Bijela zastava, Održivi razvoj turizma u Hrvatskoj, <http://www.odrzivi.turizam.hr/default.aspx?id=2339>, [4. listopada 2016.]
13. *Hrvatska i dalje među turistički najkonkurentnijim zemljama svijeta*, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Zagreb, 6. svibnja 2015., <http://www.konkurentnost.hr/Default.aspx?art=572&sec=2>, [3. prosinca 2016.]
14. Hrvatski 'ekološki otisak' - trošimo resurse 1,86 planeta. HRT, 30. rujna 2014., <http://vijesti.hrt.hr/257405/hrvatski-ekoloski-otisak-trosimo-resurse-186-planeta>, [19. kolovoza 2016.]
15. Indikatori razvoja turizma, <http://lumens.fthm.hr/edata/2011/cf85980d-ccc1-4bff-ae98-a7d73c7ff588.pdf>, [24. lipnja 2016.]

16. Jelić-Mück, V. i Pavić-Rogošić, L. (2002). *Pregled i ocjena napretka provedbe Agende 21 u Hrvatskoj*. ODRAZ – Održivi razvoj zajednice, <http://www.odraz.hr/media/21885/agenda21.pdf>, [9. svibnja 2016.]
17. Kokaj, M. (2016). Centar za promatranje ptica u općini Nijemci. *Glas Slavonije*, Osijek, 13. studenog 2015. <http://www.glas-slavonije.hr/285237/4/Centar-za-promatranje-ptica-u-opcini-Nijemci>, [3. svibnja 2016.]
18. Mali Lošinj – ETIS – Europski sustav pokazatelja za turizam za održiva odredišta, Udruga gradova, 2016, <http://www.udruga-gradova.hr/inpuls/mali-losinj-etis-europski-sustav-pokazatelja-za-turizam-za-odrziva-odredista/>, [3. prosinca 2016.]
19. Manojlović, D. (2013). *Zeleno hotelijerstvo*. Pogledaj.to, 25. veljače 2013. <http://pogledaj.to/drugestvari/zeleno-hotelijerstvo/>, [9. studenoga 2016.]
20. Milić, A. *Kako su počeli Glumci u Zagvozdu*. Volim svoj Zagvoz, blogger.index.hr, 28. srpnja 2006., <http://zagvoz.blogger.index.hr/post/kako-su-poceli-glumci-u-zagvozdu/48547.aspx>, [9. studenoga 2016.]
21. Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture i Ministarstvo turizma RH (2008). *Strategija razvoja nautičkog turizma Republike Hrvatske za razdoblje 2009.–2019*. Zagreb. <http://www.mppi.hr/UserDocImages/Strategija%20razvoja%20nautickog%20turizma%20HR%201.pdf>, [11. studenoga 2016.]
22. Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije. *Hrvatski otočni proizvod*. <https://razvoj.gov.hr/hrvatski-otocni-proizvod-1918/1918>, [3. svibnja 2016.]
23. M. P. Splitsko-dalmatinska županija želi postati jedna od najjačih cikloturističkih regija: 'Planiramo 5 milijuna eura prihoda godišnje od 2018.', *Dalmatinski portal*, 3. svibnja 2016., <http://dalmatinskiportal.hr/vijesti/splitsko-dalmatinska-zupanija-zeli-postati-jedna-od-najjacih-cikloturistickih-regija-planiramo-5-milijuna-eura-prihoda-godisnje-od-2018--/12147>, [3. prosinca 2016.]
24. Parić, J. (2012). Glumci po 15. put u Zagvozdu: kazališni susreti koji su postali fenomen. *Slobodna Dalmacija*, internetski portal. 30. lipnja 2012. <http://www.slobodnadalmacija.hr/scena/kultura/clanak/id/171729/glumci-po-15-put-u-zagvozdu-kazalisni-susreti-koji-su-postali-fenomen>, [9. studenoga 2016.]
25. Pomorski zakonik, *Narodne novine* 181/2004 (NN 76/07, NN 146/08, NN 61/11, NN 56/13, NN 26/15).

26. Responsible Tourism. The International Centre for Responsible Tourism (Međunarodni centar za odgovorni turizam).
<https://web.archive.org/web/20130301100042/http://www.icrtourism.org/responsible-tourism/>, [arhivirano 1. ožujka 2013.]
27. Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, *Narodne novine* 30/2009, 9. ožujka 2009., http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_03_30_658.html, [22. kolovoza 2016.]
28. Šobat, J. (2012). *Eko-turizam u Republici Hrvatskoj*. Slavonski Brod, http://croatia.rec.org/wp-content/uploads/2012/07/3_Jelena-Šobat_EKO-TURIZAM-U-RH_optimized.pdf, [18. listopada 2016.]
29. T. M. *Hrvatski otočni proizvodi na Adventu u Zagrebu*, Portal croenergo.eu, Zagreb, 2. prosinca 2016., <http://www.croenergo.eu/Hrvatski-otocni-proizvodi-na-Adventu-u-Zagrebu-31338.aspx>, [3. prosinca 2016.]
30. Turizam i okoliš: Indikatori razvoja turizma, <http://lumens.fthm.hr/edata/2011/cf85980d-ccc1-4bff-ae98-a7d73c7ff588.pdf>, [24. lipnja 2016.]
31. U europskom projektu ETIS - Lošinj s više od 130 indikatora mjeri svoju održivost, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, 16. lipnja 2016., <http://www.mint.hr/default.aspx?id=24952>, [3. prosinca 2016.]
32. Udruga Lijepa naša. *Kriteriji plave zastave za plaže za 2015.* <http://www.lijepa-nasa.hr/images/datoteke/kriteriji-plave-zastave-za-plaze-2015.pdf>, [18. listopada 2016.]
33. Udruga Lijepa naša. *Međunarodna plava zastava za plaže i marine: Što je plava zastava?* <http://www.lijepa-nasa.hr/plava-zastava.html>, [18. listopada 2016.]
34. Udruga za biološka istraživanja – BIOM (2010). *Promatranje ptica u Hrvatskoj: Priručnik za razvijanje turizma promatranja ptica*. Zagreb. http://www.biom.hr/wordpress/wp-content/uploads/Prirucnik-promatranje-ptica_BIOM.pdf, [9. studenog 2016.]
35. Universität Greifswald. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät. Institut für Geographie und Geologie. „History“ of Sustainable Tourism. http://www.gis.uni-greifswald.de/vietnam/tiki-download_file.php?fileId=17, [3. svibnja 2016.]
36. Uredba o procjeni zahvata na okoliš, *Narodne novine* 61/2014.

37. Uredba o uvjetima kojima moraju udovoljavati luke, *Narodne novine* 110/2004, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_08_110_2100.html, [11. studenoga 2016.]
38. Vlada Republike Hrvatske (2016). *Prijedlog strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*, Zagreb, <http://www.mint.hr/UserDocsImages/Strategija-turizam-2020-editfinal.pdf>, [1. prosinca 2016.]
39. Zakon o gradnji, *Narodne novine* 153/2013.
40. Zakon o plovidbi i lukama unutarnjih voda, *Narodne novine* 109/07 (NN 132/07, NN 51/13, NN 152/14).
41. Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama, *Narodne novine* 158/2003 (NN 100/04, NN 141/06, NN 38/09, NN 123/11, NN 56/16).
42. Zakon o prostornom uređenju, *Narodne novine* 153/2013.

POPIS SLIKA

Br. slike	Potpis pod slikom	Stranica
SI. 1.	Tri stupa socijalne, okolišne i ekonomske održivosti.	4
SI. 2.	Održivi i neodrživi razvoj.....	7
SI. 3.	Potražnja pokazatelja održivog razvoja.	8
SI. 4.	Faze procesa lokalne Agende 21.	10
SI. 5.	Usporedba ljudskog blagostanja i ekoloških otisaka državâ.....	28
SI. 6.	Indeks konkurentnosti putovanja i turizma za 2015.: Hrvatska, detaljni prikaz.	38
SI. 7.	Logotip »Hrvatskog otočnog proizvoda«.	58
SI. 8.	Struktura broja plovila na stalnom vezu i u tranzitu prema zastavi plovila u 2015.	71
SI. 9.	Ostvareni prihod luka nautičkog turizma bez PDV-a u 2014. i 2015.....	72
SI. 10.	Pregled ACI marina u Hrvatskoj.	76

POPIS TABLICA

Br. tablice	Naslov tablice	Stranica
Tab. 1.	Atributi masovnog i mekanog turizma.....	14
Tab. 2.	Dionici i područja održivog razvoja u turizmu.	25
Tab. 3.	Indeks konkurentnosti putovanja i turizma za 2015.: Europa i Kavkaz.	37
Tab. 4.	Smještajni kapaciteti (postelje) po vrstama objekata 1980–2015. (stanje 31. kolovoza).....	40
Tab. 5.	Smještajni kapaciteti (postelje) po vrstama objekata (stanje 31. kolovoza).	40
Tab. 6.	Broj hotela po kategorijama (stanje 31. kolovoza).	41
Tab. 7.	Noćenja turista po vrstama objekata (u 000).	42
Tab. 8.	Prihodi od turizma.....	42
Tab. 9.	Indikatori održivog turizma u općinama i gradovima unutrašnje Istre.....	44
Tab. 10.	Elementi kategorizacije luka nautičkog turizma.	69
Tab. 11.	Luke nautičkog turizma u Hrvatskoj po županijama u 2015.....	70
Tab. 12.	Udio županija u ukupnom kapacitetu vezova luka nautičkog turizma prema prostornim planovima.	73
Tab. 13.	Budući kapaciteti vezova i mjesta na kopnu po županijama prema prostornim planovima.	73
Tab. 14.	Učešće stanovnika prema usmjerenosti ka aktivnostima na moru.	79